

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi és Művészeti Kar
Történelemtudományi Intézet
Kulturális Örökség és Művelődéstörténeti Tanszék

**A VÁRHÁBORÚK KORA, A FÜLEKI VÁR OSTROMÁNAK
RÉZMETSZETŰ LÁTKÉPÉN KERESZTÜL!**

Konzulens
Prof. Dr. Verók Attila
egyetemi tanár

Készítette
Vári László
kulturális örökség tanulmányok
levelező tagozat

(2024)

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés, célkitűzés és értelmezési keretek

I.1. A Kachich nemzetség.....	4
I.2. Az oszmán területszerzés jellemzője.....	7
▪ I.2/A. Oszmán titkos információszerzés.....	8
I.3. Oszmán – keleti / nyugati frontvonalak.....	12
I.4. Föld alatti aknaharc.....	16
▪ I.4/A. Petárda alkalmazás várostromoknál a XVI – XVII. században.....	17
I.5. Új hadászati módszerek alkalmazása.....	18
I.6. A katona egyéni felszerelésének korszerűsítése és azok szélesebb elterjedése.....	19
I.7. Magyar sövény és palánképítés.....	22
▪ I.7/A. Egyre korszerűsödő várak.....	22
▪ I.7/B. Az új olasz bástya megjelenése.....	23
▪ I.7/C. Hadműveletek és a Kászim-nap jelentősége.....	25
I.8. Csatatér.....	28
▪ I.8/A. Tábori sebészet.....	29
I.9. Oszmán ajánlatok.....	30
I.10. A füleki járás.....	31
I.11. Fülek elfoglalása csellel.....	32
I.12. Fülek vára.....	32
I.13. Fülek ostroma – avagy kapitulálása.....	33
I.14. Anomália a füleki – romhányi csatánál kutatási rész.....	36
I.15. Katonai szolgálat.....	39
▪ I.15/A. Vitézlő rend.....	41
▪ I.15/B. Végbeli vitézek.....	43
▪ I.15/C. Hadi bíraskodás kialakulása.....	44
▪ I.15/D. Hajdúk.....	45
I.16. A török elleni védekezés.....	48
▪ I.16/A. Végvárrendszer.....	49
▪ I.16/B. Határvédelem.....	50
▪ I.16/C. Végváriak élete.....	51
▪ I.16/D. A XVI. századi virágzó irodalomkibontakozása.....	51
▪ I.16/E. Intézmények.....	52
I.17. A magyar titkos információszerzés.....	53
I.18. Összegzés – konklúzió.....	55
I.19. XVI – XVII. Századi metszetek - metszők Fülek vonatkozásában.....	59
I.20. Melléklet.....	86
I.21. Idézetek gyűjteménye.....	87
I.22. Bibliográfia.....	92

BEVEZETÉS, CÉLKITŰZÉS ÉS ÉRTELMEZÉSI KERETEK

A dolgozatom fő témája a tizenöt éves háború (1593 – 1606), azon belül Fülek város szerepe a felsőmagyarországi végvári rendszerben, a XVI - XVII. században Fülekről megjelent metszetek; életképek valamint csatajelenetek vonatkozásában. A dolgozatom célját követtem egész írásom alatt, a hármasság elvét megtartva írtam a szakdolgozatomat. A szakdolgozatom központi témája a tizenöt éves háború s maga Fülek, és a Felsőmagyarország akkori életének egy pillanatnyi szegletének, szegmensének bemutatása. Ahogy részemre egyre gyűltek az új s régi szakirodalmak anyagai, hadtörténelmi közlemények, könyvek, tanulmányok, katalógusok vár inventáriumok, zsold táblázatok, megannyi kutatás anyaga úgy állt össze a részekből az egész. Híres, s kevésbé híres magyar - török – német - horvát – szlovák – amerikai történészek friss, valamint régi hipotézisei és a hozzájuk kapcsolódó információi az adott témára vonatkozóan. Így egyre szélesedett a spektrum számomra! Alapjába véve metszet és csatajelenet gyűjtőként is kiemelkedő tanulsággal és tanulással, valamint információval szolgált részemre ez a szakdolgozat elkészítése. Egyre több s jobb információk és adatok láttak napvilágot. Egyre csak gyűlt, egyre elhatalmaskodott az emberen egy eufórikus állapot, ez maga a gyűjtési - kutatási szenvedély, ha meg kéne fogalmazni ez hasonló mikor az ember egy metszetet néz s csak nézi, amely „csak egy kép” egy rézkarc, de miért is több annál? Azért lesz több, mert hasonló, mint egy könyv, de jobb, mint egy film. Az ember mikor olvas közben megelevenedik a saját képzelőereje számára azok az apró momentumok s pillanatok, amelyeket csak az elme tud elképzelni. De miért is több annál, hogy fokozzam hatást, de nem feltételelesen, hanem tényként kezelve és kijelentve, kiemelve az adott kor s az adott hely metszetének vagy csatajelenetének fontosságát? Mert amennyiben, egy igazolt hadmérnök által lejegyzett s megrajzolt, és egy híres metsző, könyvnyomtató, által elkészített s elfogadott az adott metszet, és hozzá kapcsolódó megannyi krónikás és kém, valamint hadvezér a királynak vagy a császárnak íródott hadijelentése vagy a basának vagy bejler – bej (beglerbég) magasztalásáról szóló összegző írását, defter lajstromot, egy megrajzolt csatajelenet a történelem valós s igazolt pillanata. Egy igazolt utazás nem az ismeretlenbe, hanem a kutatás világába, ahol egy pillanatnyi szegmens egy momentum egy rajzon egy metszeten a kép megelevenedik, ahol a csatát az ütközetet megvívták ismeretlenek a kutatás előtt, s a kutatás végén már neveket is tudunk a történethez, valamint a helységhez s az adott metszethez csatolni, ez egy felfoghatatlan igazolt utazás. Ez valami teljesen új és sejtelmes, egy ismeretlen való világ tárul elénk mikor az aktuális adatok első pillanatra csak számok, de amelyek a kutatás végére az adott számaink, s a kutatott éveink pedig pontos dátumok lesznek. A valós nevű kémek, parancsnokok, galád árulók, philargürosz-i várkapitányok, akik persze „saját hazájuk védelmét próbálták szem előtt tartva megtartani mindenkori hatalmukat” és az érték nélküli életüket és igazukat, de mindhiába. A jog s az akkori igazságszolgáltatás, a kor hadbírái ezt jobbkézfej, és fej lecsapással honorálták mindenki számára egyértelműsítve megüzenve azt a tényt, hogy aki a saját életét többre értékeli saját nemzeténél annak milyen büntetést ró ki rá a saját nemzete. Ez a magyarság eddigi ismert legvéresebb s legmegosztóbb időszaka, ahol több nemzet s birodalom akarta rabigába hajtani a magyarságot s az egész keresztény nemzetet s ha ez még nem lett volna elég még a saját nemzetével s annak vezetőivel is hadakozott egy jobb élet reményében.

A VÁRHÁBORÚK KORA, A FÜLEKI VÁR OSTROMÁNAK RÉZMETSZETŰ LÁTKÉPÉN KERESZTÜL!

Nem írom pennával,
Fekete tentával,
De szablyám élivel,
Ellenség vérivel
Az én örök híremet.¹

Zrínyi Miklós: Az idő és hírnév

1.1. A KACHICH NEMZETSÉG

Az Oszmán és a Habsburg Birodalom által vívott „hosszú” vagy „tizenötéves” háború (1593—1606) számos eseményét nem, vagy csak nagyon kevés vizsgálgatta mind ez ideig a történeti kutatás.²

Nógrád vármegyét a honfoglaló, kalandozó magyarok kis részben foglalták el a vármegye területét mivel jobbára erdőségek borították. Az első században Zempléntől kezdve, Abaúj - Torma, Szepes, Liptó, Zólyom, valamint Borsod, Gömör, Hont, Nógrád és Bars vármegyék felső részeivel szinte majdnem teljes egészében összefüggő erdőséget alkották. Maga Nógrád vára, a feltételezések szerint honfoglalás kori, csak a Duna bal partján Verőce és Kismaros felől volt, abban az időben megközelíthető. A XII. század legelején már okleveles adataink állnak a rendelkezésünkre a Záhokról, (Zaah), hogy birtokaikat első foglalás során került a birtokukba. A nemzetség a vármegye délkeleti részét foglalta el. Birtokai terjedelmes mivel a terület Losoncától Karancssáig Fülektől Szécsényig egybefüggő területet foglaltak magukban. A birtokhoz Zunyalmás, Bárkány, Bénatelve, Berendfőde, Berzova, Dályó, Dangateleke, Ettés, Egyházasgerge, Gécz, Hartyán, Helimbafalva, Hidegkút, Karancskesz, Kotroczó, Láposd, Lapújtó, Litke, Luczin, Lúdvég, Marcal, Nemegy, Nyerges, Pauli, Pilis, Rimócz, Polichna, Poltár, Karancsság, Szánás, Szécsény egy része, Tamási, Törincs, Ságújfalu és Záhtelek. De ez csak egy része volt a Zaah nemzetség birtokainak, valamint örökösödés és szerzemény jogán volt még Gömör, Komárom, Somogy, Sopron, Tolna és több vármegyében is. A másik legkorábbi nemzetség, a Kacsics (Kathyz) nem az első foglalás jogán, de a nemzeti királyság legelső századában telepedett le s így a legerősebb versenytársa lett a Záhoknak. A Katics, az oklevélben Kathiz, Kachich, Katic, Kachiz, és még több formában is előfordul. A Katics – nemzetség a XII. század első harmadában, szerzemény vagy beházasodás útján volt birtokos volt a vármegyében. Katicsok szereztek meg Fülek, Zahora (Fülek táján) Somoskő, Baglyas, Szécsény várakat, valamint ideglenesen Losoncot és más helységeket is. Ezek közül, sok esetben elvesztettek s nem tudtak megtartani, de különösen akkor mikor II. Endre királyunk alatt. A nemzetség egyik tagja Simon, ki horvát, dalmát szlavón bán, volt, (a híres bánk bán veje) Gertrúd királynénak meggyilkolásában vett részt. Így nemcsak Nyitra megyében birtokolt javait, hanem Nógrádi és Losonci birtokát is elvesztette. A Szécsényi uralom is eredetileg a Zaah – nemzetségé volt, amelyet 1229-ben IV. Béla királytól már a Zaah – nemzetségi Botosnak a fia, Pósa Comes visszakapta. Egyházi vonatkozásban a vármegye területe az államiság kezdetétől az esztergomi érsek és a váci püspök egyházi hatósága alá tartozott. Az

¹ Dr. Szendrei János magyar hadtörténelmi emlékek az ezeréves országos kiállításon II. rész – A XVI.-XIX. század hadtörténelmi emlékein 1526-1848. (293) oldal.

² Tóth Sándor László A füleki – rohánynyi csata. In: „Nem búcsúzó” emlékkönyv, Benda Kálmán tiszteletére (1994), (7). pp. 18-23. oldal.

északnyugati rész az esztergomi a délkeleti pedig a Váchoz tartozott. Mind kettő székesegyházi káptalannál egy külön nógrádi főesperesi (Archidiaconatus Neogradiensis) nevű kerületet képzeltek el. A két egyházmegye, már I. István királynak, mint alapítónak az uralkodása ideje alatt szokásos papi tizeden felül javadalmakkal is birtokolt a megyében. A Kacsics – Kátics - nemzetség egyik ága, mely Folkus - fiától Mihálytól származott, még mielőtt Szécsény tulajdonukba nem került. A libercei, garábi, paróczai, és szalatnyai területeket már 1271-ben leosztották maguk között. Hatalmuk és befolyásuk 1274-ben vette kezdetét, mikor Folkus fia Farkas, a Sopron vármegyei Krakót elcserélte a Zaah – ok Szécsényi uradalmával. Farkas igen magas beosztásban volt már a 1297-1298-ban, Királyi Főpohárnok mester, és Nógrád vármegye főispánja volt. Az Árpádok korában a vármegye községeiben teljes pontossággal nem jelenthetjük ki, hogy hány darab templom volt. A kiindulópont a meglévő oklevelek, ennek nyomán tudunk elindulni s kutatni. Az okmányok kataszterbe vételénél az anyaegyházakat, templomokat melyeknél a pap is ott lakott, tehát csak a parochialis egyházakat említenek. Ezek voltak a következők, Sztregovának 1250-től, Losoncznak, Füleknek, Fülek – Püspökinek, Salgó – Tarjának, Karancs – Keszinek, Karancs -Berénynek, Dolyának, Csalárnak, Hugyagnak, Zellőnek már 1262-től, Vadkertnek 1283-tól, Gyarmatnak 1291-ből ismerjük el lelkészeinket. Ezen a helyen anyaegyházak léteztek. Az apátságok, prépostságok, monostorok, a mohácsi vész után teljesen a törökök birtoklásával, a vármegyék elszandzsákosításával elpusztultak vagy (az oszmánok lehetőségeihez mérten legtöbbet felrobbantották). Nógrád vármegyében, lakott Móricz királyi Főpohárnok mester, aki Pok - nembeli, Móricz Comeusnak volt a fia. Ugyan ő nem Nógrád megyei (lakos) földi, 1246-ban Fülek várát kapta meg ideiglenesen, IV. Béla királyunknak kémkedett a tatár seregnél. Onnan visszatért a Borsod vármegyei muhi csatára, s a sort úgy rendezte felette, hogy ott fogja a legbecsesebb és a legdicsőségesebb tettet végrehajtania. A csata során az egyik tatár csapat a királyi testőrszályt betámadva akarta a királyt megsebesíteni, s az egyik támadó a királyt megtámadta, de ezt Móricz úr látva a saját lándzsájával a támadót harcképtelenné tette. A király elismerve érdemeit 1246-ban Fülek várát adományozta neki. Természetesen voltak többen is akik dicsőítésre méltók voltak, s tetteikkel igazolták rátermettségüket, harcképességüket, erkölcsiségükkkel példát mutatva a későbbi nemzedéknek. A leghírhedtebb személyről még nem tettem említést, aki Fülek egykori rémuráról Folkusról. Folkus, Simonnak volt a fia, a Füleki vár ura, és a Kátics nemzetség tagja. Tény az, hogy nem mindig a dicső multat kell említeni, így a maga korában s a vármegyében, gyalázata és szégyene volt a híres, hírhedt gazember kit ismert s megismert és vádolt az egész ország. IV. Béla 1246-ban adott ki egy királyi okmányt erre vonatkozólag. Ez pedig az, hogy az első ismert bűne Illésnek fián Mihályon elkövetett gyilkosság volt. Ezért az ország nemesei párviadalra szólították fel, noha az ítélet, mint az oklevélben írva is volt halált érdemelt volna. Mivel Folkus bűnről csak bűnre lépett és egyre nagyobb gonoszsgot követett el. A bűncselekményei a következők voltak, felségsértés, hamis pénz veretése, pártütés. Így a király az ország nagyjaival közösen tartott ítélőszéken, bevett gyakorlat szerint: meztelenül vívandó párbajra ítéltetett. A párbaj napja egyre közeledett, s több nemessel karöltve a király elé bocsátkozott s kérte az egy finom szó rá könyörgött, s rimázkodott, lábaihoz borult a királynak. Mondta, hogy akármilyen büntetést szabjon reá a király az elfogadja, de előtte kérte hagyja meg életét s birtokait ne vegye el. A király megszánta és börtönbüntetésre enyhítette büntetését s egy kevés idő elteltével szabadon bocsátotta. Folkust így jobban magához hívta a gonosz a lelke legmélyebb bugyrából előre tört a gonosz, az esztergomi érseknek a Hatvan nevű faluját, amely közel volt Fülek várához s gondolva arra, ha a tatár nem pusztította el, majd ő. A

lakosságot s a falut, sőt a falú templomát és az ott lakott nemes házát is földig rombolta. Később mikor a király Fülek váránál megjelent s üzent, hogy jelenjen meg előtte. De az elvetemült Folkus nem járult a király színe elé, ezért börtönbe záratta, és Fülek várát tőle elkoboztatta. A törvényszéki ítélet kimondta, hogy Folkusra halál és javai és ingóságai pedig a koronára száll. A bűnös lelkületű gonosztevő a sorsát meg nem várva, a halálos ítéletét fogolytársának a bilincsét felhasználva ölte meg kettő fogva tartóját s így szerencsésen megszökött a börtönből, és az utána küldött üldözők pedig a nyomát elvesztették. A földönfutóvá vált gonosz, bűnös lélek, nem bírta az egyedüllétet a bolyongást s a lelkiismeretfurdalás gyötörte testét s lelkét. S így egy bitófa alatt maga vetett véget a bűnökkel kísért szánalmas életének. A tőle elkobzott Füleki várát, a király a Pok – nemzetségi Móricz Fő tárnokmesterének adományozta. Századokon át, a társadalom a felső vezetői rétegét a birtokos nemesség alkotta. A XV. század közepéig a jobbágyság a földesúri hatalom alá rendeződött. Munkájukat, állásukat a szokásjogi szabályzatok (*Lex consuetudinaria*, *Jus consuetudinarium* Recherche sur la naissance du concept de droit coutumier aux XI et XII siècles) (néha kiváltságok) vezérelték. A nemesség birtokain élő jobbágyság pedig teljesen a földesúri hatalom alatt álltak, helyhez kötve nem voltak, de elegendő forrásokkal nem rendelkeztek. A Nógrád vármegyei családok, egyik része azok, akik már az őseik a XIII. század végétől a XV. század óta örökléssel, beházasodással, váltak birtokossá a vármegyében. A régi törzsgyökeres családnak tekinthető, a Bebek (Pelsőczy család), az Ákos - nemzetséghez gyermeke, melynek törzsatyja Máté. A XV. században az egyik ág a Csetneki, a másik ág pedig a Bebek – ág volt. Bebek Péter (Detre nádor fia) és unokája László. Bebek László fia Bebek Imre, Zsigmond királytól 2750 Ft -ér vásárolta meg 1435-ben Gömör megyében Ilosva várát, és Nógrád vármegyében Fülek várát, valamint a hozzá tartozó Fülek mezővárossal, Bábfalya, Bolgárom, Laaz, Kovácsi, Nyitra vámjával együtt, Bozitha, Sávoly, Uhorszka, Garáb, Hradissa, Brezó, Lehotkával együtt adományozták részükre. Fülek vára és a hozzá tartozó uradalom nem sokáig marad Bebek – család birtokában, 1438-ban szintén ideiglenesen el nem zálogosítja, s eltelik lassan öt emberöltő és Bebek – család újra Nógrád vármegye nagybirtokosai közé kerül.³ Az oszmán terjeszkedés Nyugat-Európa számára is közvetlen veszéllyé vált, átgondolt és légből kapott, realisabb és fantasztikus tervek tömege született arról, hogyan lehetne megtörni a törökök hatalmát. A XVI-XVII. században a politizáló európai társadalom minden rétege elmondta véleményét a törökellenes harcról: pápák, uralkodók, hadvezérek, papok, diplomata, tudósok és török-földi utazók. A XVI. századi tervek jó része még elméleti síkon mozgott, kevés konkrét javaslattal; gondolatmenetüket a vallásos megközelítés és a keresztény világ összefogásának sürgetése határozta meg. A következő század terveit kevesebb vallásos érv és több konkrét elemzés és ajánlás jellemezte. A támadó háborúra vonatkozó elképzelések mind a kor hatalmi változásait és ellentmondásait, mind a nagypolitika vonakodását magukon viselték. Szerzőik hol európai összefogással, hol egyidejűleg indított nemzeti háborúkkal kívánták elérni az oszmánok visszaszorítását; a harc vezetését ki a Habsburgoktól, ki meg a francia királytól követelte. A józanabb és a realitásoktól messze elrugaszkodó elképzelések közös jellemzője volt, hogy születésük két évszázadában Európa hatalmi és politikai viszonyai valamennyit az illúziók világába utasították. A nagypolitika szintjén az oszmán birodalomnak ekkor már más bánásmód járt, mint korábban. A kereszténység pogány ellenségéből európai nagyhatalommá lépett elő; minél nagyobb erőt mutatott, annál elfogadottabb lett. Észszerűbbnek bizonyult megtalálni vele

³ Nagy Iván. A Magyar Tudományos Akadémia Rendes Tagja. Nógrád vármegye története Az 1544-ik évig. Balassagyarmat, A Balassagyarmati Könyvnyomda Szövetkezet 1907. 1-197. oldal. 9-13. oldal. 40. oldal. 48-57. oldal.

az együttélés módjait: tisztos diplomáciai kapcsolatokat építeni, meghosszabbítani a nehezen megkötött békéket, szerződésekkel szavatoltatni a kelet-nyugati kereskedelem hasznát, az európai árucikkek piacaként és olcsó nyersanyagok kiadhatatlan forrásaként kihasználni ezt az óriás területű államot. A hódítás szüksége miatt az oszmán birodalom a XVII. században is fegyverben állt és mindenre is támadt, lankadó erővel és gyérülő sikerekkel hadakozott szárazon és vízen: Európának ez is több volt, mint amennyi török háborút igényelt saját belső háborúi mellé.⁴ A kései reneszánsz kultúra szélesebb körű magyarországi terjedését a tizenöt éves háború és a Bocskai szabadságharc hadi eseményei gátolták, a Habsburg-ellenes harcok és a török hódítók elleni küzdelem anyagi értékek jelentős mértékű pusztulásával s a létbizonytalanság érzésének eluralkodásával párosult. Ám a romok felett is nyíltak virágok, a fegyveres harcok sem akadályozhatták meg a szellemi igények érvényesülését a darabokra szakadt országban. Ekkorra már kialakult a mecénásoknak s az alkotó értelmiségeknek egy olyan rétege, amely sokat tett azért, hogy az ország lehetőségeihez mérten lépést tudjon tartani az európai civilizáció fejlődésével, s annak új meg új formában jelentkező szellemi termékeit befogadhassa.⁵

„Tudjátok, hogy a hatalmas török császár úgy parancsolta nekünk, hogy Budára jöve, megtudjuk, mily állapotban legyen ezen Magyarország, és kik engedelmesek és hívek felséges János királyhoz, kegyelmes urunkhoz, és kik nem azok, és mindezeket mielőbb megjelentsük ő császári felségének, ki nekünk bizonyosnak ígérte, hogyha csak ezen ország főpapjai, zászlós urai és nemesei vissza nem térnek nevezett király. Felségnek engedelmességére és hűségére, kora tavasszal azonnal egész erejével bejövend, és nem olyan könnyőrelesen és szerényen, mint múlt nyáron, nemcsak, hogy magukat ezen hűteleneket, de javaikat is tüzzel-vassal pusztítandja, és egész szigorával megsemmisítendi. A miért is intjük uraságtokat. Semmi másban, mint János király hűségében ne helyezzenek reményt és ide Budára xgyülje ... Secus non futuri – másképp nem cselekedvén.”⁶

1.2. OSMÁN TERÜLETSZERZÉS JELLEMZŐJE

Az Oszmánok területszerzés legfőbb jellemzője a szakaszos előrenyomulás volt. Ennek értelmében először az ellenség területére vezetett állandó portyákkal annak katonai potenciálját és határvédelmét gyengítették meg, majd egy „mezei” ütközetben mértek hadseregére döntő vereséget. Ezt követően az „elesett” megtépázott országot, s országrészt nem olvasztották azonnal birodalmukba, hanem legalább egy részét előbb megpróbálták teljes mértékben függőségbe helyezni, megadóztatni. Ez a módszer elsősorban terjeszkedésük kezdeti időszakában honosodott meg, mikor az oszmánok még nem rendelkeztek akkora katonai erővel, hogy megtépázott ellenfelüket, tüstént és teljesen bekebelezzék. A vazallus országrész vezetőjének az volt a feladata, és célja, hogy előkészítse a terület teljes beolvasztását az oszmán birodalomba. Az utóbbi taktika mind a Balkánon, mind Kis – Ázsiában meglehetősen jó bevált módszerként volt alkalmazva. Ennek elsősorban az a magyarázata, hogy mindkét terület kisebb

⁴ Hegyi Klára- Zimányi Vera Az Oszmán birodalom Európában Corvina Kiadó Budapest (1996) 14. oldal.

⁵ Magyar Művelődéstörténet, Osiris Kiadó Budapest, 2002. 228-229. oldal.

⁶ A Magyar Országgyűlés Története. Dr. Fraknói Vilmos. Első Kötet. (1526 -1536) Budapest, Kiadja Ráth Mór. 1874. 1-432-oldal. 102-103. oldal. Pray Epistole Procerum Regni Hungariae POSONII 1806. [I.358.I.] János királynak Vas megyéhez intézett meghívó levele. E meghívásnak nyomtatékot kölcsönzött Gritti Lajos -más néven Lodovicio Gritti: Velencei kereskedő, bankár, Szulejmán minisztere, Magyarország gubernátora (1530-1534).

– nagyobb fejedelemségeiben általában nagy volt a politikai anarchia, és a káosz, amelyet azonnal ki is használtak. Így az állandóan, egymással viaskodó ellenfelek, fejedelmek, hercegek vagy szultánfik között mindig lehetett olyat elégedetlent találni, aki az oszmánok hathatós segítségétől remélte hatalmuk biztosítását s katonai megerősítését, s a visszavágás lehetőségének szikráját. Ráadásul a hódítók kiválóan értettek a helyzet felismerésében, ennek tudatában kedvező ajánlatokkal igyekeztek megnyerni a „szálláscsináló” szerepére kiszemelteket. Ezek az ajánlatok s ajándékok az oszmánok által színlelés (müdara) taktikájának eszköztárába tartoztak. A megtévesztettek egy része természetesen úgy gondolhatta, s elhitette azt, hogy a törökökkel a jövőben is fenntarthatja az előnyösnek vélt viszonyt, de idővel azonban rá kellett döbbsennie, hogy pusztán játékszere volt az erősebb szomszéd, teljes akaratának. Ekkor azonban már sohasem volt visszaút! A XV. századi Balkánon így járt például az a Hranics Szandalj Bosnyák nagyúr, aki 1420-ban még nagy önbizalommal jelentette ki: „Isten és a nagy császár, Mehmed szultán kegyelméből és az ajándékából megkaptuk Konavljé zsupánságot és abban Izsák vezér (a boszniai bég) által megerősítettük.” Hamarosan, rá is eszmélt, de már késő volt belátnia, a „kegyes ajándék” pusztán előkészítése volt területe oszmán megszállásnak. Az 1520. szeptember végén trónra kerülő Szulejmán szultán Magyarországgal szemben is természetesen az oszmán hadvezetés gondolkodásmódjába beidegződött, szakaszos hódítási taktikát alkalmazta. A birodalom keleti országrészben lévő katonai összecsapásai miatt, és a 1465. óta fennálló hosszú békeidőszak állandó betörései után, 1521-ben személyesen vezetett hadjáratral igyekezett újfent megtörni a magyar király erejét. Nándorfehérvári expedíciója ellentétben a magyar történetírás egyes vélekedéseivel, az újabb oszmanisztikai kutatások szerint mégsem avval volt magyarázható, hogy a magyar hadvezetés 1520. decemberében bebörtönözte Behrám császárt, a Budára küldött török követet. A szultán ugyanis már ezt megelőzően, novemberben határozott Magyarország megtámadásáról. A követ elfogatása persze ennek ellenére kiváló casus bellinek (a háború oka, vagy rosszhiszemű ürgy a hadüzenetre, a nemzetközi jogban és a politikai szóhasználatban olyan esemény vagy tény, amely háborút idéz elő vagy amely háború kitörésének megindoklására használják fel) számított. Magyarország sorsa már nem a saját, hanem elsősorban az Oszmán birodalom belső helyzetétől és vezetésének elhatárolásától függött. A szultán pedig egyenesen rákényszerült Magyarország lerohanására. A következő tények ismeretében kijelenthető, valójában mást nem nagyon tehetett. 1521-ben Szulejmán először az utóbbi alternatívát választotta, s kendőzetlenül vallott az 1521-es győzelmi jelentésében. „A hitetlenek ellen indítandó szent hadjáratra határoztam el magamat, s kétségbe esett magyarokra fordítottam figyelmemet, a kinek húzával és vérével táplálkozott kardunk régi időktől fogva.”⁷ Szabács elfoglalását követően, éket kívánt törni az ország védvonalán, s betörni teljesen az ország középső részére. Az egyik legtapasztaltabb pasájára Piri Mehmed oszmán (1458 – 1536) vezírére bízta ezt a „nemes” feladatot a Szultán. Piri pasa ellenben felismerte Nándorfehérvár stratégiai jelentőségét, s rábírta a szultánt, hogy először a várat foglalják el. Majd annak eleste után, nem bírták tovább folytatni a hadműveleteket, de ellenben így is döntő hadászati sikert ért el az Oszmán haderő. Az ellenállás teljes felszámolása, felmorzsolódása látszott, a legfontosabb, hogy döntő ütközetben csapást mérnie Magyarországra ezt követően megszállni a Közép – Magyarországot Buda – Székesfehérvár, Esztergom – várcsoportot. Majd ezek elfoglalása, megszállása után álhatott volna hozzá, a többi országrész elfoglalásához a Dunántúlhoz, valamint Felvidékhez s

⁷ Thury, 1893, 373-374. idézi Fodor, 1991, 36-37. oldal Magyar Tudomány. A Magyar Tudományos Akadémia Folyóirata. 177. Évfolyam 2016/ 9. szám.

Erdély meghódításához. 1526 - nyarán megközelítőleg egy 65.000 – 70.000 főre becsülhető oszmán sereg rontott rá Magyarországra. A török hadsereg célja, a magyar haderő teljes megsemmisítése, szétzúzása volt. Pétervárad eleste, elfoglalása (1526.július.28), és a dél végek kulcsának bevégzése után, a török csapatok átkeltek a Dráván és megindultak Buda felé. A magyar sereg Pétervárad elestét, sem az oszmán drávai átkelését sem tudta megakadályozni. A megközelítőleg 28.000 főnyi magyar had a legoptimálisabb megoldást választotta, mikor felvette a harcot a török sereggel. Frangepán Kristóf horvátjai sem Szapolyai János gyanús lassúsággal közeledő erdélyi hadait nem várhatta be, mivel, ha visszavonul, egyfelől az ország leggazdagabb területét, a Dunántúlt átengedi az oszmán pusztításnak.⁸ Magyarország katonai szerepe Mohács után megváltozott; „védőbástyából hadszíntérre süllyedt a török és a Habsburg birodalom ütközőpontján”.⁹

„Kívánom, hogy az én boldogságos, nagyságos szultánom fenséges tudomására jusson; fenséges szultánom szolgálója vagyok.” Servertor [servitor] de Vostra Aitesa Simon Massa, Genova¹⁰.

I.2/A. OSMÁN TITKOS INFORMÁCIÓSZERZÉS

Az oszmánok hírszerző és kémkedő tevékenységéről nem készítettek mindere kiterjedő tudományos művet, de még egy mindenre kiterjedő összefoglalást sem. A meglévő ismereteink a titkos információszerzésről általános kisebb részadatokból tevődik össze, szinte kivétel nélkül nyugati megfigyelők, diplomaták s követek beszámolóiból, vagy jól működő nyugat európai kémelhárító szervezet megfigyelésein alapszanak. Felfoghatatlanul kevés mondhatni elenyésző az az anyag, amellyel rendelkezünk az oszmán hírszerzés – információszerzés kémkedés vonatkozásában. Pedig, „a török harcmóddal s így a török elleni háborúkkal együtt járt a kémkedés, a portyázás, a zsákmány elhajtása, mindezekben az ellenség megakadályozása.”¹¹ Ellenben az európai államok, velencei, spanyol, angol, vagy a hódoltság terület, valamint a Habsburg információszerző hálózatról kiemelkedően jó anyagokat monográfiákat, titkos levelezésekkel, és tanulmányok soraival találkozhatunk. Ami még hiányos s nem feltárt az európai keresztyén országok Oszmán – ellenes, és kiemelkedő figyelemmel van a birodalmon belüli hírszerzésre. A magyar valamint a Habsburg kiemelkedően az Oszmán – birodalom ellenes hírszerző tevékenységével foglalkozik. Azok az európai államok, amelyek jóval veszélyeztetettebbek voltak szomszédaiknál fokozottabb hírszerző tevékenységet folytattak. Céljuk, minél több fontos információt összegyűjteni a potenciális ellenfélről. Erzsébet királynő leghíresebb legkiemelkedőbb s legtehetségesebb alattvalója, Sir Francis Walsingham (1532 -1590) a kor legkomolyabb információszerző hálózatát alakította ki. Spanyolország az ellenfél, nagyban hasonlított a titkos információszerzésben. Kiemelkedő belföldi hírszerző hálózatot épített ki, amely elsősorban a moriszkók (spanyolországi iszlám konvertitákból verbuválódott), másodsorban pedig a legszélesebb kereskedelmi hálózattal rendelkező izraelita hit közösségére támaszkodhatott. Anglia az Oszmánok s szövetségesei, az Oszmán vazallus kalózállamok ellen épített ki hatékony információszerző hálózatot. A Spanyol király II. Fülöp mindent s mindenkit felhasznált céljai és információszerzése érdekében.

⁸ Rázsó Gyula Hadtörténelmi Közlemények (Buda, Bécs És Velence: Az Európai – török viszony Katonai és Politikai Problémái (1521- 1532) 1973.4.sz. 669-670. oldal.

⁹ Rázsó Gyula Hadtörténelmi Közlemények 1973.4.sz. 671. oldal.

¹⁰ Emrah Safa Gürkan A Szultán Kémei Oszmán hírszerzési módszerek és ügynökhálózatok a 16 században. 1-290. oldal. 69. oldal. A levelet Konstantinápolyban a Habsburg Hírszerzésnek dolgozó genovai Simon Massa írta II. Fülöp spanyol királynak. A levél oszmán – török nyelven írt kifejezésekkel kezdődik. Arab betűkkel íródott európai kémlevél: ASG, E 486. 1562. november 09.

¹¹ Szentirmai Imre, Magyar Csapatnemek, A Tizenöt éves török háború idején. Esztergom 1909. 1-43. oldal. 17. oldal.

Igénybe vette, a Jeruzsálemi Szent János Ispotályos Rend hálózatát, valamint a konstantinápolyi ortodox egyház segítségét. „A spanyol korona alatt különböző tanácsok foglalkoztak a hírszerző tevékenységgel, sőt II. Fülöp létrehozta a Legfőbb kémhivatalt is, amely az információkat begyűjtve igyekezett azok valóságtartalmát ellenőrizni.”¹² Az Oszmánok alkalmazták a szeldzsuk addigi gyakorlatait, akik kiemelkedő jelentőséget tulajdonítottak az információk megszerzésére - begyűjtésére s azok továbbítására. Az Oszmán fejedelmi összefoglalók hangsúlyozták, milyen kiemelkedően fontos megbízható információkkal s ismeretekkel rendelkezni az adott ellenfélről. Úgymint, gazdasági s hadügyi szempontból is. Ezek tudatában, az Oszmán birodalom mindig törekedett, hogy a kémei segítségével minél több releváns információt begyűjtse. Az Oszmán krónikák minimális adataiból kivehető, egy - két fellelt információ, hogy háborús előkészületek vagy a már zajló ütközeteknél a hírszerző tevékenység intenzitása kiemelkedően megnőtt. Az Oszmánok hagyományok szerint nyelvet, vagyis (dil) kellett fogniuk (dil tutmak) s azok kivallatása után szerezzék meg a releváns információkat. A krónikások szerint az elfogott „énekesmadárkák” minden kérdése is válaszoltak. A külföldi Oszmán hírszerzést külön kell választani, ha nem is belső felépítés szerint, hanem működés és területi specifikáció információ begyűjtése – elemzés – összegzés relevanciájában, ez a „keleti” muszlim országok, valamint nyugati keresztény országok. A keleti muszlim lakosságú területen, a titkos információszerzés a Szafavidák elleni háborúban a hírszerző, információ gyűjtő tevékenység könnyebb volt, mint a nyugati hadszíntereken. Az adott területen folytatott kereskedelem, a vallási s nyelvhasználati, valamint a földrajzi és kulturális hasonlósága, nagyban segítette titkos információ megszerzését. Míg egy teljesen más földrajzi nyelvi és eltérő kultúrával rendelkező európai államban jóval nehezebb ennek a hírszerzői tevékenység folytatására. Azon országok személyi állományát vették igénybe, amelyeknél a keresztény kereskedők, hitehagyottak (renegátok) a birodalomba betelepültek szolgálatait „kénytelen volt igénybe venni.” Foglalkozásukból s életvitelükből adódóan a kereskedő emberek tökéletes kémeknek bizonyultak, hiszen feltűnés nélkül nyitott kapuk elvén közlekedhettek. Mozgásukat és átjárásukat nem gátolta senki, mivel közvetett s közvetlen átjárásuk a keresztény és a muszlim világ között, érintkezhetek kapcsolatot alakíthattak ki a diplomácia testület tagjaival, konzulokkal, követekkel, futárokkal, más kereskedőkkel s azok vezetőivel. Hasonlóképpen, mint az Oszmán birodalmi elit képviselőivel, bégekkel, pasákkal vagy éppen a saját nemzetének kereskedőivel. A Konstantinápolyban letelepedett vagy átmenetileg a városban tartózkodó európai kereskedők, a kereskedelmi tevékenységük égisze alatt folytattak hírszerzési tevékenységet. A városban a spanyol hírszerzők, „hivatalos informátorok” titkos levelezők, rendes, valamint rendkívüli megbízott ügynökök száma megközelítette a 300 főt. Az (1568 – 1570) közötti évben, politikai ügyekben eljáró személyi állományuk létszáma, megközelítette a 150 főt. A szultán megfelelő információért, roppant hálásnak bizonyult. Az udvartartást, a közigazgatás tagjait vagy azok vezetőit bőségesen jutalmazta, főhivatalnokait magas rangú vezetőit folyamatosan támogatta komoly összegekkel, sőt olykor birtokot is kaptak a releváns információért cserébe. Azonban az aktuális regnáló szultán elhalálózása után, az adományozott birtokok visszaszálltak az udvarra. Az udvar így tartotta fenn egyensúlytát. A legelső hírszervezetet Szulejmán szultán, első nagyvezíre Pargali Ibrahim (1423 - 1536) keltette életre. Aki kiemelkedő kémhálózatot létesített a birodalomban. Elsődlegesen a Habsburg csapatmozgásokra, valamint európai államok külkapcsolataira fókuszált a hírszerző hálózata. A legkiemelkedőbb hírszerző főnöke, Alvise Gritti (1480 – 1534) másnéven Gritti Alajos

¹² Nemzetbiztonsági Szemle 9. évfolyam (2021) 3. szám. 65-82. 69. oldal. DOI: 10.10.32561/nsz.2021.3.5

másodsorban, bankár, politikus, Szulejmán szultán egyik minisztere, Magyarország gubernátora (1530 - 1534), aki a velencei dózse fia volt. A legtöbb információt Velencéből szerzett családi kapcsolata révén, s a legjelentősebb európai hírszolgálatot alakított ki, bevonva testvéreit hírszerzői tevékenységébe. Fedett műveleteket, titkos akciókat irányított Európában. Az egyik legjelentősebb fedett akciója, s művelete, a Habsburgok elleni protestáns lázadások háttér támogatása volt. Az oszmánok szélesebb térnyerése érdekében szította s uszította a franciákat Milánó megtámadására. A hálózat kiemelkedő működtetői kémei s irányítói az izraelita kereskedők voltak. A legbefolyásosabb, legmagasabb tisztséggel rendelkező személy József Nászi volt. Aki egy bankár családból származott, aki még Szelim szultánnal is barátságot kötött. A század jelentősebb kémei több ország részére gyűjtöttek információkat. Nászi, az európai hitközségi tagokra alapozva építette ki egyedi hatalmas kémhálózatát, amely széles banki és kereskedelemmel foglalkozó emberei segítették Európa szerte. Olyan sikeres birodalmi hálózatot épített ki, hogy egyes európai hatalmak már minden felmerülő „problémában” Nászit vélték felfedezni. A kor egyik kiemelkedő dezinformációja az volt, hogy a moriszkók (az Ibériai - félsziget muzulmán hitet elhagyó mór újkeresztények leszármazottai) felkeléssel el akarják foglalni Spanyolországot, s úgy gondolták Ő áll ennek a feltételezett felkelésnek a hátere mögött is. De ezt azért vélték így, mivel támogatta a Habsburgok elleni felkeléseket, megmozdulásokat Európa szerte, és támogatta a németalföldi tartományok Madrid – ellenes felkelését is. Evvel pedig hatalmas pénzügyi gondot okozott a Habsburg Birodalomnak.¹³ 1563-ban újra támadásba lendült az oszmán haderő, Fülekre koncentrált az erejét. A bányavárosok kéme jelenté: we 600 wolgerüstet Trüggen, zu Ros von Setchen und andern derselben uden gelegenen Türggischen Ortten nach Filegg gezogen.”¹⁴ „1573. szeptember 26-án a bányavárosok kéme jelentésében említi, hogy 18-án elindult Selmecről, 19-én Nógrádra ért. A bég nem tartózkodott otthon, hanem Budán tartózkodik. Ő is azonnal oda utazott, s 20-ra megérkezett Budára, ahol öt béget talált: az esztergomit, a fülekit, a szécsényit, a nógrádit, és a szolnokit. A basa nagy betegsége miatt gyűltek mind össze.”¹⁵ 1573. szeptember. 24-én a bégek mindannyian elhagyják Budát. Hasonlóan, északra tartott a Nógrádi béggel. Az éjszakát Vácott töltötte, az Esztergomi, valamint Szécsényi bégek is ott hajtották a fejüket álmra. Szeptember 26-án érkezett a kémünk Nógrádra. ¹⁶ Ahol kijelenti, hogy sok ember él azon a környéken. Előző napon beszélt Orosziba a bíróval, aki említette neki, hogy a bég a Szentantaliakat félelmetesen fenyegeti, s azt mondja, hogy teljesen porrá fog égettetni mindent, valamint fejét is veszi, aki nem hódol be részére. Akkor még a bégek Nógrádban tartózkodtak, s így tehát megvolt az okuk a félelemre. 1574. március 19-én Pintér Benedek írja Fáncsy Györgynek: „Szolgálatom írom, mint uramnak. Amint szegén néptől értem, az töröknek szándéka az, hogy valami nagy dolgot kísértsen meg. Lajtorjákat öregeket készítettek mind Váczott, mind egyébütt. Vigyázzanak, kit az Úristen elfordítson és fejekre adja, ami szándékában vannak mihozzánk. Ezeket mindjárást adja mindenüvé, tudtokra sietséggel

¹³ Gürkan, Emrah S.: A szultán kémei. Oszmán hírszerzési módszerek és ügynökhálózatok a 16.században. Budapest, Gondolat, 2020. 132.oldal. Nemzetbiztonsági Szemle 9. évfolyam (2021) 3.szám. 65 – 82 oldal. 71.oldal.

¹⁴ Körnöcbányai levéltár. Ernyey kivonata. P. König Kelemen Ferences Házfőnök, Hatszázéves Ferences élet Szécsényben. (1332 – 1932) A Szécsényi Ferencesek Története A Megye -Az Ország- És Az Egyháztörténelem tükrében. Kapisztrán Nyomda. Vác,1931. 1-400.oldal. 100-101. oldal.

¹⁵ Matunák Mihály Drégely és Palánk 21. P. König Kelemen Ferences Házfőnök, Hatszázéves Ferences élet Szécsényben. (1332 – 1932) A Szécsényi Ferencesek Története A Megye -Az Ország- És Az Egyháztörténelem tükrében. Kapisztrán Nyomda. Vác,1931. 1-400.oldal. 100-101. oldal.

¹⁶Matunák Mihály Drégely és Palánk 22. P. König Kelemen Ferences Házfőnök, Hatszázéves Ferences élet Szécsényben. (1332 – 1932) A Szécsényi Ferencesek Története A Megye -Az Ország- És Az Egyháztörténelem tükrében. Kapisztrán Nyomda. Vác,1931. 1-400.oldal. 100-101. oldal.

kegyelmed, mert Szécsényben is jöttek valami új törökök.”¹⁷ Az 1575-évi, kém jelentés említi, hogy bégek és a basák Vác és Nógrád közötti forrásnál várakoznak. A jelentés kitér arra is, hogy elkezték már a sátraik felállítását, valamint közösen várják a szécsényi béget. A „kémünk” Vácra is információkat gyűjtött prominens személyektől, kiktől megtudta, hogy a basák s bégek találkozóját sok keresztény fogja ezt bánni.” Az 1576. július 25-i levelében írja Musztafa basa Károly főhercegnek: „Az fülekiek és szécsényiek dolgát mi sem illesse, azt mi nem taggagyuk; megművelték, de oka az, hogy egynéhány esztendeje vagy, hogy izpahia az neve, de szömével sem látta az jobbágyát, mert Krusit János, Balassi János, ki miatt az elmúlt esztendőben is mennyi háborúság támadt, kire, mind az ü áruló hitetlen volta adott, okot, kit ennek előtte mind római császárnak ő felségének s mind nagyságodnak bensőségösen megírtuk, de nem tuggyuk, ha aggyákk-e igazán előtökben, avagy nem, tolmácsaitok bűne-e, avagy ugyan nem akarjátok érteni, azonban minden hízelkedőnek szavokat be vévén minket büntetők.”¹⁸ A következő napi jelentés, amely 1576. július 27-én datálódott amely igazából, jellemzi az összekötők s kémek valódi állapotát és a helyzetét fedett munkáját tekintve. Zöld posztót hozatott a bégnek, amit elképzelt a bég az nem állt egyensúlyban a posztó minőségével ezért, botost hoztatott, a posztóárust, és az informátorunkat nagyon csúnyán megverettette a bég. „E szavakkal parancsolt megálljt a cselekedetnek: „Te kutya, most levelet írok Bakabányára, hogy 8 napon belül jöjjenek és hódoljanak meg. Ha nem jönnek, hamuvá égetem őket!” Az állandó háborúk nehéz időket hoztak a bányaváros elárvult népére, amely rabigába hajtotta a fejét, hogy megmentse magát s családját a végső pusztulásától. A végsőig kiszipolyozott föld s lélek győzedelmeskedett az elnyomó despoták felett, 1593-ban Füleken Pálffy Miklós hadvezérünk heroikus küzdelmével.¹⁹

Isten! Arab, török, perzsa, nyelvet áldó! Arab a világon a legjobb író, Perzsa jézusét is elhomályosító, A török nyelvűnek legyél megbocsátó!

Mehmed bin Szulejman Bagdadi
(Hadikatu's Su ada című művének íródott verse.)²⁰

I.3. OSZMÁN – KELETI / NYUGATI – FRONTVONALAK

A perzsagyűlölő I. Szelim, más néven a (Rettenetes) halála után a keleti hódítások nem folytatódtak tovább. Egyrészt a fél évtizedes háborúskodás következtében az amúgy is nehéz terepviszonyú keleti hadszíntér teljesen kimerült. Így részben az ellátási problémák, részben a hadsereg zúgolódása miatt, hiszen zsákmányra már semmi remény nem volt s hadjáratot oda nem vezetett. Ráadásul a muszlim hittestvérek elleni mániákus keleti háborúzás mind szélesebb körben váltott ki egyre növekvő ellenszenvet a lakosság körében. Emellett a ruméliai hadak is

¹⁷ U. o. A menekültek vallomásait jegyzőkönyvbe vették, ezen latin vallomásokból a körmöcbányai levéltáron kívül az esztergomi primási levéltárban is találhatók feljegyzések. U. o. 22. P. König Kelemen Ferences Házfőnök Hatszázéves Ferences Élet Szécsényben (1332 – 1932). A Szécsényi Ferencesek Története A Megye-, Az Ország- És Az Egyháztörténelem Tükrében. Kapisztrán Nyomda Vác, 1931. 1-400. oldal. 101. oldal.

¹⁸ A Budai Basák Magyar Nyelvű Levelezése I. (1553- 1589) M.T.A. Takáts Sándor – Eckhart Ferenc -Szegfű Gyula. Kiadja A Magyar Tudományos Akadémia. Budapest 1915. 1-546. oldal. 114 – 117. oldal. A Szécsényi Ferencesek Története A Megye-, Az Ország- És Az Egyháztörténelem Tükrében. Kapisztrán Nyomda Vác, 1931. 1-400. oldal. 101. oldal.

¹⁹ P. König Kelemen Ferences Házfőnök Hatszázéves Ferences Élet Szécsényben (1332 – 1932). A Szécsényi Ferencesek Története A Megye-, Az Ország- És Az Egyháztörténelem Tükrében. Kapisztrán Nyomda Vác, 1931. 1-400. oldal. 101. oldal.

²⁰ Fuzuli Mehmed bin Az iszlám szent mártírjainak rózsakertje. Akaprint Kiadó 2011. 11. oldal.

elégedetlenkedtek, hiszen az 1460-as évek óta őket nagy hadjáratokban csak ritkán vetették be. Az oszmán birodalom életében majdnem szabályszerűen váltakoztak a háborúk hol keleten, hol nyugaton, de sohasem egyszerre. Amíg keleten harcoltak, addig nyugaton béke honolt és fordítva, az egyikből adódott a másik.²¹ „Azon idők szakaszaiban ama’ hatalmas szultán szentségen vitte háborúját; de szerentséjtekre a’ Magyaroknak, az adatott tudtára a’ szultánnak, hogy a’ Perzsák Török országba nagy erővel berohantak; mellynek hallására azonnal vissza fordította egész hadi erejét és ugyan ezen nem várt jó hír miatt Ferdinánd király békességet kereső feltételeire könnyen hajlott.”²² Az államhatalom szilárdságának biztosítása szempontjából oly fontos hadsereg tehát európai háborút követelt. Ugyanezt a törekvést támogatta a nemzetközi viszonyok alakulását nyomon követő politikai vezetés is.²³ A törökök számára csak a XV. század legvégén vált újra fenyegetővé a kis – ázsiai helyzet. 1499-ben népi felkelés robbant ki Anatóliában. Az egyik pasát 12 szandzságbéggel együtt legyőzték a felkelők. Az „elégedetlenség forrott a levegőben” Anatóliában. Az emírátságok felszámolásával, a török szandzsákrendszer kiterjesztésével és annak bevezetésével, sok földműves lett a szpáhi alattvalója. Anatóliában viszont sok szabad paraszt, és vándorló pásztor lakott, akik ellenszenvvel nézték ezt az új rendszert. Sah-Quli Kahn-ból rövidesen híres politikai vezető válik. Hívei a „szúfik” a „vallásos koldusok” (más szóval dervisek), és az aszketikus emberek kerültek teljes befolyása alá, kiemelkedő retorikai képességei miatt. Eleinte az állítólagos tiszta élete vonzotta hozzá az egyszerű néptömegeket. Klostrot alapított, amelyet földművesek ezrei kerestek fel, és azok bőségesen támogatták. Egyedi és egyben lehengerlő volt, feltűzően és érzelemdúsan játszott a szavakkal, beszélt az oszmán uralom bevégezéséről, az isteni rendeltetéséről, e – folytán, a neki adott a kardról, s az igazakról, és Allah szerint eljövendő birodalmáról. A szpáhi is csatlakoztak hozzá. A felkelés kirobbant, győzelmet arattak a felkelők. Legyőzték az Anatóliai (bejler beji) beglerbéget s elfogása után, azonnal palo inponere-t alkalmaztak a béggel szemben. A parasztháború teljes egészében elborította az egész Anatóliát. A törököknek új csapatokat és egységeket kellett bevetniük a konfliktus további kiszélesítésének megakadályozásának érdekében. A felkelők vezérkara végül perzsa területre menekült, ahol az ellenállók híveik voltak.²⁴ A XVI. század közepére az oszmán birodalom számára egyre fontosabbá válik a perzsa kérdés. Ami addig csak szórvány probléma volt s időszakos, az anno már megjelenő veszedelemként csúcsosodott ki. A fejlettebb, adminisztratívabb, rendezettebb, s gazdasági fölényben lévő oszmán hadsereg könnyedén elhárította az ellene fellépőket. A török társadalom válsága a század közepére éri el a teljes csúcspontját. Kisázsiai területen, egyre súlyosabb problémák ingoványossá tették a környéket s annak teljes stabilitását. A XVI. századra a Szafavidák Perzsiája pénzügyileg gazdaságilag az ereje csúcspontján volt. A városai, és iparágai virágoztak, az iparművészetük egyedülállóan kiemelkedő volt. A megállíthatatlanul duzzadó oszmán birodalom adói és törvényei, s azokhoz kapcsolódó intézkedések, főleg a katonai szolgálatra vonatkozó törvények egyre erősödő ellenszenvet és gyűlöletet váltott ki a Kis – Ázsia keleti lakossága körében. Ehhez, a már bevezetett szandzsákrendszer is hozzájárult. A török – perzsa komoly nézeteltéréseket Elkas Mirza herceg éllezte ki újra, aki 1516-ban született Karabahban, a Szafavidák hercegének Iszmáil sah második fiaként. Aki a sah elleni küzdelemben alul maradt, ezért 1547-ben

²¹ Szántó Imre A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon 1541-1593. Akadémia kiadó 1980. 18-19 oldal.

²² Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geographiai és Statistikai Esmertetése. Negyedik Kötet. Pesten 1826. 1-270 oldal. 133. oldal.

²³ Pálffy Géza A tizenhatodik század története Panonica kiadó 2000. 26 – 27 oldal.

²⁴ Medzibrodsky Endre 1962. „A XVI – XVII. Századi török – Perzsa háborúk történetének kérdéséhez”. Acta Historica (Szeged) 10 (január):19-35. Évf. 10. 1962.

Isztambulba utazik, hogy támogatást eszközöljön ki az oszmán padisahtól, a célja eléréséhez. Mivel Szulejmán szultán ellenségének tarotta a sah-ot ezért támogatta célja megvalósításában a herceget. A perzsa harcosok egyik, állandóan használt harci technikája az volt, hogy döntő ütközetbe nem bocsátkoztak soha az ellenséggel, ezt a technikát állandóan alkalmazták az oszmánokkal való ütközetek alkalmából. Visszavonultak a harcosok elől, ezt a harcmódot a további katonai ütközeteknél, csatáknál magas szinten tudták alkalmazni. Az 1548 – 1549-es perzsa – török hadi cselekmények stagnáltak. 1551-ben a közösen aláírt békeszerződés, nem hozott határmódosítást az oszmánok és a perzsák között. Az 1551 – 1552-es hadi eseményei, kisebb és nagyobb eredményeket hozott a perzsa harcosok részére, több határerődöt meg tudtak semmisíteni. Az 1554-es Szultáni hadjárat már jóval eredményesebben zárult, mivel jelentős erődöt foglalt el (Irvan castle-t) az oszmán hadsereg.²⁵ Mirza célja kizárólag a trón megszerzése volt hűségesküjét megszegte a célja beteljesedése végett. Bajazid oszmán herceg, a perzsa sah-hoz menekült, s így visszaadta a szultánnak a revansot, a korábban Elkas – Mirza-nak nyújtott kiemelkedő támogatásáért. III. Murád oszmán uralkodó (1574 – 1595) uralkodásának kezdetén kiújulnak a perzsa – török háborúk, amely óriási próbatétel elé állította az uralkodót és a birodalmat. A XVI. század végén már jelentkeznek a birodalom összetett problémái. A perzsák és a törökök között kizárólag átmenet jellegű volt a békekötés mivel, a perzsák és a törökök leggyűlöltebb ellenfelei voltak egymásnak. Az elmúlt háborúk, perzsák katonai megerősödése és a végeláthatatlan közös határ állandóan borzolták a kedélyeket. Az egymás között kiélezett mély szakadék s a háború, teljesen kimerítette az oszmán hadtáp ellátást, s így egyes egységek, amelyre eddig még példa sem volt, fellázadtak az ellátmány akadozása miatt. Ez abból adódott, hogy óriási veszteségeket kellett az oszmánoknak elszenvedniük. 1590-re stabilizálódott a helyzet, nagy területet tudott elhódítani az oszmán birodalom perzsáitól, de oly nagy emberáldozatot követelt, amely megközelítőleg (600.000 - 1.000.000 fő) ami nem volt összeegyeztethető a területi gyarapodással s annak hozományával. A legnagyobb probléma akkor lépett fel igazán, mikor a szpáhik megkapták a kiutalt földterületüket, de nem volt ki megművelje azokat. Az új területre betelepített szpáhik és családjuk, janicsárok önmagukat tudták kizárólag eltartani. Az elfoglalt területen nem maradt ki adózott volna, ezért és a nem megfelelő életszínvonalért állandósultak a felkelések. Így lett az oszmán birodalom keleti része a legsebezhetőbb terület. Az európai hatalmak perzsáival szimbiózisban abban bizakodtak, hogy végre összeomlik a nagy birodalom, mivel, a perzsák és az európaiak is szívósan harcoltak az elnyomók ellen, és ez közös „fohász” majd elhozza a végső beteljesedést. A tizenöt éves háború után kitört perzsa háború, szoros kapcsolatban volt az Ázsiai felkelésekkel. A tizenötéves háború teljes válságba sodorta az oszmán birodalmat.²⁶ A válságot több olyan meghatározó esemény indította el s be, amelyre hatást gyakorolni nem tudott volna az uralkodó, maximum lassíthatta volna megfelelő szankciós intézkedéseivel. A válságra felkészülni lehetett volna, a birodalmat érintő visszafogott gazdasági intézkedésekkel. Lássuk egynéhány vezetési és állami irányítási diszkontinuitást, amelyek a következők.²⁷ És nézzük meg mi is vezetett a belső széles körű elégedetlenséghez, amely birodalom szerte megmozdulásokat robbantott ki? Az oszmán állam keleti határán kezdetben gazdaságilag, politikailag, hadügyi szempontokat tekintve gyenge vetélytárssal találta magát az oszmánok a Szafavidák Perzsiájával szemben.

²⁵ Medzibrodsky Endre. A XVI. XVII. századi török – perzsa háborúk történetének kérdéseihez. Különlenyomat. Szeged 1962. 19-35 oldal. 19-28 oldalig.

²⁶ Medzibrodsky Endre. A XVI. XVII. századi török – perzsa háborúk történetének kérdéseihez. Különlenyomat. Szeged 1962. 19-35 oldal. 19-28 oldalig.

²⁷ Matuz József Az Oszmán Birodalom Története. Akadémia Kiadó. Budapest, 1990. 1-263. oldal. 110-130. oldal.

Perzsia, ha mondhatjuk így az adott régióban egy közepes nagyságrendű állam volt, autonómiájával és színes precíz gazdaságával. Az oszmánok nagyvezírei átlagos kormányzati pozícióban betöltött szerepe átlagosan, megközelítőleg 1,5 évet tett ki. II. Murád szultán a kormányzati időszakában kizárólag írásban volt hajlandó kommunikálni nagyvezírével, amelyek rövid előterjesztések (Telhisz-ek) segítségével. Alapjába véve minden olyan politikai rendszer, amely elsősorban a dinasztia hatalmára épít, a hadsereg egy idő után elkerülhetetlen igényt formál, hogy beleszólása legyen a politikába.²⁸ Az oszmán birodalma egy teljes egészében egy tradicionális birodalom volt, ugyanakkor ami fontos, hogy a muszlim uralkodótól elvárták mindenhol érvényt szerezzen a vallásjog betartásának is. A birodalom kettő legfontosabb alapja, a katonaság s a hozzá kapcsolódó hivatalnoki réteg. Maga a rendszer adófizetőkből (askeri) és rájákból (reaya) ből állt. Ezek az ágak nem kapcsolódhatnak s vegyülhetnek egymással, mert ez a társadalom a felbomlásához vezet. A Szultán, kiadott rendeleteket, amely nem állt összhangba a hagyományokkal. 1581-ban III. Murád parancsba foglaltatta azt, hogy ezentúl nem kapja meg a már bevált s megszokott pecsétet, ami eddig a hatalom átruházása is volt egyben. Ugyanakkor megnőtt a szultán despotizmusa. Kezdett a tartományi hatalmi elit strukturális ereje nőni s így, lassabban s nehezebben ment a jogok és intézkedések korlátlan érvényesítése. Az oszmánoknál fontos a társadalmi igazságosság érvényesítése, a legfontosabban az adózó nép védelme volt számukra kiemelendő. A zsoldfizetés állandó problémáján kívül óriási terhet jelentett a palota személyzet pénzügyi kifizetése. A pénzügyi válság kiéleződése elindított egy hatalmi elit átrendeződést is. Általánossá vált az a bevett szokás, Szinán pasa szavait idézve, „a hajáratokon pénz lefizetése nélkül magasabb állást (manszib) nem osztogatnak.” Ez azt jelentette, hogy a szedárok a pozíció betöltésére óriási összegeket szedtek be.²⁹ Sajátosan motiválta a hadjáratokat a vezírek versengése is a nagyvezírségért is. Ez különösen Szokoli halála után (1579) után volt érezhető. Sinan például 1580-ban csak egy katonai parádénak megfelelő körsétát tett Perzsiába, mert csak a nagyvezírség érdekelte.³⁰ Ebben a szellemben tevékenykedett II. Mehmed mikor kitalálta, a szultáni tanács egyik ellenőrzési roppant érdekes módját, amely úgy nézett ki, hogy a tanácssterem hátsó falára lyukat vágatott, amelyet függönnyel takartatott le, s, így mikor úgy gondolta így láthatatlanul megfigyelheti a tanács munkáját.³¹ A tizenötéves háború csőd közeli állapotba hozta az török államapparátus rendszerét. A fizetőeszközük majdnem, hogy elértéktelenedett, nyugati országok adóbevételei, állandóan késtek, s így a továbbiakban alkalmoszerűen küldték, de jóval kevesebb összeget a megállapított összegnél. A legtöbb probléma gazdasági problémaként jelentkezett, a legtöbb szpáhi már megtagadta a kötelező szolgálatteljesítést. A hadjáratokon már 10 fő szpáhi-ból jó esetben, ha 1 fő megjelenik a többi szpáhi már el sem megy mivel nincs ember, aki a kiutalt földjét megművelje, de ha meg is jelenik a behívásra kizárólag a birtokok jövedelmén vitatkoznak s pörölnek.³²

²⁸ Történelmi Szemle A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetek Értesítője XXXIV. Évfolyam, 1992. 1-2 szám (Szultán, Birodalmi Tanács, Nagyvezír. Változások az oszmán hatalmi elitben, és a nagyvezír előterjesztés kialakulása. 1-151. oldal. 19-37 oldal.

²⁹ Történelmi Szemle A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetek Értesítője XXXIV. Évfolyam, 1992. 1-2 szám (Szultán, Birodalmi Tanács, Nagyvezír. Változások az oszmán hatalmi elitben, és a nagyvezír előterjesztés kialakulása. 1-151. oldal. 19-37 oldal. 27. oldal.

³⁰ Medzibrodsky Endre. A XVI. XVII. századi török – perzsa háborúk történetének kérdéseihez. Különlenyomat. Szeged 1962. 19-35 oldal. 19-28 oldalig.

³¹ Matuz József Az Oszmán Birodalom története. Akadémia Kiadó. Budapest 1990. 7-251. oldal. 70-125. oldal.

³² Medzibrodsky Endre. A XVI. XVII. századi török – perzsa háborúk történetének kérdéseihez. Különlenyomat. Szeged 1962. 19-35 oldal. 19-28 oldalig.

Ó, szent Borbála, dicső menyasszony,
Testemet és lelkemet én Reád bízom úgy halálban,
mint életben: Légy nekem mindig védőszentem.
Utolsó órámban, hogy Krisztus szent Testét
Magamhoz fogadjam Isten irgalmában részesüljek,
Amikor testemből elszáll a lelkem A rossz szellemet
taszítsd el tőle, Védő jóssággal maradj mellettem!³³

I.4. FÖLD ALATTI AKNAHARC ÉS PETÁRDA ALKALMAZÁSA VÁROSTROMOKNÁL A XVI – XVII. SZÁZADBAN

A reneszánsz ember kilép a természetbe, megmássza a hegycsúcsokat, csatornákat épít, megteremti a hosszú hajóutak feltételeit, s a felfedezett Újvilágból ismeretlen növények és állatok sokaságát hozta és honosította meg.³⁴ A reneszánsz kort egyetlen más időszakkal sem lehet összehasonlítani, mivel nem volt olyan időszak a történelemben, ami ilyen kiemelkedő tudósokat, civil építészeket hadtudományban, haditechnikai tudással rendelkező tudós művész hadi építészetben jártas ember kiemelkedőt alkotott volna, pedig ilyen volt Francesco di Giorgio Martini (1439 – 1501) építész; hadmérnök; tervező; szobrász; hidraulika – és ballisztikai szakértő egyben. Nápoly ostromakor végrehajtotta Európa első várfal elleni robbanó aknával történő támadást. A technikát a spanyol Pedro Navarro (1460-1528) spanyol hadmérnök s tábornok fejlesztette tökélyre. Az első nagy átütő sikerét mikor, Nápolyból kiűzte a francia csapatokat 1503-ban érte el. Castello Uovo várában oly nagy robbanást idézett elő, hogy a megszálló csapatokat a tengerbe repítette. A kiemelkedő munkája s találmánya igen gyorsan hírré kapott, így nem volt alkalma többször kamatoztatni oly nagy szaktudását mivel a térség valamennyi vára, amelyben hírért hallották aknáinak, azonnal megadták magukat spanyol ellenség előtt. Navarro sikeres próbálkozását követően, a várfalak ellen alkalmazott robbanó aknáit széles körben terjedt az ostromok során. „A falducolatok égetésével történő falomlasztáshoz képest ezt sokkal gyorsabb és biztosabb eredményt hozott, amennyiben az ostromlók megfelelő ismeretekkel rendelkeztek és szükséges mennyiségű lőportöltet tömegének meghatározásához.” Az aknaalagútnak a kiásását probléma nélkül megoldották, mivel annak a technikáját a bányászok már évezredek óta ismerték. A tűzzel és faékkal való repesztés, majd később, a fémek megjelenésével az ékkel és kalapáccsal történő vésett munkák voltak a mérvadók. A kőzetek megmunkálására az éken, kalapácson és csákányon kívül tulajdonképpen semmi más szerszámuk nem volt. A faékkal való repesztés lényege, mint tudjuk, az volt, hogy a kőzet repedéseibe nagy faékeket vertek, melyeket addig locsoltak vízzel, míg úgy megdagadtak, hogy a kőzetet „szétrepesztették.” A tűzzel való fejtésmód, vagy ahogy nálunk nevezték: a „tűzvetés” viszont abból állt, hogy a munkaterületen tüzet raktak, annak oldalait és homlokát kiizzították s amikor azok elég izzók voltak, hideg vízzel lelocsolták, hogy megrepedezzenek. Az így keletkezett repedésekbe verték be aztán az ékeket s feszegették le a kőzetet, kisebb-nagyobb darabokban.³⁵ A XV - XVI. században az európai, különösen az olasz hadmérnökök által fejlődésnek indult a várépítés. A XIII. század végétől egy hatalmas új birodalom jött létre a Közel – Keleten, az Oszmán Birodalom.³⁶ Haderejét „felhasználva a korábbi kultúrkörök hadművészeti hagyatékait és meghódított népek erőforrásait, másfél

³³ <https://pilisiszenbanyak.lapunk.hu/banyasz-himnusz-imak-1150418> (2024.02.26) 23:00.

³⁴ Studia Agriensia 14 Végvárok és Régiók a XVI-XVII. Században. Eger. 1993. 10 oldal.

³⁵ Történelmi Szemle 1961. 4. évfolyam. 1. szám Faller Jenő, Adatok a bányabeli robbantások fejlődéstörténetéhez. 56. oldal.

³⁶ Honvédségi Szemle 150. Évfolyam 2022/5.SZÁM Alagútháború – a múlt árnyai kísértének (1.) 34-50.

évszázad alatt a kortársak által is gyakran emlegetett hadseregek hadsereggé vált.”³⁷ A soknemzeti hadseregben, jelen volt a szervezetszerű nehéz és könnyűlovasság, és a legismertebb janicsár gyalogság mellett, rendelkeztek még műszaki egységekkel is. Ők voltak a műszellemek (utászok), a jáják (utászok, árkászok) és az aknászok, a légumdzsik. A műszaki szolgálatot a „gránátos, vagy bombadír khúmbardzsik (petárdások) és az aknász légumdzsik látták el, illetve a hozzájuk vezényelt segéderőket, bányászokat ők irányították. Mindkét rend az előírt napokon köteles volt geometriát (műhendiszt) tanulni. I (Nagy) Szulejmán uralkodása alatt (1494-1566) érte el a hatalma csúcspontját a Birodalom. A török seregeknek a várostornál a bevett gyakorlata volt s rendszeresen alkalmazták azokat, az első lépése volt a seregnek: a körülzárás, a falak megközelítése réslövés – és robbantás követően egy óriási összehangolt roham – Szulejmán hadjáratai során alakult ki ez a metódus. I. Szelimtől (a becenevén a kegyetlentől) átvett török haderő jelentős tűzérsséggel rendelkezett, amely képes volt hatékony ostromra, de a korszerű várharc eljárást jelentős részben magyarországi ütközetekben fejlesztette és dolgozta ki, melyekben kiemelkedő szerepet kapott a föld alatti aknaharc. Az 1521-es Nándorfehérvári ütközet alatt is alkalmazták, s itt érték el az egyik legjelentősebb sikerüket a Magyarország elleni addigi háborúk során. Az 1522-es Rodosz ostromakor Szulejmán újra alkalmazta ezt a módszert, a várvédők 50 darab török alagutat fedeztek fel és semmisítettek meg az ellenaknáikkal. Az oszmánok avval érték el a sikerüket, hogy az ellenállók kifogytak a lőporból, a lőszerből és az élelmiszerből is. Magyarországon kiemelkedően nagy szerep hárult a török aknászok szakértelmére: Pétervárad (1526), Kőszeg (1532), Siklós (1543) és Székesfehérvár (1543) elfoglalásában. Egyedül, Eger vára állt ellen a török ütközetnek sikeresen 1552-ben. Szulejmán Szultán utolsó hadjáratát 1566-ban Szigetvár ellen indította, amely Nagy Szulejmán, valamint Zrínyi Miklós hadvezér halálával zárult. A XVI - XVII század különböző hadszínterein, és Kelet – Ázsiában is megjelenik a föld alatti aknaharc. Az Egri vár ostromának idejében, 1552-ben Kazanyt foglalták el IV. Iván Vasziljevics (Rettegett) orosz cár katonái. Indiában 1567-ben I. Nagy Akbar mogul császár (1542-1605) foglalta el Csitor erődítményét többek között aknákkal. Ugyanebben az évben a mai Észak – Rajna – Vesztfáliában zajlott vallási háború során Godesberget ostromolták és pusztították el 1583-ban. Az Oszmán Birodalom hódító háborúiban Juszuf pasa vezetésével, első lépésnél Khania, s majd egy év múlva Rethimnon, s majd az egyik legnagyobb aknaharc is megvalósult 1648. májusában Kréta szigetén lévő Kanida elfoglalásakor.³⁸

Petárdával és más rombolóeszközzel, mint emelőkkel, fűrészekkel, kalapáccsokkal tüzes szerszámokkal, nyitjuk meg a vaskerítéseket, paliszádotakat akadályokat, gyenge falakat.³⁹

1.4/A. PETÁRDA ALKALMAZÁSA VÁROSTOMOKNÁL A XVI – XVII. SZÁZADBAN

A XVI. század második felétől előtérbe kerül a várostromoknál a robbantó eszköz a petárda. Ezzel a rendszerrel azonnal rést akartak kieszközölni a várkapunál evvel szétroncsolva a várkaput, hogy utána azonnal be tudjanak nyomulni a várba. A magyar végvári csatákba tűnnek fel, elnevezésük nem volt általános, és használatos. Úgy jelentek meg, mint tüzes

³⁷ Generál Tibor: Az oszmán – török haderő szervezete és vezetése a birodalom fénykorában. Hadtörténelmi Közlemények 1984/4, 617. 617-633. oldal.

³⁸ Honvédségi Szemle 150. Évfolyam 2022/5.SZÁM Alagútháború – a múlt árnyai kísértének (1.) 34-50. oldal.

³⁹ Raimondo Montecuccoli Magyarországi Török Háborúkról. Dialóg Campus Kiadó Budapest, 2019. 1-422. oldal. 137. oldal.

szerszám, így említik s jelentik.⁴⁰ „Főként a réstörő ágyuk számára a megközelíthetetlen, elérhetetlen célok leküzdésére használt robbanóeszköz a XVI - XVII. században. „Megkülönböztettek, lánc, kapu, cölöpsor, rács, csapórács, fal, és hajópetárdát is. A kapupetárda elhelyezése: a várkapuba csavart horogra akasztották vagy állvánnyal támasztották a kapukhoz. A lánc petárdát a záróláncok vagy a kapuláncok szemei közé felfüggesztették: a cölöpsor- (pallisad) petárda a cölöpökre széles felületen volt elhelyezve: a rács- és csapórács – petárdát a petárda deszkájára erősített horoggal akasztották a rácsra. A hajópetárdát pedig az árbóc keresztgerendájáról ejtették az ellenség hajó fedélzetére.”⁴¹ Összetétele s felépítése alkatrészek összesége, viszonylag egyszerű. Ez egy bronzmozsár, mérete és megfelelő töltetének nagyságát (0,5 – 100kg) a leküzdendő cél minősége határozta meg. A mozsarat megtöltötték lőporral, lefojtották, majd csavarokkal kötelekkel, egy nagyméretű deszkalapra rögzítették. Az eszközt, elsősorban éjszaka, a kiválasztott célpontra akasztották, és a mozsár aljába fűrt lyukból kivezetett kanóc segítségével felrobbantották. A támadást elsősorban, rajtaütéssel, a megtámadott, erődítmények kapujának, berobbanására, védművek, rohamakadályok, karózatok megsemmisítésére használták. „1597. május 22-én éjfélkor Pálffy Miklós és Prestyánszky, Tata várnak bevételénél vetették be. A török nyelvet kiválóan jól beszélő huszárok a petárdát szállító kocsit a kapuhoz tolták. A török őrseget megvezetve, élelmet szállító török katonáknak vallották magukat, így az őrség megengedte, hogy a fal tövében kapjanak védelmet reggelig. Ezalatt a másik különleges csapatnak sikerült a petárdát felszerelniük a kapura. A robbanás romba döntötte a kaput s így tudták a várat elfoglalni.”⁴² A petárda leghatásosabb alkalmazása 1598. március 29-én kora hajnalban a császári és magyar csapatok Pálffy Miklós és Schwarzenberg vezetésével berobbanították Győr kapuját, majd betörve a vár területére, a meglepett törököket rövid küzdelem után a vár feladásra kényszerítették.”⁴³ XVI. század végén már kiemelkedően sok jelentés íródott a petárdák és tüzes szerszámokról amelyek a végbeli török várak védelmét próbálták meggyengíteni. A végvári harcokban oly általános volt, hogy nem emlegették. De van némi valóság alapja annak a feltételezésnek, hogy a petárda valójában magyar találmány volt. Maga a petárda szó akkor, válik végérvényesen ismertté mikor a Habsburgok meghonosítják. A petárda alkalmazása írott emlékek a XVII. században említik meg fa – ágyú kíséretében.”⁴⁴

⁴⁰ Takács Sándor: Magyar tüzes és lövő szerszámok. Századok Magyar Történelmi Társulat XLII. 1908. 55. oldal.

⁴¹ Hadtörténelmi Közlemények. 40. évfolyam. 1. sz. 1939. Kalmár János. A Petárda a XVI – XVII. század várostromainak szolgálatában. 191. oldal.

⁴² Hadtörténelmi Közlemények. 10. évf. 1. sz. (1963.) A Tatai vár a XVI. században. Szabó László százados. 1- 477. oldal. 317-335. oldal.

⁴³ Szabó József (szerk.): Hadtudományi lexikon. M-Zs, Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 1995. 1076 -1077. oldal. Lukács László Műszaki Katonai Közlöny. 31. évfolyam (2021) 1. szám 5-32. oldal.

⁴⁴ Takács Sándor. Magyar tüzes- és lövő szerszámok. Századok, a Magyar Történelmi Társulat Közlönye, 42. (1908), 55-56. oldal. Műszaki Katonai Közlöny 31. évfolyam (2021) 1 szám 5-32. Lukács László Petárdák a várostromokban. 1-31. oldal. 16. oldal.

„A’ Magyarok (úgy,,mond) szabad és népes nemzet, fiatal koroktól „fogva lovasok, és nem szeretnek gyalogolni. Há- tokon hordanak ők egy hosszú lánd’sát, és a’ „kezekben egy nyíl – ívet, melyet ők különös frisséggel használni tudnak, hogy előttök futó ellenség’ hátát avval keresztül fúrhassák.”⁴⁵

1.5. ÚJ HADÁSZATI MÓDSZEREK ALKALMAZÁSA

Tizenöt éves háború időszakára az Oszmán Birodalomra nézve kedvezőtlen folyamatok játszódtak le. A gazdasági-pénzügyi válságon túlmenően, amely a hadsereg fegyelmét, harcértékét negatívan befolyásolta, más tényezőket is meg kell említenünk.⁴⁶ Török hadsereg ereje nagy létszámban, lovasságnak mozgékonyságában (könnyűlovasság az irreguláris (akindzsik) (török zsoldoskatoná), könnyűlovas a régi török hadseregben, janicsárok és a tűzéréség tűzerejében rejlett. Páncélt nem viselt, fegyverzete könnyű kopja és szabja, illetve kisméretű, kerek, dudoros pajzs. Jellegzetes viselete volt még a piros fővege. Kizárólag a hadjáratok idejére verbuválták össze őket, együtt remek lovasstratégiát alakított ki. A főerőnek számító mozgékony szpáhik hatalmas könnyűlovas tömege mellett a török hadak tekintélyes számú janicsár gyalogsággal is rendelkeztek. A szigorúan fegyelmezett janicsárság az első állandó, fizetett katonaság volt Európában, Szulejmán idejében számuk 16.000 fő körül mozgott. A kortársak körében egybehangzó volt ama vélekedés, hogy az Oszmánok ereje a katonák mellett az emberi és gazdasági erőforrások bőségében, valamint a hadsereg logisztikai rendszerében rejlett. Az úthálózat és a menzilháne (birodalmi posta – vagy futárszolgálat) rendszer meghatározónak bizonyult a birodalmi szintű logisztika szempontjából is, mivel ezek a postaállomások egyben a csapatok számára főbb, gyülekezési pontként, élelmiszer-, takarmány – lőszeraktárként szolgáltak.⁴⁷ A közvetlen harci érintkezés a csempész fegyverkereskedelem, európai katonai szakértők alkalmazása egyaránt biztosította a naprakész haditechnika és a katonai ismeretek elterjedését a birodalom területén. Eredetileg maguk a janicsárok is íjat, számszeríjat és lándzsát is használtak.⁴⁸

„Hátán a háza; dárdája, puskája és tarisznyája az ő összes vagyona!”⁴⁹

1.6. A KATONA EGYÉNI FELSZERELÉSÉNEK KORSZERŰSÍTÉSE ÉS AZOK SZÉLESEBB ELTERJEDÉSE

1541-ben Buda elfoglalása után felgyorsult magánváraink királyi kézbe adása. Erről az 1550:9. tc. rendelkezett, amely felszólította Ferdinándot, hogy a végvárakat minden szükséges felszereléssel erősítse meg, hogy a török támadásokat vissza tudják verni. A királyi kötelesség nemcsak az országos végvárakra vonatkozott, hanem a magán tulajdonosi várakra is kiterjedt, ha azok tulajdonosai fenntartani és üzemeltetni nem tudták, de az ország védelmére hasznosíthatók voltak. A várak védelméről, és azok felszereléséről való ellátás teljes

⁴⁵ Mocsáry Antal Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geographiai és Statistikai Esmertetése. Első Kötet Pesten 1826. 1-301. 10 oldal.

⁴⁶ Tóth Sándor László A füleki – rohányi csata. In: „Nem búcsúzó” emlékkönyv, Benda Kálmán tiszteletére (1994), (7). pp. 18-23. oldal.

⁴⁷ Ágoston Gábor Európa és az Oszmán Hódítás (Hadtörténeti Intézet És Múzeum Könyvtára) Hadtörténeti Múzeum Kiadó 2014. 1-436. oldal. 41. oldal.

⁴⁸ Ágoston Gábor Európa és az Oszmán Hódítás (Hadtörténeti Intézet És Múzeum Könyvtára) Hadtörténeti Múzeum Kiadó 2014. 1-436. oldal. 25. oldal.

⁴⁹ U.O. Ujvár 1592. október 27. Takáts Sándor A Magyar Gyalogság Megalakulása. Budapest A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása 1908. 1-346 oldal. 45. oldal.

hatókörben az uralkodó, illetve a Haditanács feladatává vált. Teljes mértékbe kiterjed a tűzfegyverek beszerzésére valamint azok lőpor és lőszer javadalmazás ellátásának állandó biztosítására. Mivel, erre a feladatra a korabeli magyar ipar nem, vagy csak korlátozott mennyiségben volt képes ellátni a végeket, így a szükséges fegyver - lőszer beszerzéseket, a Cseh Királyságtól kellett beszerezni. A magyar katonának a fegyverzetéről magának kellett gondoskodnia, gyakran megesett, hogy fegyvereket kért a zsoldja kifizetése helyett. Különben a mustrakor amúgy is gondoskodtak volna, hogy a fegyvertelen katonák felszereltesék.⁵⁰ A XVI. század második felére pedig már minden jelentősebb erősségben, királyi helyőrség állomásozott.⁵¹ Magyarországon harcoló nyugati katonai egységek mindegyike a kézi lőfegyverek alkalmazására építette harcmodorát. A török és a magyar lovak között nagyon sok hasonlóság volt felfedezhető. A német lovak a félelmetes erejükről voltak híresek, könnyen taníthatóak, s ütközetben sokkal jobban voltak kezesek s használhatóak mint a török lovak, és a csatazajt is kiválóan túrték. Az oszmán lovasok könnyebbek voltak, mivel a harci felszerelésük eszközük a lándzsa volt. A német lovasoknak ellenben volt protektoruk, avagy mellvértjük s nagyon gyorsan tudták a lőfegyverüket újból tűzkészültségbe hozni, amely egy ütközet s csata kimenetelénél elengedhetetlen és kiemelkedő a jelentősége. Az ütközeteknél az oszmánok a létszámfölényüknek, és a feltétel nélküli engedelmisségüknek köszönheték győzelmeiket. Ez a XVI. században, a hadügy és a fegyverzettechnika, harcászat fejlődésével megváltozik.⁵² Ogier Ghiselin de Busbecq flamand író és diplomata az oszmán birodalom Konstantinápoly nagyköveteiként is és osztrák követként is szolgált, 1581, 1591-ben kiadott Török Levelek címmel műben említi. Ő a világ egyik legjobban kiképzett s képzett lovasainak tartotta a Janicsár lovasságot. A lóhoz fűződő viszonyuk nagyban hozzájárult ahhoz „már a csikót úgy gondozzák, mint a gyermeket, a tanulékony állatot idővel a gazdájához az urához, való alkalmazkodásra tanítják, idomítják, akit, mindekor, követ, nyakát és sörényét mindenféle amulettekkel ékesítik ezáltal védve a gonosz rontástól. Ezek a lovak, botot s ostort sohasem láttak. A tüzes csataparipa a büszke szpáhi egyetlen intésére alsó lábszárát földre hajtotta, megkönnyítve a felszállást, gazdáját már messziről észlelve finom halk barátságosan nyerített feléje. A hűséges állatot egyforma gonddal ápolták. Ünnepnapokon az egységek, ezredek, (szubasililkok) összegyűltek és kötelékben is végrehajtottak csapatmozgásokat, és a gyakorlatozás közben magát a felszerelésük szemléljét is egyben végrehajtották. A kötelékkiképzést pontos feladatvégrehajtást igényeltek úgy, mint a szoros egymás melletti lovaglást, az csapategységben való lovaglásból való kiugrást. Az adott kort meghazudtolóan begyakorolták, a hadtáp-i ellátási nehézségeit is az ütközetnek, mivel a megfelelő időben való élelmezés is elapadhat s csúszhat. Ennek okán, a lovaikat a szpáhik kétnapi, az (akindzsik) félkatonai irreguláris könnyű lovas egységek pedig egy heti takarmányozás nélküli hadviselésre készítették trenírozatták az egységeiket. A Magyarországi György, vagy egyszerűen György barát szavait említeném: Az akindzsik portyára való felkészülést „ördögi sugallatnak” vélte. Szerinte, egy hétig ember és ló éjjel – s nappal képes úgy száguldozni, hogy bajt nem szenvednek.”⁵³ Luigi Ferdinando Marsili hadmérnök, aki török fogságban is volt, említette, hogy a lovassági tábor „valóságos labirintusnak nevezi” telis – tele sátor vasalatokkal, cövekkel, karókhöz kötött lovak, a török katonák részére ugyanolyan kellemetlen, mint a keresztények számára.⁵⁴ Egyetlen német, vallon vagy olasz lovas kezében sem találunk már lándzsát vagy kopját. A korszak hadszervezésének jellege ugyanis lehetővé tette a legkorszerűbb fegyverzet, legjobban képzett tisztek, katonák és ezzel együtt a leghatásosabb harcéljárások megvásárlását,

⁵⁰ Takáts Sándor A Magyar Gyalogság Megalakulása. Budapest A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása 1908. 1-346 oldal. 253. oldal.

⁵¹ Hadtörténelmi Közlemények XXXV. Évfolyam 3. szám Budapest, 1988. Kelenik József Szakállas Puskák XVI. Századi Magyarországi Inventáriumokban Terminológiai problémái. 484. oldal.

⁵² Élet a török hódoltságban 1. Válogatott tanulmányok (2013-2019) Kronosz Kiadó. Pécs 2022. 1-266 oldal. 16. oldal.

⁵³ Hadtörténelmi Közlemények 33. évf. 1. sz. (1986). 1-225. oldal. 28. oldal.

⁵⁴ Hadtörténelmi Közlemények 33. évf. 1. sz. (1986). 1-225. oldal. 3-46. oldal.

s bármely hadszíntéren történő bevetését. A vallon, lotaringiai, olasz zsoldosok és fegyverzetük magyarországi jelenléte ennek értelmében nem lenne más, mint a „korszerű nyugati fegyverzettechnika” kibérlése. A kézilőfegyverek megjelenését és hatását mind a tüzéség, mind a kézi lőfegyverek esetében viszonylag precíz, számszerű adatok segítségével megfelelően lehet igazolni. A XVI. század második feléből fennmaradt nagyszámú leltár ugyanis lehetővé teszi, hogy váraink fegyverzetének mennyiségi, esetenként minőségi változásait nyomon kövessük.⁵⁵ Fontos kiemelni, hogy Michael Roberts és követője, Geoffrey Parker nevéhez kapcsolódik az a tény, hogy hadügyi „transformation” hadügyi átalakulás zajlott az XV, a XVI, és a XVII. század első évtizedében. Avval támasztja alá ismérveit, hogy a XV. század végén a XVI. századi Itáliában elindult építészeti rendszerek komolyabb várak, véderők építése, s azok hadianyag igényre indokolta meg a megnövekedett ember igényt a háborúban. Roberts szerint a taktikai fejlődés, az egységek lőfegyverekkel való felszerelése, valamint a támadó szellemű stratégiai gondolkodás kialakulása okozta a hadügyek volumenének növekedését, amelynek elsődleges jele a hadseregek személyügyi létszámának emelkedése figyelhető meg. Ez az átalakulás, nemcsak a hadügy és a hadművészet területén hozott forradalmian új változást, hanem a gazdaságban és a társadalomba is. A nagyobb hadseregek vezetésére, már csak olyan hadvezetés volt képes, akik irányításával, jóval bonyolultabb összetettebb stratégiai gondolkodásra is képesek voltak. A nagyobb hadsereg támadásánál, nem beszélhetünk gyors villámháborúkról, miért is tesszük fel a kérdést. Azért, mert a társadalomra lineárisan emelkedő terhet rótt kiegészítve a gazdaságra és az állami adminisztrációra is. A harctéri létszámemelkedés nem a jobb állami apparátus kiemelkedően jól teljesítő eredményét képezte. Hanem az ellenkezője mivel a felduzzasztott hadseregek ellátását s annak irányítását a meglévő állami apparátussal biztosítani nem lehetséges, mivel az igazgatási állományt a feltöltött létszámhoz kell minden estbe igazítani. Ebben a csatában, Európa győzedelmeskedett az államigazgatás, hadügyi változások a társadalom döntőnek bizonyultak. Az így felállított felduzzasztott hadseregek hadifelszerelések állandó biztosítása s ellátása megkövetelte fegyveripar igényét.⁵⁶ A várleltáraink elemzése nem csak tűzfegyvereknek a védelmében játszott szerepéről, hanem a harc megvívásának a korban általánosan jellemző módjáról is sok mindent elárul. Ám, mindenkor meghatározó jelentőséggel bír, hogy a szóban forgó erősség milyen szerepet töltött be a végvárrendszerben, illetve ki hogyan gondoskodott felszerelésről, ellátásáról. A XVI. századi magyarországi vártüzéség állapotát az egységes szempontok szerint elkészített 1577-es országos összeírásból ismerhetjük meg. Egy kiemelkedő, elsővonalbeli királyi vár lövegparkja természetesen korszerűbb és nagyobb volt, mint egy kevésbé veszélyeztetett, vagy magánkézbe levő vár erősségé. A jelentéktelenebb, kisebb királyi várakban, a nagyobb, de közvetlenül nem támadott helyeken, illetve a magánföldesúri várakban az ágyuk száma gyakran évtizedekig nem változott. A stratégiai fontosságú pontokon, mint például Eger, Kanizsa vagy Szigetvár, illetve a második vonal nagyobb támpontjain (Csábrág, Trencsén, Léva vagy Nyitra) szerény növekedést figyelhetünk meg. Az 1553-as, 56-os és az 58-as egri leltárak 22 – 22 löveget soroltak fel, addig 1577-ben már 34 ágyú védte az egri falakat. Szigetvárott 1542 – ben 16, 1566-ban pedig már kb. 60 löveg állt a védők rendelkezésére. Trencsén, 1535-ben 10 darab, 1549-ben 13 darab, 1557-re pedig már 33 darab ágyút vallhatott magáénak.⁵⁷ A készletek alapján feltételezhető fegyverzeti arányokkal foglalkoztunk. A kérdés valójában az, hogy milyen arányban jelentek meg lőfegyverek harcoló egységeknél? Az 1593 és 1605 közötti toborzási megbízási adatai bizonyítják, a tűzfegyverek száma a gyalogságon

⁵⁵ Hadtörténelmi Közlemények 104. évfolyam 1991. december 4.szám Kelenik József A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában. A magyar egységek fegyverzete a tizenöt éves háború időszakában. 3-52. 12-13. oldal.

⁵⁶ Ágoston Gábor Történelmi Szemle 37. évf. 4. sz. /1995. 465-487. oldal.

⁵⁷ Hadtörténelmi Közlemények 104. évfolyam 1991. december 4.szám Kelenik József A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában, A magyar egységek fegyverzete a tizenöt éves háború időszakában. 3-52. 12-13. oldal.

belül jelentősen meghaladta a szálfegyverekét.⁵⁸ Az hadtörténelmi irodalom kételkedő a csaták ütközetek terén s azon a véleményen van, hogy a jobb fegyverzet nem egyenesen arányos és nem elegendő a tartós katonai fölény megszerzésére. Egy komolyabb vizsgálatnál úgy is kiderülne, a jobb képzettség, kiemelkedő harcértékkel bíró katona, valamint a nem elhanyagolható katonai fölény összességében fontos és elengedhetetlen egy ütközet megvívásánál. A felsoroltak közül bármelyik hátrányban van, volt, és lesz az nagymértékben befolyásolja a csata kimenetelét.⁵⁹

„A múlt minden jelentéktelennek látszó emléke is értéké válhatik a hozzáértő kezében, de a legszebb hagyatéka is elsikkad azokéban, akik tudásvágy nélkül közelednek hozzá.”⁶⁰

I.7. A MAGYAR SÖVÉNY ÉS PALÁNKÉPÍTÉS ÉS A KÁSZIM -NAP JELENTŐSÉGE

Az oszmánok elleni védekezés a kezdeti védelmi időszakában a védelmünk palánkrendszerű. Azért ezt az eljárást alkalmazták, mivel evvel a technikával gyorsabban tudtak védelmi képességet eszközölni. Ez a rendszer nem igényelt nehezen fejthető köveket, és lassan égethető téglák beszerzését, előkészítését, és annak szállítását. A sövény – palánk rendszer alapja a könnyen kitermelhető elkészíthető szállítható gerendákból leverték a földre kettő cölöpsort, az eldőlés elleni védekezésre pedig rétegként kötőgerendákat foganasítottak. A meglévő föld megcsúszása érdekében a cölöpsort sűrűn befönték rőzsével s mindezt kívülről bevonták sárral, hogy ne tudja az ellenség azt felgyújtania. A magyar sövény vagy palánképítés a XV. század végéről maradt ránk Szabács rajzából, láthatjuk a sövényépítés kezdetleges formáját. Ebből az időszakból sok rajzunk megmaradt, ellenben megbízhatóságuk ki és hol készített, nem minden esetben bizonyítható. Mivel nagy múltra nyúlik vissza maga a sövényépítés de igazi virágzása kibontakozása a török időkben összpontosul. Minden falu leírásából tudjuk, hogy messze a legjobb volt a magyar parasztház. A magyar nem kizárólag a házat, hanem még magtárt, az ólait, felszereléseit, hanem még a családi tűzhely összetartó erejét is sövényből fonta s agyaggal tapasztotta.⁶¹ „A középre állított tüzelőhely, mint a magyar ház annyi más alapeleme, néhol napjainkig még felelhető, a középén szabadon álló tűzhely formájában. Vessző és nádházban, nem állt máshol, mert a gyúlékony falhoz nem simulhatott.” A későbbi építkezésnél a sárfalú, sövényre, vagy nádra tapasztott falú háznak a sarkában helyezték el a család lelkét s védelmezőjét. A „védelmező” fölé a tetőszerkezetre vesszőből font és tapasztott szikrafogó cserénylapot tettel, hogy megvédjék a tetőt. Így a füst megkerülte a cserénnyt, a tetőtér résein keresztül távozott a szabadba.⁶² Ellenben az oláhok, rácok, a hódoltság területén föld alatti odúkban vermekben, szalmakalibákba laktak. A sövényépítés különféle módjának meghatározása s annak pontos leírata még nem bukkant elő. Amelyek fennmaradtak, azok a feljegyzések s elszórt adatok. A korai írárok, valamint a sövényépítés latin (saepes) és a magyar palánk vagy kert (kerítés) szónak nevezik.

⁵⁸ Hadtörténelmi Közlemények 104. évfolyam 1991. december 4.szám Kelenik József A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában, A magyar egységek fegyverzete a tizenöt éves háború időszakában. 3-52. 5. oldal.

⁵⁹ Ágoston Gábor Történelmi Szemle 37. évf. 4. sz. /1995. 465-487. 469. oldal.

⁶⁰ Radnóti Aladár – Gerő László A Balaton régészeti és történeti emlékei Közoktatásügyi Kiadóvállalat 1952. 1-172. oldal. 105. oldal.

⁶¹ Rajzok a török világból. Takács Sándor Magyar Tudományos Akadémia Kiadása II. 1915. 1-463. oldal. 14-15. oldal.

⁶² Bierbauer Virgil A magyar építészet története. Magyar Szemle Társaság. Budapest 1937. 1-354. oldal. 30-32. oldal.

„Második vár, melyet Bebek várának neveznek szintén az alsó oldalában vagyon a felső várnak, kit most legfőbb erősségnek tartunk itt, kiben az derekas lövő szerszám és egyéb munitio tartatik. Oly hely azért ez és erősség, hogy a felső vár nélkül igen semmi, hogyha azt meg nem építették.”⁶³ (Füleki vár)

I.7/A. EGYRE KORSZERŰSÖDŐ VÁRAK

Kiemelendő az a tény, hogy a török és a magyar vár, várak építésében különbség nem volt. Mindkettőt a magyar nép építette, mindkettőnek a kialakítása, funkciója beosztása, teljesen hasonló. Ugyanolyan anyagból és annak a népnek a munkájából véres verejtékéből készültek. Nemcsak a palánkokat, hanem az ostromhoz szükséges felszereléseket eszközöket (létra, kötélzet, kampók) is a magyar emberekkel készítette el a török. A régi, a már nem megfelelően védhető középkori kővárak többnyire két külön erősségből, a külső és a belső várból állott. Az oszmánok betelepülésével sem volt lehetőség a későbbiekben a várak kibővítésére sem, mivel a kővárak a hegyek tetején állnak, s így a kibővítésük, és átalakításuk a megváltozott viszonyukhoz lehetetlenné tette.⁶⁴ A kővárak tövében palánkot építettek a katonák s a lovasság elhelyezése érdekében. A XVI. és a XVII. században azokat a hegyi várakat, amelyet megtartottak, mert nem mindegyik vár volt védhető, azoknál kialakításra került, egy fából és földből létesített palánk véd vár. Így a megépített palánk lett a külső védelmi része a várnak. A régi külső vár átalakult derék vagy középvárrá, a belső vár része, pedig maradt a régiben. Sok leírásból, összeírásból maradt fenn, hogy a vár alsó része palánképítés. Losonczi István 1543-ban írta, hogy a Széchen vára pedig palánkkal, valamint sánccal lett kiegészítve, megerősítve. Regécz várának régi kataszterében olvashatjuk, hogy a vár alatt a palánk tapaszos és járomfa (keresztgerendák a hidakon, melyekre padlódeszkákat fektetik) nélkül vagyon. Murány palánkját is így emlegetik, Nógrád várának a palánkjai megvoltak a török birtoklása idején. Malaczka, árokkal négy toronnyal falakkal körbevett kastély, amely palánkkal van körülvéve, de a palánk igen régi s javításra szorul. Füzér váráról is mondják az összeírások, hogy be van kerítve palánkkal, és párkányból lehet a várba felmenni.⁶⁵ A löfegyverek, főleg az ágyúk elterjedése a XV. de főleg a XVI. században alapvetően megváltoztatta a várépítés addigi rendszerét. A XVI. században, aki rendelkezett megfelelő összeggel az öntethetett magának ágyukat akár hazai és külföldi forgalmazásra. Az öntömesterek szívesen fogadták eme megrendeléseket. A megrendelést megbeszélés s egyeztetés követően egy egyezség előzte meg, amelyben a felek megállapodtak a megrendelő és maga az öntömester megegyeztek előre az árura, és magára az árra nézve. Az öntömester által befogadott megrendeléseket, mindenképpen el kellett készíteni úgy is, ha például a munka közben a nagytiszteletben álló mester elhalálozott. Minden olyan felelősség, amely a munkafolyamat közben, vagyis az ágyútöntése alatt érte baj s gondatlanság, nem megfelelő odafigyelés, következtében – akkor a mester kénytelen volt saját költségén az ágyút megöntetni. Amit elkészült a tarack vagy ágyú, „azonnal” le is tesztelték azokat, s három próbálövés után a negyediknél, mert az öntömester az ágyú csövére ülni.⁶⁶ Egyrészt elkerülhetetlen volt, az, hogy korszerűsíteni kellett a várakat, azért, hogy a tűzérési tűzben is helytálljanak. A magas építésű vékony falak és tornyok nem tudtak ellenállni az ágyúk tűzének s így balesetveszélyes volt a végvári katonákra nézve. Ugyanakkor pedig szűköségük miatt nem voltak alkalmasak tűzérzésre, és a lovasság befogadására. Ennek megfelelően sürgősen meg kellett változtatni a falak és bástyák alakját; tömörebbé kellett tenni őket. A lovagvárak

⁶³ Rajzok a török világból. Takáts Sándor Magyar Tudományos Akadémia Kiadása II. 1915. 1-463. oldal. 26-27. oldal.

⁶⁴ Rajzok a török világból. Takáts Sándor Magyar Tudományos Akadémia Kiadása II. 1915. 1-463. oldal. 44. oldal.

⁶⁵ Rajzok a török világból. Takáts Sándor Magyar Tudományos Akadémia Kiadása II. 1915. 30-54. oldal.

⁶⁶ Hadtörténelmi Közlemények 29 évi. 1.sz. (1929.) Dr. Iványi Béla A Tűzérzés története Magyarországon kezdetektől 1711 -ig. 1-536 oldal. 1-16. oldal.

magas tornyait legtöbb helyen lebontották, nehogy a védők fejére omoljanak. A magas falak és a különálló, süveg tetejű vártornyok helyére alacsonyabb, tömörebb, dísztelen, de célszerű építmények kerültek.⁶⁷ Az addig magas, vékony falak belső oldalát feltöltötték nedves döngölt földtöltéssel, hogy a várfalak koronáján az ágyúk elhelyezésére szükséges szélesebb területet nyerhessenek. Elterjedt a várfalak védelmére és az ellenség távoltartására beállított belső földmagasítás, az úgynevezett magas ágyúállás.⁶⁸ A védelem most már nem a magasból a mélybe irányított tűzön alapult, hanem a vízszintes síkban érvényesülő oldalazó tűzön. Az új védelem egyre inkább a terjedelmes külső védőövezettel készült erőd felé haladt. Az ellenségnek a várfal alá jutását mélyített és szélesített várárokkal is nehezítették. Új védőművek emelése, ágyúállások létesítésére alkalmas, széles bástyák kiépítése jelentős költséget és magasfokú műszaki tudást igényelt. A főurak és főpapok ilyen nagyszabású építkezésekre nem igen vállalkoztak. Buda eleste után a rendek 1543-ban arra kérték I. Ferdinándot, hogy vegye oltalmába, hozassa rendbe a várakat és helyezzen beléjük megfelelően felszerelt őrséget, „amelynek segítségével a várakat is biztosabban meg lehessen védeni és az ellenséget is a szabad portyázástól és garázdálkodástól vissza lehessen tartani.”⁶⁹ A török végvárakban nemcsak hűbéres szpáhik és janicsárok szolgáltak, hanem fizetetlen (irreguláris) martalóc katonaság is. Ennek pedig zsákmányolnia kellett, hogy éhen ne haljon. „Jaj annak az országnak — írja Szinán császár —, melyet ezek kirabolnak és feldúlnak! „A derék had előtt aszabok, martalócok, dzserehorok, jamandzsik s egyéb fél és irreguláris gyalognép ütköző előhadként (csarkadzs) bontakozott ki.”⁷⁰ „Mikor ezeknek engedély adatik, ezek is meg szoktak jelenni s mindent, amit el tudnak vinni, elvisznek, amit pedig nem bírnak elvinni és elrabolni, fölégetik, úgy, hogy ha utánok gyaúr vagy műszülmán megy azon helyekre, ahol ők jártak, még magot sem fog találni.”⁷¹ Úgy égetnek, gyújtogatnak, hogy még az utak is nyomtalanul eltűnnek azon helyeken, amerre mentek”.⁷²

„Bebek vára jobban megerősítésék két kisdud bástyával, árok tisztításával és a benne lévő romladozott házának újjátásával, bótozásával, és sindelyezésével.”⁷³

1.7/B. AZ ÚJ OLASZ BÁSTYA MEGJELENÉSE

Az itáliai építési módszerek hamar elterjedtek egész Európában, s hosszú időn át megtartotta hegemoniáját és funkcióját. Magyarországon is professzionálisnak számítottak az új olasz rendszerű várak. „Fülel várában (1554 előtt) Bebek Ferenc több ilyen sokszögű védőművet is emeltetett.”⁷⁴ Az itáliai rendszerek hibái további fejlődésük s védelmük érdekében komolyabb továbbfejlesztést igényeltek. A tűzfegyverek megjelenésével a függőleges a várfal tövéig előre törő ellenség felváltotta a vízszintesen támadók és ostromlók elleni küzdelem. Az még komolyabb tűzfegyverek megjelenésével egy erősebb tűzhatás elviselésére kellett a védelmet s a várat méretezni. Az új típusú várban más a tűzéréség is védelmi elhelyezésben részesült. A leírtak szerint a védelmi elhelyezés s a várfalak vastagságának méretezésének kialakításának követelményét megoldották, de azt nem minden esetben tudták megoldani, hogy ne legyenek hol terek, amelyet a lövészek vagy a tűzéréség nem lát be s ezáltal

⁶⁷ Bárczay Oszkár A hadügy fejlődésének története. II. 274. oldal.

⁶⁸ Gerő László Magyarországi várépítéset Bp. 1955. 340. oldal.

⁶⁹ Gerő László Magyarországi várépítéset Bp. 1955. 340. oldal.

⁷⁰ Generál Tibor Az Oszmán – Török Hadművészet Keletkezése És Fejlődése A XVI. Századig. Hadtörténelmi Közlemények 33. évf. 1.sz.(1986) 1-225. oldal. 3-46. oldal.

⁷¹ Szántó Imre A Végvári Rendszer Kiépítése Magyarországon. Acta Historica Tomus XXXVIII. Szeged 1971. 1-44. oldal. 3. oldal.

⁷² Thury József Török történetirók II. Bp. 1896. Szinán császár: Az 1543. évi hadjárat története. 308. oldal.

⁷³ Rajzok a török világból. Takáts Sándor Magyar Tudományos Akadémia Kiadása II. 1915. 27. oldal.

⁷⁴ Studia Agriensia 27, 2008. Feld István Ágyúvédőművek a 16. század első felének erődítményépítészetében 190. oldal. Encyklopedie Slovenskyh Hradu. Martin Bóna Miroslav Placek 2007. 115 -119. oldal.

holttérbe kerül a vár valamelyik része s így tűzvetés szempontjából teljesen védhetetlen marad. Magyarországon sok vár, de fővár is, maradt ezen az új olasz bástya nélküli rendszert megelőző színvonalon mivel, 1526-után nem volt meg rá a megfelelő anyagi és eszköz ellátás a nagyarányú korszerűsítésre. Ez azt eredményezte, hogy a palánképítést s annak fejlesztését, szükségmegoldásként alkalmazta.⁷⁵ Az új olasz bástyákkal, erősített helyek esetében a fülek által eltakart bástyák belsejében lévő ágyúházak kettős védelmet jelentettek. Egyrészt az ágyútermek rejtve maradtak a széles várfalszakaszok mögött, másrészt mivel a szimmetria elveit alkalmazták, ezek a bástyák farkasszemet néztek egymással, tehát a szemközti bástyák védeni tudták egymást, mind a köztes falszakaszokat. Ezek információk tudatában egy igazán stabil, elvileg bevehetetlen erősségről. A leggyengébb része az épületnek, vagyis az (objektumnak) füles bástyának a bástyaorr része volt. Így hát az ellenfél ennek tudatában, ezeket aknázták alá előszeretettel. Eger esetében ez tragikus következményekkel járt 1594. október. 4-én. Az ostrom során a belső és a külső várak tűzesete, valamint az oszmán kapuáttörési kísérlete s egy megközelítőleg, negyven méteres falszakasz kirobbantása kivitelezése elegendő volt, hogy a vár védhetetlenné vált.⁷⁶ A szulejmáni hódítások következtében a felvonulási terület nőtt, ugyanakkor Habsburg-Magyarország várai egyre korszerűbbekké váltak (újolaszbástyás várak: Győr, Komárom.⁷⁷ Az olasz módszer rendszerszerű alkalmazása a nagyobb arányú korszerűsítésen átesett, illetve az újonnan épült várakon figyelhető meg. Az óolasz típusúak közé tartozik pl. Ecsed, Gyula, Győr, Kálló, Kassa, Kisvárd, Komárom, Ónod, Patak, Sárvár, Szendrő, Szigetvár. Néhány más erősség, mint Eger, Érsekújvár, Kanizsa, Szatmár és Várad már bizonyos újolasz jegyeket is mutat.⁷⁸ A fegyverzet és harcászat terén is fölénybe kerültek a keresztény csapatok az oszmánokkal szemben.⁷⁹

Azhol te jársz, az nap megáll,
Páva módon minden csudál, Minden
ember téged kíván, Soha téged nem bánt a
halál.

(Mátray – kódex)⁸⁰

1.7/ C. HADMŰVELETEK ÉS A KÁSZIM-NAP JELENTŐSÉGE

Az oszmán hadvezetés szándékai ellenére az 1-2 évre tervezett háború elhúzódott és 13 évig tartott ezért, az évenként megújuló háborúban jelentős számú erőket kellett a magyarországi hódoltság területén levő várakban, illetve a közeli ruméliai szandzsákokban teleltetni. Mindezen körülmények következtében fokozódhatott a Kászim-nap jelentősége, hiszen a hadműveletek ideje hosszabbodott és nem feltétlenül zárultak le a harcok Kászim napjáig. Mindenekelőtt szólnunk kell röviden a felvidéki hadjárat előzményéről. Az 1593. június 22-i sziszeki vereség ürügyén a Porta semmisnek tekintette az 1568 óta fennálló, s

⁷⁵ Domonkos György Várépítészeti És Várharcászati Európában A XVI – XVII. Században. Hadtörténelmi Közlemények 33.évf. 1.sz. (1986.) 1-225. oldal. 47-110. oldal. 48-49. oldal.

⁷⁶ Élet a Török hódoltságban válogatott tanulmányok (2013-2019)1-266. oldal. 37. oldal.

⁷⁷ Tóth Sándor László A török haditevékenység. i.m. 773-774,777—778. 781. oldal.

⁷⁸ Domonkos György: Az olasz várépítészeti és alkalmazása a magyar végvári rendszer kiépítésében In: Hagyomány és korszerűség a XVI-XVII. században. Studia Agriensia 17. Eger, 1997. 179-202. 181. oldal.

⁷⁹ Kelenik József: A hadügyi forradalom és hatása Magyarországon a tizenöt éves háború időszakában. HK 1990/3., 81-95. oldal.; uő.: A kézi löfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában. A császári-királyi hadsereg fegyverzetének jellege Magyarországon a tizenöt éves háború éveiben. HK 1991/3-, 80-122. oldal.

⁸⁰ Mátray-kódex (1677 után) 96 levél. 14 cm. OSZK Duod. Hung. 42.57b-79a; 19 Balassi- és 1 Rimay-ének az Istenes Énekek rendezett kolozsvári kiadásából másolva. Megjegyzés: A kézirat keltezésére közvetlen adatunk nincs. Egy kéz munkája a 9a-40b, 54a-79a és 88a-92b lapok. (Az 1-8. levelek eredetileg nem tartoztak a kéziratához.) Három részből álló gyűjteményt tervezett; az első rész szerelmi énekeket, a második vallásos énekeket, a harmadik imákat tartalmaz. Az egyes részek között üres leveleket hagyott, ezeket csak a szerelmi énekek után írták tele más kezdek. (40b-53a) Az istenes énekeket csak 1677 után másolhatta, a más kezdek által leírt szerelmes versek között a legkésőbbi keltezésű 1672-ből való. (51a) A kézirat előbb Janlovich birtokában volt, aki lemásoltatta. (OSZK Quart. Hung. 173. I. 531. sz.) Utóbb külföldre került, majd Mátray Gábor szerezte vissza. Róla nevezték el. Szerb Antal Magyar Irodalomtörténet Budapest. 1943. 1-536. oldal. 151. oldal.

utoljára 1590-ben meghosszabbított békét a Habsburg Birodalommal III. Murád szultán a hadjárat fővezérévé (szerdárrá) nagyvezíret, Szinán pasát nevezte ki.⁸¹ Szinánnak csupán rövid idő állt rendelkezésére, mivel csak október 26-án (Kászim napja) be kellett fejezni a hadműveleteket.⁸² Zenker múlt századi *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*-ja szerint a Kászim szó alapjelentése „elvásztó.” A Kászim-nap a nyári félévet a téli félelvtől elválasztó nap, amely Julianus-naptár szerint október 26-ra Szent Demeter napja (korábban Szent Márton napja), a későbbiekben pedig november 7-re esett. Korábban e napon szoktak a hadszíntéren tartózkodó csapatok a téli szállásra vonulni.⁸³ Pihenőnapokra azonban feltétlenül szüksége volt a csapatoknak. Ilyenkor osztottak élelmet, zsoldot, bevárták a később csatlakozó csapatokat, haditanácsot tartottak. Mivel a felvonulási időt nem lehetett jelentős mértékben csökkenteni a pihenők számát nem lehetett leszállítani, vagy a menetteljesítményt tartósan növelni a hadműveleti idő hosszúságát elsősorban az határozta meg, hogy mikor sikerült elindítani a hadjáratot. A hadműveleti időt a visszavonulási-telelési időszak rovására igyekezett növelni a török hadvezetés (magyarországi feleltetés, Kászim-napon túl folytatott hadműveletek), de tartós eredménnyel nem járt e törekvése. A török vezérek próbálták arról meggyőzni Ibrahim nagyvezírt, hogy töltsse a telet Magyarországon, mivel már Szulejmán is megmondta, hogy magyar földön csakis ott telelve lehet nagy dolgokat elérni. A magyarországi telelés 1593 óta alkalmazott gyakorlata azonban visszaszorulóban volt, inkább Belgrád környékén teleltek a török csapatok.⁸⁴ Így a 15 éves háború hadjáratainak hadműveleti ideje rövidebb volt, mint a szulejmáni hadjáratoké. Ennek okát abban kereshetjük, hogy a szulejmáni hódítások következtében a török felvonulási terület növekedett.⁸⁵ Tudomásunk szerint először W. A. McNeill használta ezt a török hódítással kapcsolatban. Szerinte a 16. század közepén érte el az oszmán katonai tevékenység földrajzi határait. A török birodalom expanzióját az a távolság határozta meg, amelyet a hadsereg a hadjárat időben a téli szállásról kiindulva és oda a tél beállta előtt visszatérve megtett. A szultán politikai okokból nem tartózkodhatott évekig a birodalma határainál, a végrehajtó hatalom teljesen kicsúszott volna a kezéből. E problémát úgy oldotta meg, hogy az év egy részében hadjáratra vonult, de még ugyanabban az évben vissza is tért Isztambulba. A Szultán zsoldos csapatainak így minden tavasszal ki kellett vonulni a fővárosból és a háború színhelyére menni. McNeill szerint a török sereg maximálisan napi 20 – 30 mérföldes menetelésre volt képes. Egy – egy hadjárat alkalmával 90 – 100 napos menetidővel számolhatunk. Ez kb. 700 – 800 mérföldet jelentett légvonalban Isztambultól s kb. kétszer ennyi terepen. Az amerikai kutató úgy látta, hogy már Szulejmán uralkodásának elején a török birodalom határai oly messzire kerültek Isztambultól, hogy az oszmán sereg hatékonyságának nagy részét elvesztette. A várak felépítésével megszűnt Szulejmán seregének fölénye és minden erőfeszítés ellenére csak néhány vár elfoglalását lehetett elérni. A holtponthoz az időszakában létrejött egy nem túl széles határzóna, amelyben az erőviszonyok állandóan változtak. A török birodalom konstantinápolyi bázisából elérte hódításának szélső sugarát (extreme radius), amelyen túl nem volt képes terjeszkedni.⁸⁶ McNellihez hasonló eredményre jutott művében Peter F. Sugar és Stanford Shaw is, bár egyikük sem használta az „actio radius” elnevezést. A Sugar arra hívta fel a figyelmet, hogy a török hadviselési szabályai szerint a seregnek a Szultán parancsnoksága alatt kellett állnia és a szpáhikat aratás idejére haza kellett bocsájtani, hogy hűbérükről a nekik járó jövedelmet beszedhessék. A hadjárat tavasszal

⁸¹ A szináni „villámháború” tervére l. pl. Tóth Sándor László: Török stratégia a tizenöt éves háborúban, 1593-1606. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta historica* (a továbbiakban - AUSZ) 69 (1981) 29. oldal; uő.: Szinán nagyvezér tervai 1593-94-ben. HK 1982. 171-172. oldal.

⁸² Tóth Sándor László A füleki – rohánynyi csata. In: „Nem búcsúszom” emlékkönyv, Benda Kálmán tiszteletére (1994), (7). pp. 18-23. oldal.

⁸³ Julius Theodore Zenker *Türkisch-Arabisch -Persisches- Handwörterbuch*. Leipzig, Wilhelm Engelmann 1866. 681. oldal.

⁸⁴ Óváry Lipót.: i. m. 255—256. oldal. Nani Ágost 1600. nov. 13-i levele Isztambulból.

⁸⁵ *Hadtörténelmi Közlemények*, 32.évf.4.sz. (1985) 771-773. oldal.

⁸⁶ Perjés Géza *Megőgazdasági termelés, népesség hadseregélelmezés és stratégia a 17. század második felében (1650 – 1715)*. Budapest., 1963. 171 - 173. oldal.

kezdődött, mikor az utak járhatóvá váltak, és az aratás idején végződött. Így csak egy bizonyos távolságot lehetett megtenni a katonai akciók számára rendelkezésre álló időn belül. Mihelyt a birodalom határai Bécs kapujától Azerbajdzsánig és Irakig értek, a török sereg előnyomulása korlátokba ütközött.⁸⁷ Shaw három okra vezette vissza azt a tényt, hogy a hadjáratok főként tavasz és ősz között folytak. Az egyik a hadsereg részben feudális jellegű volt, de a feudalizmusnak egy korábbi, sajátos számos vonatkozásban az ún. ázsiai termelési mód jellegzetességeit tükröző formáját képviselte. A struktúra tanulmányozásánál rögtön szemünkbe ötlük a török gazdasági – társadalmi alakulat elmaradottsága, mélységesen konzervatív, nem csak saját, de a birodalomba bekebelezett államok fejlődését is nagymértékben akadályozó, gátló volta. Termelőerőinek fejletlensége miatt állandóan expanzióra szorult, ennek az extenzív terjeszkedésnek viszont az lett következménye, hogy a belső problémák megoldása a termelőerők alacsony színvonalának kérdése, az intenzív fejlesztés szükségesség háttérbe szorult, illetve fel sem merült, amíg a válság nem jelentkezett.⁸⁸ A másik az, hogy a Szultánnak és zsoldos csapatainak időnként vissza kellett térnie Isztambulba, a harmadik az utak rossz állapota télen. A hadjáratokat augusztusban és szeptemberben kellett lebonyolítani. A tél közeledte és az élelem, valamint a takarmánykészletek csökkenése arra kényszerítette a sereget, hogy október vége előtt visszatérjen. Emiatt lehetetlenné vált, hogy a Szultán olyan hadjáratot vezessen, amely Észak – Magyarország vagy Kelet – Anatólián túl terjedt volna.⁸⁹ Perjés Géza foglalkozott több munkájában az akciórádiusz kérdésével. Perjés Géza akciórádiusz – elmélet a történeti kutatás általában elfogadta, egyesrészteit azonban vitatta, a hatósugár alapozott szulejmáni ajánlat hipotézisét pedig elvetette. Szakály Ferenc vitába szállt azzal az állítással, hogy a török hatósugara csak 1350 vagy 900 km lett volna, csak a Szávaig, Al – Dunáig terjedt volna. Rámutatott arra, hogy a 180 napos hadjárat idővel szemben 1526-ban 205 napig, 1529-ben 229 napig, 1532-ben pedig 212 napig tartott a hadjárat. Szerinte az össztávolságot sem lehet mechanikusan megfelelni az oda – vissza vonulás között, mivel a visszafelé vezető utat csaknem kétszeres sebességgel tették meg (1526-ban 27, 1529-ben, 28 km -es napi átlag). Figyelmeztetett arra is, hogy a hadműveletekre fordított produktív időt - ami a hadihelyzettől függően vagy a megtámadott ország határának átlépésekor, vagy az ellenséges erőkkel való első összecsapáskor kezdődik, nem szabad feloldani a fel és visszavonulás improduktív idejében. Véleménye szerint „a Kárpát-medence, már valóban a határán volt annak, még belefért a török hadsereg hatósugarába.”⁹⁰ A hatósugár (akciórádiusz) fogalmát úgy határoznánk meg, hogy abban körvonala az egy központ, ahonnan a hadsereg kiindul és ahova visszatér; illetőleg egy maximális szélső határ, amelyet a rendelkezésre álló anyagi erőforrásokkal a hadjárat időn belül el tud érni és tartósan birtokába tud venni. A központ és az elért, meghódított szélső határ közötti távolság jelenti voltaképpen a hadsereg hatósugarát.⁹¹ A XVII. század második fele háborúinak tér s idő korlátozottságát az élelemellátás nehézségeire vezette vissza. A várrendszer számottevő mértékben korlátozta az Oszmán, mind pedig a Habsburg hódítást. A várak kikerülése azért nem volt alternatíva, mert ezáltal, a támadó fél hadsereg, kockáztatta azt, hogy a hadtápjától elvágják. A várak nagyságuktól és erősségüktől hosszabb s rövidebb ideig tarthatták fel a támadó sereget. A kisebb várak (pl. Veszprém, Palota, Tata) megközelítőleg néhány napig tudtak ellenállni, az egészen gyenge őrségük sokszor ellenállás nélkül feladta. A támadó sereg feltartóztatása elsősorban legnagyobb s legerősebb várakra tevődött. Ilyen török vár volt az Észak – Dunántúlon Buda, Esztergom, és Fehérvár. Dél – Dunántúlon Szigetvár, a

⁸⁷ Sugar Peter F. *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354 -1804*. Seattle and London, 1977. 191. oldal.

⁸⁸ Szántó Imre *A Végvári Rendszer Kieépítése és Fénykora Magyarországon (1541-1593)* Akadémia Kiadó 1980. 15 oldal.

⁸⁹ Shaw, Stanford J.: *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. Vol. I. *Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280 – 1808*. Cambridge. 1976.: 129- 130. oldal.

⁹⁰ Tóth Sándor László *A Kászim – nap és a tizenöt éves háború*. HK. 1995 június. 108. évfolyam 2.szám. 27-35. oldal.

⁹¹ Tóth Sándor László *A Kászim – nap és a tizenöt éves háború*. HK. 1995 június. 108. évfolyam 2.szám. 27-35. oldal.

Temes- közben Temesvár. A királyi Magyarországon a legerősebb várak az Észak – Dunántúlon Győr és Komárom, a Dél – Dunántúlon Kanizsa, a Felvidéken Eger. Erdély legerősebb vára pedig Várad volt. A 15 éves háború menetét elsősorban e várak birtoklása, meghódítása elfoglalása, illetve visszafoglalása határozta meg. Egy komolyabb vár eleste rendszerint arra ösztönözte az ellenséget, hogy nagyobb erővel támadjon és visszaszerezze a várat. Egy hadjárat során akár az oszmán, valamint a császári főszereg csak egy „fővár” elfoglalására volt képes a rövid hadműveleti idő miatt. E nagy várak „fővárak” általában egy hónapig, vagy hosszabb ideig is kitartottak. A gyakori támadások ostromok miatt, azonban nem csak a kisebb várak, hanem a nagyvárak is gyakran gazdát cseréltek. Ennek okát részben annak tudható, hogy egy – egy hosszabb támadás ütközet után, meglehetősen nehéz feladat volt megfelelően kijavítani és megerősíteni a várat. A vár kijavítását részben a hadműveleti időben kellett elvégezni, körültekintő és alapos munkára aligha volt lehetőség. Így a korábban már ostromlott és jelentősen megrongálódott vár a következő évi ostromot s támadást már nehezebben tudta visszaverni. A hódítás lelassításában megállításában jelentős szerepet játszottak a királyi Magyarország végvárai. Az oszmánok hadműveleti ideje egy – három hónap volt; a kisebb várak néhány napos, a fővárak pedig egy hónapnál is hosszabb védekezésükkel megakasztották a török további előre nyomulását, újabb várak elestét. A kitartásukkal a török offenzívát megállították (Győr, Kanizsa, Esztergom, Eger). E várakat ugyan a súlyos küzdelmes támadás után feladásra kerültek, de az oszmán egyetlen egy esetben sem tudott tovább nyomulni. Ezek az ütközetek s csaták nem öncélúak voltak, hanem valamely vár felmentését, visszaszerzését, vagy elfoglalását szolgálták. A csatában aratott győzelem viszont nem járt szükségszerűen a csatahely közelében lévő vár elfoglalásával. A háború sorát, vagy egy ütközetet sem dönthette el önmagában egy csata. Ugyanez a megállapítás is érvényes a várharcokra is, még olyan fővárak eleste, mint Győr, Esztergom vagy Eger, sem dönthette el egymagában a teljes háború kimenetelét. Perjés Géza mutatott rá arra, hogy az utánpótlás nehézségek miatt a „kor háborúi határmenti háborúkká váltak és álltában a hadviselő felek országainak határain épült várak és várrendszerek területéről nem távolodtak el. Az időbeli és térbeli korlátok, valamint a döntő csata megvívásának és kihasználásának akadályai kizárták, hogy egy - egy hadjárat döntő eredménnyel végezhesen.”⁹²

„Míg élek harcolok az ottomán holddal, Vigan burittatom hazám hamujával.”⁹³

Zrínyi Miklós (Peroratio)

1.8. CSATATÉR ÉS A TÁBORI SEBÉSZET

Magyarország kívül esett az Oszmán hadsereg akciórádiuszán, épp ezért a hazai hódításokat katonailag, nem minden esetben lehetett megtartani. Az óriási török birodalom magva két tartomány volt, az egyik a Kis – Ázsia nagy részét magába foglaló Anatólia, a másik Adria, Száva és a Duna által határolt része Rumélia. Az Oszmán birodalom gazdasági politikai és katonai ereje tulajdonképpen ebben a tartományban összpontosult, és hadi vállalatának bázisát ezek alkották.⁹⁴ A tizenötéves háború ütközetei – csatáiban a császári vezérek nem szívesen vállaltak fel nyílt ütközetet, mivel mindkét fél gyakorlatlanságából adódóan úgy távozott a csataterőről, hogy nem tudta ki győzött valójában. A háború elhúzódásának egyik legfontosabb mozzanata, a rövid hadműveleti idő, és a várendszer a kiegyenlített

⁹² Tóth Sándor László A török haditevékenység akciórádiusza a tizenötéves háború. (1593- 1606) Tanulmány, HK 1985.108. 777. oldal.

⁹³ Zrínyi Miklós Emlékkönyv Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.,2022. 7-279. oldal. 201. oldal.

⁹⁴ Perjés Géza Seregszemle Hadtörténeti és Művelődéstörténeti tanulmányok Balassi Kiadó – Zrínyi Kiadó Budapest 1999. 50-51 oldal.

erőviszonyiban kell keresni. Kiemelendő, hogy a csatákat nem önmagukban kell megvizsgálni, hanem a várakhoz kapcsolódva kell megvizsgálni. „A csaták nem öncélúak voltak, hanem valamely vár felmentését, visszaszerzését, vagy elfoglalását szolgálták. A háborúban, ütközetben elért győzelem nem járt kéz a kézben a közelben lévő vár elfoglalásával.” „A háború sorsát, vagy akár egy hadjáratért nem dönthette el önmagában egy csata.”

A várharcokra is vonatkozható ez a megállapítás, hogy olyan „fővárak” esetében is mint Esztergom, Győr, Eger, sem tudta megváltoztatni és eldönteni a háborúk kimenetelét.⁹⁵

„Ha a jót veszítjük el, semmi nem veszett el. Ha a bátorságunkat veszítjük el, sokat veszítünk. Ha a becsületünket veszítjük el, minden elveszett.”
Lazarus von Schwendi.⁹⁶

1.8/A. TÁBORI SEBÉSZET

A XVI. század új fegyvereinek megjelenése, elterjedése nagy hatást gyakorolt az orvostudományra azon belül pedig a sebészetre. Miért is emeljük ki a sebészetet? Azért mivel a tűzfegyverek szélesebb körben való elterjedése a sebészet fejlődését hozta magával. Mivel, a löfegyver találat esetén jóval komolyabb sérülést és roncsolást okozott, mint annak elődei. A korábban még nem látott, olyan károsodást idézett elő, amelyre nem voltak a kor szakemberei felkészülve. Új aspektusból, másfajta kihívásokkal kellett szembenéznie a sebészeknek. Szakirodalom nem létezett ebben a témában, amely segítségükre lehetett volna, másrészt pedig a lőtt seb másfajta kezelést és gondoskodást igényelt, mint a korábbi sérüléstípusok. S még megjegyzendő az a tény is, hogy a sérülés, ha nem is volt komoly, inkább annak szövődményei voltak halálos kimenetűek. Meg kell említenünk azt a fontos tény is, hogy a nem megfelelő, szakszerű fegyverkezelésből okozott balesetek száma is veszélyt jelentettek, több esetben is, fegyverét tűzkészültségbe hozó katona, a saját kezében felrobbanó fegyvere okozott maradandó sérülést. Több fajta sérüléssel járó esetet a kor szakemberei különbözőnek tekintették, a golyó és a löpor által okozottakat. Többen elméleteket állítottak fel, az egyik elmélet felállítója mérgezőnek vélték s tartották a puskaport. Így a fő irány elsősorban a puskaapor közömbösítésére eltávolítására fókuszált, a fő irányvonalát a gyógyítás terén: (Klaus von Matri, Hirenonymus Brunschwig, Johannes Beris) adták meg. Addig más szakemberek a lőtt sérülés kezelését másképpen képzelték el: (Franz Gigelin, Paracelsus). A lőtt sebeknek a roncsoló hatása miatt gondolták azt a korabeli orvosok, hogy más gyógymód alkalmazása a mérvadó az ilyen sebesüléseknél. A XVI. század orvosai és nemzetei más sebészeti protokollt, gyógymódot alkalmaztak a sebesült katonáik részére. Elsősorban a század elején alkalmazott gyógymód a lőtt sebgyógyításra a következők voltak: a seb teljeskörű tisztítása, és a vele járó gyulladás megszüntetését alkalmazták a németek. Az olasz és a francia orvosok a kicsit drasztikus eljárásmodót alkalmaztak a gyógymódjuk a gyulladás csökkentése, amelyet az égetővasassal és forró olajos kezeléssel egészítették ki. Az égetéshez és más mérgezett sebekhez a feketebodzából készült olajat használtak kiegészítve (Terjékkel) amely a mérges kígyók részeiből készült állati szer. A kor szakembereit a betegek ápolása gyógyítása során fejlesztették és segítették a tapasztalataik bővítését. A franciák sebkezeléses eljárását Ambrosie

⁹⁵ Tóth Sándor László A török haditevékenység akciórádusza a tizenöt éves háború. (1593- 1606) Tanulmány, HK 1985.108. 778. oldal.

⁹⁶ A Borsodi tájház közleményei 25-26. sz. /2009 Béres Gyula. Lazarus von Schwendi császári fővezér 42-49.oldal. 1.oldal.

Paré (1510 -1590) szüntette meg mikor, egy 1536-os csata során figyelte meg azt a tényt, hogy az olaj nélküli kezelt sebesült katonák sebei, szebben s gyorsabban gyógyulnak, mint amelyet a régi protokoll szerint gyógyítottak. A XV. században is szóba került tűzfegyver által okozott sérülés, amely Lotaringiából származó sebész írt a lőtt sérülésekről, a puskagolyó testből való eltávolításának módjáról. Munkája azonban kizárólag kézirat formájában volt fellelhető, a nyomtatásban jóval később jelenik meg (Eyn New Wund Artzei Strasbourg, 1530). Több kiadásban is megjelent a mű. 1549-ben és 1552-ben is. Ez a könyv még külön fejezetben tárgyalja a sebek, lövedékek kezelését, és milyen gyógynövény keveréket sebitalt adni a sebesültnek. A seb kötözésére is ajánl egyet s mást. A XVI. század kiemelkedő sebészeti tankönyve, amely az adott kor kiemelkedő könyvei közé sorolja: Hieronymus Brunschwig (1459 körül, 1512. valamint 1513.) A könyv címe németül: Das ist das Buch Cirurgiája Strasbourg 1497. Brunschwig szintén megkülönböztet új sebet a régitől, vágott és szúrt sebet, ütést és harapást is. A lőtt sebek nagy részét halálosnak tekinti ennek okait a könyvében teljes részletességgel említi, a löfegyver okozta sebet párhuzamba állítja a nyíl okozta sérüléssel. A vérzés csillapítására változatos módokat említi ennek megszüntetésére.⁹⁷

„Vegye rá urát,
 hogy „makacsságot félretéve, a
 tisztességes alkutól ne
 idegeskedjék. Már elég
 keresztény vér folyt a
 keresztény név kiirtása.”
 Szalaházy Tamás⁹⁸

I.9. OSZMÁN AJÁNLATOK

Koca Mimár Szinán Aga (1490-1588) magyarországi hadjáratát készítették elő azok az „ajánlatok”, amelyeket Kirili Haszán temesvári beglerbég tett a nagyvezír feltehető tudatával több magyar főúrnak, mint például Báthori Istvánnak és Dobó Ferencnek. Az úgynevezett szináni ajánlat célja az volt, hogy a várható magyarországi ellenállást leszerelje, és a törökkel való szövetséget vállaló bármelyik főúrnak felkínálja adófizetés ellenében a Királyi Magyarországtól elszakítandó felvidéki területeket, a kassai vajdaságot. A behódoló főúr és a neki alávetett terület tehát Erdélyhez hasonló státuszt kapott volna. A magyar előkelők azonban nem egyezkedtek a hódító török hatalommal, ehelyett mind Dunántúlon, mind pedig az „ajánlat” által érintett felvidéken szervezték az ellenállást. Amennyiben elfogadjuk azt, hogy az akkori regnáló uralkodó osztály nem félt jobban semmitől, mint az ország teljes felosztásától. A mohácsi vész utáni időszak egyik sarkpontja, miért is utasította el a magyar nemesség eme ajánlatát a töröknek? Ennek választát Szegfű Gyula adta meg: a nyugati keresztény civilizációhoz való tartozástudata és az iszlám világnak a megvetése.⁹⁹ A Rima folyó partján épült török erőd Szabatka ostroma jelentette a hadjárat kezdetét végét pedig Drégely és Palánk

⁹⁷ Művelődés, - Tudomány – és Orvostörténeti Folyóirat Journal History of Culture, Science and Medicine 2017. Vol.8.No.14. (DOI:10.16107/KH.2017.14.38-51)

⁹⁸ Perjés Géza Az országot szélére vetett ország. A magyar állam fennmaradásának kérdése a Mohácstól Buda elestéig tartó időben. Magvető Kiadó Budapest. 1975. 1-113 oldal. 43. oldal.

⁹⁹ Perjés Géza Az országot szélére vetett ország. 1-113. oldal. 61. oldal

megszállása. A történeti kutatás a fentiek alapján kb. november 5-től számította a hadműveleteket december 7-ig. Ebből adódóan, november közepe táján kezdődött Szabátka vívása, s így a hadjárat nem egy hónapig, hanem csak kb. három hétig tartott. A harcok egyik résztvevője, Prépostváry Bálint kijelentése is alátámasztja ezt, aki szerint három hét alatt foglaltak el tizenkettő várat. A fenti eltérés, illetve a kronológiai hiba oka az lehet, hogy bár a Királyi Magyarországon 1588-ban bevezették a Gergely-naptárt (Újnapár), a források egy része továbbra is használja a régi Julianus- naptárt (Ónapár). E két naptár között tíz napos eltérés volt. Felvidéki hadjárat során először Fülek „elővárát” Szabatkát vették be a királyi csapatok három napos ostrommal. Majd az erősnek számító, öt részre tagoló Fülek városának¹⁰⁰ és bevételére indultak. A végvár kiemelkedő szerepét s fontosságát nagyon sok háttéranyag tanulmány kiemeli. Fülek megvédése vagy elestétől nagymértékben függött megannyi környékbeli kisebb vár léte is. Füleken kívül Hatvanig s Nógrádig egyetlen egy jelentős vár volt, az pedig a Szécsény. „A Karants hegye Szandához mintegy négy, Szécsényhez két kis mértföld napnyugodt felé keveset hajolva, Losontzhoz is ugyan annyira fekszik tőle Fülek – vára, észak – napnyugodt felé keveset hajolva, Losontzhoz is ugyan annyi messzeségre vagyon.”¹⁰¹ Fülek megtartása vagy elfoglalása mindkét nemzet számára stratégiai fontossággal bírt ebből adódóan, Pálffy Miklós megígérte seregeivel felvonul a várhoz. A török porta pedig erőfeszítéseket eszközölt annak érdekében, hogy megghiúsítsa Fülek ostromát, illetve annak felmentését haladéktalanul megakadályozza. Habsburg Mátyás november 12-i levelében, figyelmeztette Pálffy Miklóst, hogy a temesvári és a budai basák összehangolt katonai művelettel akarják megghiúsítani Fülek elfoglalására tett kísérletet.¹⁰²

„Minthogy ott a törökök gyűlölete miatt más papok nem élhetnek, azok derék atyák, látják el az összes lelkipásztori teendőt, nemcsak abban a városban, hanem messze a szomszédos vidéken.”

Pázmány Péter esztergomi érsek 1627. november 30.¹⁰³ (Nagyszombat, kiadatlan levele Cataneo Camill castiglione-i apát, római ügyvivőhöz.)

I.10. A FÜLEKI JÁRÁS

Ez a járás a régi füleki vártól kapta a nevét a mely hajdanán a bányavárosoknak volt a mentsvére menedéke és egyben védelmezője. A füleki járást teljesen körbe ölelik magas hegyek és hosszan elterülő erdőségek láncolata. Az egész járás, a Rozsnyói Püspökséghez tartozott. Fülek, Mező - városi rangot (privilegiumot kapott) 1423-ban. A Mezőváros teljes egészében fallal s mély várárokkal körülvett, erősen karózott (palánk-fák voltak) köztes döngöléssel, és dupla kapuval védelmezte a várat, így a korszak, bármilyen támadásnak s ostromának ellenállt. Bebek család birtoka kiemelkedően szép Mezőváros volt, oly sokan lakták, hogy Királyi városi rangra is pályázhatott volna a korai leírások szerint. A Mezővárosban, nemcsak Nógrádi Nemes fő rendek laktak, hanem Honti; Hevesi; és Gömöri fő nemeseinek voltak pompás épületei a térségben. A politikai, és közigazgatási egyeztetéseket a Vármegyék köz-gyűléseit itt tartották a nemesi rendek: Nógrád - Vármegye, Hont – Vármegye, Gömör – Vármegye, ami igen fontos:

¹⁰⁰ Rimay János 1573-1631 (Magyar Történeti Életrajzok Budapest, 1911. 167. oldal. (metszet)

¹⁰¹ Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geographiai és Statisztikai Esmertetése Rézre Metszett Rajzokkal. Négy Kötetben. Második Kötet. Pesten 1826. 375. oldal. 36. oldal.

¹⁰² Tóth Sándor László A füleki – rohányynyi csata. In: „Nem búcsúzom” emlékkönyv, Benda Kálmán tiszteletére (1994). 18-23. oldal.

¹⁰³ Élet És Irodalom. Visszhang. XLIX. évfolyam 31. szám. 2005. augusztus 5. Péter László, A ferencesek és a török.

(1547-ben megkötött drinápolyi béke még érvénybe volt a törökkel, de ez még az egymás közötti kisebb harcokat nem szüntette be. 1548 augusztusában Ferdinánd követével panaszt nyújtott be a budai pasánál:¹⁰⁴ Jahjapaszade Muhammed pasánál, akit 1543. május. 16-án budai pasának neveztetik ki, aki elhalálozik 1548 januárjában.¹⁰⁵ A pasa visszavágott, hogy a magyarok sem tartják be a megállapodást. „A fegyverszünet módját – idézi a követ a pasát – ti csodálatosan tartjátok meg. Mert Csév (Csővár) várából Bebek, Lossonczy és Balassa titkon gyakran konspirálnak az egriekkel s hitemre mondom kiütnek a falvakra.”¹⁰⁶ 1548-ban gyarapodott a Bebek vagyona, amelyet felesége Ráskay Dorottya révén szerezi meg, a korábbi Ráskay uradalmakat. Így három vár került a birtokukba, Fülek, Salgó, Csővár. Ferdinánd megbízta Niklas Graf Zu Salm főhadparancsnokot, hogy a felvidéki renitens hatalmaskodó főurak megfékezésükre. Az újból megszerzett birtokok, már jóideje a családi birtokban voltak, de jóval később kapott adománylevelet hozzájuk. Salgó várát eladta, de a csővárit megtartotta, az 1551-ig a török kézre kerüléséig birtokában maradt. Feltételezhetően, de még alátámasztani nem tudom, a várban folytatott utolsó erődítési munkálatok, az ő nevéhez kapcsolhatók. A birtokában volt, a Borsod vármegye északi részén a szendrői uradalom a várral. Edelény és Rudabánya mezővárosokkal, valamint még 23 faluban voltak érdekeltségei, portái. Gömörben ő volt a legnagyobb birtokos a pelsőci és csetneki uradalommal, itt 41 helységben voltak portái. A kis Torna megye területének a nagy része is a tulajdonában volt, a szádvári vár körül 17 faluban, Fülek körül pedig 24 településen voltak érdekeltségei. Testvére Imre, pedig Ferdinánd 1541-ben kelt adománya alapján Csorbakő várát kapta meg.¹⁰⁷

„A vitézek erősen serénykednek, Város alá éjjel mihelyt érkeznek. Az ostromhoz mindent elkészítenek, Melyet reggel vitéz módon megvesznek. Ölik, vágják, kiket benne találnak, Úgy, mint kétszáz jó törökök valának; Hatan bennök Marosban leugranak; Azok is hamar megfogattának.”¹⁰⁸

Szőllősi István

I.11. FÜLEK ELFOGLALÁSA CSELLEL

A szerencsen a bég öt tisztjét, és a századait egy rejtett (csapóajtón), kis nyíláson bebocsátotta a felső várba, míg a bég csapatával a vár közelében megbúja tartózkodott s várt a megadott jelre. A benyomult törökök elfoglalták a felsővár ágyúit. Az alsó várbeliek részére Perényi és Balassa által küldött 200 lovasból és 100 lövészből álló, fölmentő csapatnak a felsővár visszavételére tett kísérleteit megghiúsította. A harc Füleken már 15 napja tartott; a Chadim Ali pasa (1551 – 1553), helyére lépett új budai pasa, Tujgún pasa (1553 – 1556), azonban erős hadat küldött, nehéz lövegekkel, melyekkel most az alsóvár rendszeres ostrom alá vétetvén, a fölmentő csapat széteszlott, a várőrség pedig a várat föladta, amelyet negyven évig

¹⁰⁴ Mocsári Antal Nógrád Vármegyének Históriai Geographiai és Statistikai Esmertetése. Rézre metszett rajzolatokkal négy kötetben. Első Kötet. Pesten 1826. 1-3 oldal. 142-147. oldal.

¹⁰⁵ A Budai Pasák. Gévay Antal Bécs 1841. 1-52 oldal. 6. oldal.

¹⁰⁶ A Borsodi Tájház közleményei 21. évf. 41-42. (1-2.) sz. (2017.) 20-73. oldal.

¹⁰⁷ Káli Gábor Csaba, Bebek Ferenc és György. Két 16. századi főúr rövid életrajza. A Borsodi Tájház közleményei 21. évf. 41-42. (1-2.) sz. (2017.) 20-73. oldal.

¹⁰⁸ Szöllősi István Rövid Históriaja (Kolozsvár, 1636., 5. l.) Római Horvát Jenő Hadtörténelmi közlemények 1894. Hetedik évfolyam, VII. kötet. Budapest 1894. 1-366. oldal. 24. oldal.

tudott megtartani a török. Fülek birtoka közel 30 faluval s nagy területtel nagyobbította 1593-ik, évi felszabadulásáig a hódoltságot, amely bányavárosokig terjedt ki.¹⁰⁹

„Bebek Ferenc nevezetes Magyar vitéznek tulajdonítanám ezen várnak építetését, hogy ha még régiebb, és őtet megelőző időkről maradt tudósításoknak nem akarnék engedni, kívánván ezzel is a régi századokra vissza emlékeztetni a’ kegyes olvasót.”¹¹⁰

I.12. FÜLEK VÁRA

Hajdani omladozott Vár Nógrád Vármegyében, földes ura Gróf Koháry Uraság, eredetét vette a’ köz régi beszéd szerént, egy Filep nevezetű juhásztól, a’ ki juhait őízdegélvén, véletlenül nagy kintsre talált és az által megazdagíttatván, e’ Várnak alapját, ’s falait is ő építette, sőt a’ hajdan olly nevezetes Bebek Nemzetség törzsökének állíttatik. A’ vár egy kősziklás hegyen épült vala, minden felől térséggel körül vétetettve, ’s mint egy felén a’ nagy kősziklák miatt majd hozzá járúlhatatlan. Nevezetes erősség vala, mintegy 1262dik esztendő körül, ’s a’ természet, és mesterség által helyesen épített. Az egész erősségnek, három része vala, az alsóbb részben a’ Várat oltalmazó s’ erőssítő épülete, a’ másodikban a’ kősziklai kút, vagy víz tártó, a’ puskapor ház, és a foglyoknak számokra rendeltetett mély tömlőtz, a’ leg felsőbb részben pedig az őltalmazásra készítettett épületek és nyílások, melyekből az ellenségekre tüzelhettek. Egész épülete pedig olly móddal vala alkotva, hogy az egyik a’ másikanak ne csak erőssítésére lehessen; hanem hogy ha egy része elfoglaltatnék is, a’ másik magát őltalmazhassa az ellenségnek ereje ellen. Kiváltképen megerősítette vala azt Bebek 1551-dik esztendőben, azután, mint hogy szelső erősség vala a’ több Bánya Városok előtt, különbféle terhes hadi viszontárságokat szenyvedett. „Senki sincs hazánk fiai között, aki a várépítéshez szükséges műszaki tudással rendelkezne. Idegenek, elsősorban olaszok tervezték váraink megerősítését. Ők alakítják át az egyre jobban fejlődő tüzérségnek megfelelően erősségeinket.”¹¹¹ Ugyan is a 1553dik esztendőben egy fogságban lévő szeretsén által, a’ ki a’ tisztatlanságot egy ablakon leereszti a Várból, alattomban való álnokság által, 100 aranyért feladattatott a’ Törököknek a’ kik Hamsa Vezérlése alatt említett ablakon bérohantak vala, s’ ezeknek jármok alatt volt mintegy negyven esztendeig, míg Pálffy, Tiffenbach vezérlések alatt 1593dik esztendőben ismét vissza vétetett, s’ az Országának nagy részét felszabadítsák vele együtt, a’ Török járom alól. Szánakozásra méltóképen bántak vala az időben az Ozmánok a’ Keresztyénnel, mert a’ körül lévő Városokból, s’ falukból rabobokká tévén, éjjel a’ Templomba zárták vala, és 1584dikben nyilván árulták kedves Attyafiaiknak. A magyar

¹⁰⁹ Magyar Hadtörténelmi Könyvtár Negyedik Kötet. A magyar nemzet ezeréves küzdelmeinek katonai története. Rónai Horváth Jenő Magyar Királyi Honvéd Ezredes. A mohácsi vésztől a legújabb korig. Budapest 1897, M. T. A. Hadtudományi Bizottság. 1-674. oldal. 82 oldal.

¹¹⁰ Nemes Nógrád Vármegyének Históriai Geographiai és Statistikai Esmertetése. Rézre Metszett Rajzolatokkal. Négy kötetben. Negyedik Kötet. Pesten, 1826. Mocsáry Antal. 1-236 oldal. 20-81. oldal. 21. oldal.

¹¹¹ Gerő László Magyarországi várépítéset, Budapest, Művelt Nép 1955. 331-413.o. I.m.332-333., 344.,348., 350.oldal.

kereszténység a törököt szívből gyűlölte, vele szíve szerint harczolt és semmi szövetsége nem volt, míg Rudolphus császár ő felsége meg nem háborította: mely dolog imez közönséges magyar, énekekből, melyek a vitézségről ez időben irattatthatnak, eléggé megtetszik.¹¹² Azután pedig a' polgári hadak alkalmatosságával, Botskai hódította meg e' Várat, két hónapi ostromlása után, és a víznek nagy fogyatkozása miatt, 1604dik esztendőben.¹¹³

„Virtus még közülünk szintén ki nem szakadt, Noha sok muszurmány bátorságra fakadt, Sokszor magyar miatt török hold megapadt, Most is éles kardunk hüvelyben nem ragadt.”¹¹⁴

I.13. FÜLEK OSTROMA – AVAGY KAPITULÁLÁSA?

Egyes feltételezések szerint, amelyet a nagy humanista történetíró Baranyai Decsi (Csimór) János, humanista nevén Johannes Decius Barovius, vallja, hogy Füleket november 19-én vették körül a királyi csapatok. Illésházy István pedig november 20-ára datálta a Füleki vár megszállását. A vár fontosságát mutatja, hogy hamarosan megérkeztek segítségére a Török felmentő csapatok. Fülek sorsától egy sor kisebb s nagyobb környékbeli vár sorsa függött, eleste után megnyílhatott az út Nógrád, Hatvan és Szolnok felé. A két sereg közti összecsapást a történeti kutatás november 11-re tette. Ez az Ónaptár szerinti datálás azért mondható tévesnek, mert a hadjárat (s a 15 éves háború egyéb) eseményeit illetően jórészt a Gergely naptárhoz igazodtak a kutatók. A két naptár használatának keverése kronológiai és logikai zűrzavart eredményezhet. A helyes dátum ennek megfelelően tehát a november 21. A török felmentő sereg két komponensből tevődött össze. Egyrészt a budai vilájethoz tartozó, közvetlenül érdekelt, közeli szandzsákok (nógrádi, szécsényi, szolnoki, és maga a füleki) csapatai, másrészt pedig a Temesvári vilájet gyulai bég által vezetett hada alkotta a sereget. Az egyes várak erejét fokozta, hogy egy védelmi rendszerbe tartoztak, s az egyik segítette a másik harcát, így sorsuk a másiktól függött. A rendszer egysége s egyben erőssége az, hogy egy-egy nagyobb várhoz több kisebb vár tartozott (kastélyok, vigyázó házak) amelyek kiszélesítették egy-egy vár védelmi körét, ellenőrzési területét. Ezek a kisebb várak akadályozták az ellenség vállalkozásait, de nagyobb támadás feltartóztatására alkalmatlanok voltak. Nem is várta meg az őrség az összecsapást, és környék népével együtt az erősebb várakba húzódott.¹¹⁵ Az eddigi források szerint legalább három, de inkább öt szandzsákbég volt jelen az oszmán hadba, de azt sem zárhatjuk ki, hogy még több bég is részt vett a felmentési kísérletben. A rendelkezési álló források minimálisan ötezer, maximálisan pedig tizennyolcezer főre tették az oszmán seregek létszámát. Feltevésük szerint két adat között, tízezer fő körül határozhatjuk meg a török

¹¹² Sepsi Laczkó Máté Krónikája 1512-1624.6. oldal.

¹¹³ Vályi András Magyar Országának Leírása, Budán 1796. (Első kötet.) 1-704. oldal. 695-696. oldal.

¹¹⁴ Régi Magyar Vitézi Énekek és elegyes Dalok. A XVI-IK, XVII-IK, XVIII-IK, XVII-IK századbéli kéziratokból. Első Kötet. Pest 1864. Magyar Könyvszemle 98. évf. 1982. 1. szám. 1-94. oldal. 15. oldal.

¹¹⁵ Sinkovics István A török elleni védelem fő kérdései. Hadtörténeti Közlemények, 1966. 4. sz. 778—779. oldal.

felmentő csapatok reális összlétszámát. A pákozdi csatában megsebesült Szokolluzáde Haszán budai pasa bizonyosan, Kirili Haszán temesvári pasa pedig valószínűleg nem vett részt az akcióban, így a hadat az említett bégek vezethették a feltételezések szerint. (Ennek a feltételezésnek a valóságtartalmát meg kell vizsgálni.)¹¹⁶ A felmentő sereg tartott Teuffenbach hadától, ezért nem nyílt csatára vállalkozott, hanem az éjszaka leple alatt akarta megrohanni Füleket körül záró keresztény tábor. Ahogy a török korábban tudomást szerzett a keresztény tábor terveiről még, Füleke vívása előtt, ugyanúgy a királyi sereg vezetése is híreket kapott a felmentő csapatok közeledéséről s terveiről. A Török szándékainak lelepleződése lényegében azt jelentette, hogy Füleke felmentési kísérlete kezdettől fogva kudarcra volt ítélve. A Kassai Főkapitány Báthory István országbíró vezetése alatt csapatokat küldött a török tábor ellen, hogy azt váratlan támadással lepjék meg és verjék szét. Teuffenbach bizonyos kockázatot is vállalt ezzel, mert e-terv napvilágra kerülése és Báthory -féle sereg esetleges veresége után maga is bajba kerülhetett volna a Füleknél maradó és az ostromzárát fenntartó csapatokkal. A felmentő sereg ellen vonuló királyi csapatok létszámát 5-7 ezer főre becsülhetjük. Mivel a források jórészt csak a felvidéki főurak nevét (Báthory István, Homonnai István, Rákóczi Zsigmond, Forgách Simon, Dobó Ferenc, Bánffy János, Thököly Sebestyén) említik a hadjárat és a csata kapcsán, a történeti irodalomban elterjedt vélekedés. A török ellen vonuló királyi had zömét valóban a lovasságból álló nemesi kontingens adta, de végvári gyalogos csapatok (Pálffy Miklós által odaküldött bányavidéki végvári egységek) és Teuffenbach Kristóf által rendelkezésre bocsájtott német lovasok is ott voltak a seregben. Színhelye alapján a történeti kutatás Romhányhoz kötötte s romhányi csataként emlegette ezt az összecsapást. A vonatkozó források (Prépostváry levele, Szepesi Laczkó Máté krónikája) alapján valóban Romhánynál (Rohman) táborozott a török felmentő had, ahol a keresztény csapatok megtámadták. Ez azonban nem a mai Magyarország területén, Nógrád megyében lévő Romhányval (az 1710. január 22-én vívott csata színhelyével) azonos helység, hanem Füleke és Szécsény között kb. félúton található, az úgynevezett Kis-Romhány pusztája volt.¹¹⁷ Szepesi Laczkó krónikás leírása szerint, a szabadkai vár ostroma után, a felvidéki had Füleke vára alá vonult. A vár fontosságát valamennyi forrás kiemeli s hangsúlyozza. Füleke megvédésétől, vagy elesésétől több jelentősebb vár is függött. Így mindkét fél számára elengedhetetlennek bizonyult, a Füleki vár megtartása vagy a vár elfoglalása. A török fél a helyzet súlyosságához mérten, nagy erőket próbált összevonni a Füleki szandzsákon. Pálffy Miklós, 1593. november 26-ai, Mátyás főherceg írott jelentése megerősítette, hogy 27-én reggel 10:00-kor írta a hadi beszámolóját Füleke elfoglalásáról.¹¹⁸ „Azt is megemlítette, hogy Füleket pénteken szálottuk meg, hétfőn kezdtük el lütni, szombaton hitre meg adták.”¹¹⁹ „Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelében leírta, hogy a mai napon, 1593. november. 27-én a török kezünkbe adta hitre Füleke kővárát.”¹²⁰ A Füleki vár öt elkülönített részből állt, külön - külön védhető volt minden tagolása: a hegyen álló, kettő részre tagolódó várból és három elővárosból. A vár katonai összlétszáma a jelentések

¹¹⁶ Reserve Historia Turciae - Geschichte, Geographie, Politik und Staatsrecht des Osmanischen Reiches beziehungsweise der Türken. 1593.

¹¹⁷ Tóth Sándor László Az 1593. Évi Felvidéki Hadjárat És a Füleki – Romhányi Csata. _Hadtörténelmi Közlemények. 112 évf. 1.sz. (1999). 1-212 oldal. 53 – 73. oldal.

¹¹⁸ Hatvani (Horváth) Mihály: Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli országos levéltárból és burgundi könyvtárból. Magyar történelmi emlékek. Első osztály: okmánytárak 3. k. (1553 – 1608) Pest, 1859. (a továbbiakban: Horváth 1859) 51. o. (284. sz.) HK 112. évf. 1.sz.-1999. Tóth Sándor László Az 1593.Évi Felvidéki Hadjárat És A Füleki – Romhányi Csata. 1-212. oldal. 53 -74. oldal.

¹¹⁹ Két vitéz nemesúr Telegdy Pál és János Levelezése a XVI század végétől. Közzéteszi Eckhardt Sándor. Budapest, 1944. (a továbbiakban: Eckhardt 1944) 46. oldal. (28. számú irat: Telegdy Pál 1593. november. 18-i levele feleségéhez, Várady Katához); Kjátib Cselebi is a szombati napra teszi a füleki kapitulációt, I. Török történetírók III. 211. oldal.

¹²⁰ Kubinyi Miklós: Bethlenfalvi Thurzó György levelei Czoborszentmihályi Czobor Erzsébethez. I. k. 1593 – 1600. Budapest. 1897. (a továbbiakban: Thurzó -levelek) (XLVIII.Sz.) 37 -38. oldal.

szerint megközelítette 2600 főt. Ebből a lovasság létszáma 1300 fő, gyalogos katonáké is hasonló létszámmal voltak jelen, de kivételt képeztek az önkéntesek. Teuffenbach Ungnád Haditanács elnökének írt jelentésében, megközelítőleg 1000 fő várvédő, beleértve a hatvani, valamint a szécsényi szandzsákból érkező katonákat, akik a vár megerősítéseként érkeztek megközelítette a 150 főt.¹²¹ A vár kapitulálása - feladása napján, vagyis, 1593. november 27-én Telegdy Pál véleménye szerint a törökök családostól együtt vonultak ki a Füleki várból mindösszesen 2045 fővel. A veterán katonák létszámát 700 főnél többre becsülte, a nők s gyermekek létszáma több volt 1200 főnél. Jacques – Auguste de Thou (1553 - 1617) francia történész és könyvgyűjtő véleménye szerint, megközelítőleg 900 főre tette az elvonuló török katonák számát, de ő nem számolta a katonafeleségek s gyermekek létszámát. A történeti kutatások úgy mutatják be ezt az eseményt, mint egy „általános várostromot” ahol a vár elfoglalói felvonulnak, s az érkező török felmentő sereget leküzdötték, s a vár ütközte megkezdése után megadásra kényszerítették a várőrséget. Ellenben Istvánffy Miklós eltérően vélekedett, s információval szolgált. A vélekedése az volt, hogy a Füleki vár ostroma és bevétele közbeni tanácskozás alatt, felmerült Hatvan visszafoglalása is. A tanácskozás közben értesültek arról, egy közelben lévő török sereg felett csapataik győzedelmeskedtek. Rónai Horváth Jenő Honvéd Ezredes, (hadtörténész), Istvánffy Miklós véleményét helyezte előtérbe, amely a november 27-i időpont után említi, időpont meghatározása nélkül, de azt Ő szécsényi csatának nevezte az ütközetet. Marko Jačov horvát történész szerint, aki vatikáni forrásokra hivatkozva későbbi november 27-i időpontra tette Fülek elését. Fontos megemlíteni, hogy a Szepsi Lackó Máté krónikája, valamint Abraham Ortelius és Telegdy Pál hasonlóképpen egy korábbi november 11-i időpontot jelölt meg. Illésházy István ki Pálffy Miklós alatt szolgált, ugyanakkor a vár elését november 20-ra datálta, és csak utána említette a törökök legyőzését. Az adatok alapján, állíthatjuk Fülek november 19-i megszállása után kettő nappal, november 21-én került sor a török felmentő és a felvidéki csapatok közötti ütközet megvívására. A kutatás teljesen megtévesztette a két naptár egyidejű használatát, ezért számos kutató és történetíró tévesen november 11-re rakta a csatát, és november 27-re Fülek török kapitulációját.¹²²

A Magyar Királyság azon királyságok közé tartozik, amelynek fegyveresei jobban hozzászórtak a lándzsához s a szabíjához, mint a tollhoz.¹²³

1.14. ANOMÁLIA A FÜLEKI – ROMHÁNYI CSATÁNÁL KUTATÁSI RÉSZ

Az én kutatásom egy új történeti szálon közelítette meg a Füleki Romhányi csatát, amely a Von Georg Krekwitz XVII. század történetírója, aki a *Toitus Regni Hungariae ... Descriptio Das Ist. Richtige Beschreibung Das Ist, Richtige Beschreibung* 1686-os munkájában, kitér a felvidéki csapatok létszámára, s magára felvidéki csaták hadműveleteikre s várak ostromaira.

¹²¹ Teuffenbach Ungnádhoz, a Haditanács elnökéhez intézett jelentésben szereplő dátum november 29., de ez nézetem szerint a kiadó, Horváth Mihály elírása lehet, mert a jelentésben szereplő adatok alapján november 23. lehet a levél kelte (például a 21-i csatát tegnapelőttként említi stb.), a jelentés kiadta Horváth 1859. 152-153. oldal. (285. sz.); Fodor Pál lektori jelentésében utalt arra, hogy Fülek őrsége általában az 500 főt aligha haladta meg. Ezzel összevág az, hogy Fülek várkatonaságának a létszáma 252 fő, volt, a füleki szandzsák tímáros szpáhijai pedig, dzsebelijeikkel együtt, 239 főre rúgtak 1562 táján. L.: Hegyi Klára: Török berendezkedése Magyarországon. Budapest, 1985. 88., 99. oldal.

¹²² HK 112. évf. 1.sz-1999. Tóth Sándor László Az 1593.Évi Felvidéki Hadjárat És A Füleki – Romhányi Csata. 1-212. oldal. 53 -74. oldal.

¹²³ *Toitus Regni Hungariae ... descriptio. Das ist: Richtige Beschreibung deß gantzen Königreichs Hungarn* Georg Krekwitz. 1686. 1-1086. oldal. 1 oldal.

Kronológiailag, részletezve tudjuk végig kísérni és gondolatba átérezni az ominózus napokat a Szabadkai erőd elfoglalását követően, szépen lassan előre menetelve végvárról végvárra, napról s napra jutottak el a harcoló alakulatok Fülek városáig, az alsó végvárak elfoglalásáig, és a felső vár kapitulálásáig. „Az 1588-ban bevezetett Gregorianus (Újnaptár vagy Gergelynaptár) szerint keltezettek. Marko Jačov vatikáni források alapján Szabadka ostromát november 17-ére tette. A kronológiai kijavításon túlmenően mindig figyelniünk kell, az Ó és az Újnaptár közötti 10 napos különbségre, ez a tizenöt éves háború más eseményeit is kronológiai hibák sora s forrása lehet.”¹²⁴ A hadi cselekmény kronológiájának az „első napja” Christoph Freyherr von Teuffenbach (1545 – 1598) felsőmagyarországi végvidéki kerületi főkapitány, 1593. november 7-i viharos sebességgel meghódított (Sabathga) Szabadka erődjének az elfoglalását említi meg a történetíró. Itt azonban ki kell térnem arra, hogy a hadsereg létszáma a meglévő régebbi kutatási adatokkal ellentétben jóval több katonai létszámot említ meg a könyv hasábjai, amely megközelítőleg 18.000 fő. Ellenben a Kassai főkapitányság erőit illetően különböző adatokkal rendelkezünk, Teuffenbach jelentése szerint 16.000 emberrel rendelkezett, míg más adatok s források a kerületi főkapitány hadát 12.000 – 14.000 főre tették. Báthory István főispán s országbíró tiszántúli csapatait egyes források 8000 főre becsülték.¹²⁵ A következő nap teljes katonai erejével megindul Fülek városa és Fülek vára ellen. S itt kezd a történet érdekes fordulatot venni, mivel útközben megállításra kényszerülnek egy török erőd elfoglalása végett, amelynek a neve Rowato török végvár – amelyet a hadigépezet el is foglalt. Mikor Fülekre érkezezett, itt pontos dátumot nem ír, hanem megemlíti, hogy amikor Filleck-be érkezett, másnap a hadi gépezet erőnek erejével megtámadta az erődöt. Számításban vesszük az előző tény, de ez csak feltételezés, amennyiben egy nap alatt elfoglalta Szabadkát, ebből kiindulva akkor Rowartonál is hasonlóan folytatódott. Akkor így 1593. november 9-10 között kezdhette Fülek elővárát megtámadni. A történetíró kitér arra a tényre, hogy olyan erőteljes ágyúzásba kezdett Teuffenbach, hogy a Füleki bég megrémülve a teljes összeomlástól, rettegéstől s félelemtől vezérelve elhagyta a kastélyt. Ezt úgy vélem, hogy a történetírói vénája s a hatás fokozása végett írta, hogy a bég elhagyta a megtámadott végvárat, de nem azért, amit a történetíró leírt, hanem hathatós segítséget eszközöljön ki személyesen a környező szandzsákok vezetőitől. Megbeszélést kezdett személyesen, a támadókkal a megadást színelve kizárólag csak az időhúzás érdekében – közben galád módon tervezte az ellentámadást fejben Teuffenbach tábora ellen.¹²⁶ Itt, kitérnék egy momentumra, amit Kjátib Cselebi történetíró említ meg feltételesen, hogy Budára mentek segítséget kérni megközelítőleg 700-800 fős puskást, azonban nem tudtak küldeni. Füleken lehetett, de pontosan nem tér ki, hogy a várban vagy a városban, de ott lehetettek: Musztafa pasazáde Áhmed bég, a herélt Juszuf bég, és Zülfikár bég.¹²⁷ A következő momentumban pedig teljes az összhang, amely alátámasztja: A Füleki felmentési kísérlet lehetőségét már Mátyás Főherceg, Pálffy Miklós hadvezérhez íródott november 12-i levelében kitért erre. Itt több forrás a kiemeli s megemlíti a felvonultatott seregek összetételéről; ti., hogy nemcsak a budai vilajethez tartozó közeli szandzsák csapatai és egységei, hanem a jóval távolabbi temesvári vilajet katonasága is részt vett a hadműveletekben. Mátyás főherceg megemlíti levelében, hogy a budai és a temesvári basák egész erejüket

¹²⁴ HK 112. évf. 1.sz./ 1999. 1-212. oldal. 53-73. oldal. 58. oldal. Tóth Sándor László az 1593. évi felvidéki hadjárat és a füleki – romhányi csata.

¹²⁵ Gömöry Gusztáv HK. 1896. 520. oldal. I. még Acsády, MNT V. 493. oldal. Veress, Oklevéltár 29. oldal. (13.szám). HK 112. évf. 1.sz./ 1999. 1-212. oldal. 53-73. oldal. 56. oldal. Tóth Sándor László az 1593. évi felvidéki hadjárat és a füleki – romhányi csata.

¹²⁶ Totius Regni Hungariae ... descriptio. Das ist: Richtige Beschreibung deß gantzen Königreichs Hungarn Georg Krekwit. 1686. 1-1086. oldal. 161- 164 oldal.

¹²⁷ Török Történetírók III. Kötet. (1566 – 1659). Budapest. 1916. 1-416. oldal. 213. oldal.

összegyűjtötték.¹²⁸ Ez különösképpen érhető, mivel Fülek Budaház tartozott, így a környékbeli érintett szandzsákok siettek a megtámadott vár védelmére, a végek kemény kezű bégje Kara Ali, és Oszmán bégek és Vác környéki katonasággal együtt Fülek segítségére siettek.¹²⁹ Christoph Freyherr von Teuffenbach hadvezér ellen fellépő összeállt török had, nem bízta a véletlenre az összecsapást, nagyon komolyan felkészült, kiemelkedően jófelszerelt lőszer s puszkapor javadalmazással ellátta harcosait, kik között fellelhetőek voltak Örmény lövészek is. A török had elindult felmenteni az ostromlott harcostársait, kik éjszaka értek el Fülek mellé megközelítőleg kettő mérföld távolságra a várostól, itt egy kicsit álljunk meg a pontosításhoz, ami igen fontos¹³⁰ „A rendes német mérföldre csak a XVI. századból van adatunk. Az első 1530-ból való, mely szerint Buda „XXXII praelongis germanici miliaria a Vienneis”.²¹⁶ A következő Puechler adata: míg az itáliai, illetve római mérföld 1000 kettőslépés (passus), addig 1 német mérföld (meil) = 35 stádium (gewanten weg) = 4500 kettőslépés (schritt) = 7500 lépés (gridt) = 15 000 rőf (daumelen) = 22 500 láb (schuh) = = 90 000 tenyér (handbrait),²¹⁷ ami az általa adott, s a lábnál etalonban is közölt adat szerint 6660 m-nek felel meg. 1 német mérföld egyenlő 4,5 itáliai, pontosabban római mérfölddel, illetve 22 500 római lábbal.”¹³¹ Vagyis, megközelítőleg a mai számítások szerint Fülektől már 13 kilométerre összecsaptak a felmentő török hadak, („A felmentők létszámát nem oly könnyű meghatározni, mivel a legtöbb forrás kétséges a létszám meghatározásában, Teuffenbach 5000 főre, Ortelius és Thuanus ellenben 18.000 főre becsülte a törökök katonai egységeit”¹³², hasonlóan, mint a Georg Von Krekwiz.¹³³) Teuffenbach hadvezér vitéz katonáival, minél előbb revansot akartak venni az oszmánokon, valamint a zsákmány szerzés is a lelki szemeik előtt lebegett, zsákmányolni akartak. Báthori István országbíró és Teuffenbach hadvezérünk, 7000 fős válogatott különítménnyel támadásba lendültek, de miért is? Itt egy nagyon fontos momentumot meg kell vizsgálni, mégpedig azt, hogy elsősorban a Szepsi Lackó krónikás szerint a magyar tábort éjszaka váratlanul akarta megtámadni és térdre kényszeríteni a török had. Egyes feltételezések szerint egy parasztember hozta a hírt, hogy Szécsénynél táborozik egy nagyszámú ellenséges had. Szepsi Lackó szerint pedig egy kém által kapta a hírt a magyar hadvezetés. Ennek tudatában, a hadvezetés úgy döntött, hogy inkább ő kezdeményezi az ütközetet és lepi meg az ellenséget. De miért is? Azért, mert első sorban kockázatos volt ez az ütközet, mivel nem az egész hadseregével támadta meg a török sereget, hanem egy válogatott katonai különítménnyel. Ezt a döntést azért hozta meg, mivel az ostromzár megszüntetése jelentette volna azt, hogy egy esetleges vereség esetén két tűz közé a török várvédők és a felmentő sereg közé szorúlhatott volna a magyar sereg. Mátyás Főherceg is hasonlóan vélekedett, Pálffy Miklóshoz írt november 12-ei levelében. Ammenyiben: „ha az ellenség ereje szétesztatik, a keresztény sereg annál könnyebben fog működni Füleknél.”¹³⁴ A csata igazi tétje mindkét fél számára Fülek volt, így mind két fél

¹²⁸ Jedlicska Pál Adatok, Erdődi Bárány Pálffy Miklós A Győri Hősnek Életrajza és Korához (1552 – 1600) 1897. 491 oldal. (845. sz) HK 112. évf. 1.sz./ 1999. 1-212.oldal. 53-73.oldal. 59.oldal. Tóth Sándor László az 1593.évi felvidéki hadjárat és a füleki – romhányi csata.

¹²⁹ Török Történetírók A M. TUD. Akadémia Történelmi Bizottságának Megbízásából. III. Kötet. (1566 – 1659.) Budapest. 1916. 1-416. oldal. 211. oldal. HK 112. évf. 1.sz./ 1999. 1-212.oldal. 53-73.oldal. 59.oldal. Tóth Sándor László az 1593.évi felvidéki hadjárat és a füleki – romhányi csata.

¹³⁰ Totius Regni Hungariae ... descriptio. Das ist: Richtige Beschreibung deß gantzen Königreichs Hungarn Georg Krekwitz. 1686. 1-1086. oldal. 161- 164 oldal.

¹³¹ Bogdán István Magyarországi Hossz- És Földmértékek A XVI. Század Végéig.Akadémi Kiadó. (1928-1978) Megjelent Az Akadémiai Könyvkiadás 150. Évében. 1-400. oldal. 86-87. oldal.

¹³² Török Történetírók A M. TUD. Akadémia Történelmi Bizottságának Megbízásából. III. Kötet. (1566 – 1659.) Budapest. 1916. 1-416. oldal. 211. oldal. HK 112. évf. 1.sz./ 1999. 1-212.oldal. 53-73.oldal. 63.oldal Tóth Sándor László az 1593.évi felvidéki hadjárat és a füleki – romhányi csata.

¹³³ Totius Regni Hungariae ... descriptio. Das ist: Richtige Beschreibung deß gantzen Königreichs Hungarn Georg Krekwitz. 1686. 1-1086. oldal. 163. oldal.

¹³⁴ Jedlicska Pál Adatok, Erdődi Bárány Pálffy Miklós A Győri Hősnek Életrajza és Korához (1552 – 1600) 1897. 491 oldal. (845. sz) HK 112. évf. 1.sz./ 1999. 1-212.oldal. 53-73.oldal. 59.oldal. Tóth Sándor László az 1593.évi felvidéki hadjárat és a füleki – romhányi csata.

vállalta az összecsapást, mivel csapataik valódi létszámáról nem voltak tisztában teljesen, ennek okán rajtaütésszerű támadással akartak győzedelmeskedni egymás seregei felett. Báthori István seregének támadása meglepetésszerűen hatott a török hadra, hiszen az oszmánok még azt feltételezték, hogy a magyar had még Füleknél állomásozik. Az oszmánok kémjei s a felderítés nem működött hatékonyan, mivel egy ilyen komoly hadi cselekmény közben nem voltak a kialakult helyzettel tisztában, végeredményben a törökök meglepetésszerű támadásának a lehetőségét saját maguk ellen fordították még nagyon felfogni sem tudták a váratlan támadás tényét. A szakirodalom és az elfogadott felfogása szerint Romhánynál csaptak össze a magyar és az oszmán hadak november 11-én.”¹³⁵ A törököket ez a támadás váratlanul érte, Szent Márton napján, november 11-én a török táborral megütköztek a magyar hadak.¹³⁶ A csapatok pontos helyét ugyanis az eddigi leírtak szerint kettő fő nevezte meg, az egyik Szepsi Lackó ki említi, hogy Romhánynál verték meg a törököket.¹³⁷ Fontos lenne még azt pontosan tisztázni mivel ezeket jobbra történeti kutatások feltételezték, hogy Nógrád megyei Romhány település volt -e a csata helyszíne vagy egy másik de kisebb Romhány nevű település. A legtöbb forrás az utóbbi mellett érveltek, hogy Romhány kistelepülés. Prépostváry Bálint szerint Szécsény és Fülek között volt a török tábor Fülekhez, 1.5 mérföldre. Ortelius véleménye szerint, 2 mérföldre állomásoztak a török csapatok Fülektől.¹³⁸ Georg Krekwit leírása szerint éjszaka ütközött meg a két sereg Fülektől 2 mérföldre.¹³⁹ Győzedelmeskedett a magyar had rajtaütött az oszmánokon, s így siker koronázta az összecsapást. A több mint tízezres fős török felmentő sereget szétverték, s az ütközetben megközelítőleg 1000 fő török harcossal a Temesvári pasával, valamint a füleki béggel végeztek. Az elhunyt főtiszték közül Ortelius a füleki Memi agát említi.¹⁴⁰ Ortelius néhány ezerre főre becsülte az ütközetben elesett török katonák létszámát, a vatikáni források megközelítően 5000 – 7000 főre határozták meg a török csapatok veszteségeit.¹⁴¹ A hadizsákmány igen jelentős: nagyon sok díszes sátrat, kiemelten sok szép zászlót; (ezek az adott kor kuriózumként kezelte s nagy becsben tartotta, a főurak egymásnak adták ajándékként), különlegesen szép lovakat, szarvasmarhákat, valamint lőszerezelt megrakott szekereket, 28 darab vontatóval ellátott ágyút, 200 darab megrakott szekér élelmiszert zsákmányoltak, ezt vitték vissza a Fülek előtti táborukba. A táborhoz érkezett 1593. november 12-én Niclas Palphit Martin Lasla, és a Bergstäti különítmény erősítésképpen, 6000 fős sereggel. Egy érdekes momentumot jegyzett le a történetíró; az előváros megtámadása előtt három trombitás „hívta – szólította” a védőket az előváros a megadásra, adják meg magukat szabad elvonulás fejében, de nem fogadták el eme feltételeket nem akarták önként feladni a várost. Így, 1593. november 14-én elkezdődött az támadás, viharos gyorsasággal pusztult el a külvárosi rész, minden is fel lett égetve és kifosztva. Ezekben a napokban a vár alsó s szélső részeiből felköltöztek a védők a hegyi részbe mivel az bizonyult a legjobban védhető várrésznek. Így a hegyi rész tudta a legkeményebben tartani magát evvel fejtörést okozva a keresztény csapatoknak. Nagyon kitartó ellenállásba ütköztek a támadó csapatok, olyannyira, aki is egy kicsit jártas a támadások terén; kettő teljes napon s éjszakán át zúdítottak zárótűzet a kitartó védők csapataira, míg végül 1593. november 16-án a szélső vár mindent elvesztett, de

¹³⁵ Szepsi Lackó Máté Krónikája 1512-1624. 24. oldal.

¹³⁶ Totius Regni Hungariae ... descriptio. Das ist: Richtige Beschreibung deß gantzen Königreichs Hungarn Georg Krekwit. 1686. 1-1086. oldal. 163. oldal.

¹³⁷ Szepsi Lackó Máté Krónikája 1512-1624. 24. oldal.

¹³⁸ Török Történetírók III. Kötet. (1566 – 1659). Budapest. 1916. 1-416. oldal. 210. oldal.

¹³⁹ Totius Regni Hungariae ... descriptio. Das ist: Richtige Beschreibung deß gantzen Königreichs Hungarn Georg Krekwit. 1686. 1-1086. oldal. 163. oldal.

¹⁴⁰ Török Történetírók III. Kötet. (1566 – 1659). Budapest. 1916. 1-416. oldal. 210. oldal.

¹⁴¹ Török Történetírók III. Kötet. (1566 – 1659). Budapest. 1916. 1-416. oldal. 211. oldal.

megközelítőleg 800 fő; nő és gyermek megmenekült. Az ostromot a felső várból nézték végig a védők, de már látták, s felfogták nem jó a segítség a nagy felmentő sereg, ezért védők fehér zászlót tűztek ki fohászkodtak s kegyelemért könyörögtek, de ez mind azért, hogy kíméljék meg életüket beleértve gyermekeiket s feleségüket. Mikor elhagyták a felső várat kikötés nélkül bármit vihettek magukkal. Istvánffy Miklós (1538-1615), olyan egyezség kötött a védőkkel, hogy az őrség megtarthatta kardjait, a nők s gyermekek szabadon távozhattak. A távozók létszáma meghaladta a kettőezer főt, a véderő létszáma körülbelül 700 fő, valamint a nők s gyermekek létszáma meghaladta az 1200 főt.¹⁴² A parancsnok 1593. november 18-án belépett a felső várba s közös imádkozásba kezdett harcostársaival, azért a győzeleméért, amelyet a katonáival elért! Evvel megmentve a környék keresztény lakosságát!¹⁴³

„Az hadviselő embernek jól meg kell mindenenket gondolni, micsoda történik az ő idejében vagy az ő előtte valóidőkben, és micsoda okos vitéz az ő ellensége, mert az elmúltaskból tehet jövőendőkrül ítéletet.”¹⁴⁴

Zrínyi Miklós: Vitéz Hadnagy

I.15. KATONAI SZOLGÁLAT, HADI BÍRÁSKODÁS KIALAKULÁSA

A katonai a fegyveres szolgálat az adott korban, alapvetően három csoportot különböztet meg: I. végvári katonaságot, II. a hajdúságot, és a III. csoportot a jobbára földművelésből élő jobbágysággal azonosították. A szabad hajdúk a XVI. század közepén szinte az egész országban megtalálhatóak voltak. „Az utóbbi évtizedek során már árnyaltabb kép alakult ki, a kutatások feltárták a földesúri magánkatonaság szervezetét, s annak a legnépesebb csoportját, a katonaparasztságát.”¹⁴⁵ A hajdúkat, folyamatos törvényi rendelkezésekkel próbálták „jogi és törvényi rendeletekkel rendelkezésekkel, keretek közé szorítani” s végvári szolgálatra kötelezni, azért mivel ezeknek a fegyvereseknek a háború a zsákmányszerzés rablás és a zsold volt a fő megélhetési forrásuk. A hajdúság letelepedését katonai felépítésük menetét s azok belső életét csak áttételesen, felületesen ismerjük. Számos történelmi munkában, akik gyalogos katonai szolgálatot töltöttek be, „automatikusan” hajdúnak tekintettek. A XVI. század magyar katona társadalom, fő utánpótlási forrása pedig, a zsoldosok voltak. A korszak írói több esetben is megemlítik, hogy szabad legények és szabad hajdúknak is nevezték őket.¹⁴⁶ A XVI – XVII. századait a hadtörténelem egyik legaktívabb legdinamikusabban fejlődő korszakának tekintjük. Európa fejlettebb, országaiban e - két század hozott változást a hadviselés és fegyverzettechnika valamint az államigazgatás, és gazdaság, valamint a szervezés területén. A feudális hadszervezet helyét az állandó és fejedelmi központoktól függő zsoldos alakulatok, egységek foglalták el. A nehézlövesség helyett megjelent landsknecht-típusú gyalogos – kötelék, kiknek elsődleges fegyvere a pika (hosszú

¹⁴² A kivonulók száma I. TIGY 1593/13 sz; Veress, Documente 48. oldal. (27.sz.); az őrség, és a nők és gyermekek száma I. Telegdy levelét. Eckhardt 1944. 46. oldal. (28. sz.); tizenkilenc százra tette (1900) Szepesi Lackó, 25. oldal. HK 112. évf. 1.sz./ 1999. 1-212. oldal. 53-73. oldal. 69. oldal. Tóth Sándor László az 1593. évi felvidéki hadjárat és a füleki – romhányi csata.

¹⁴³ Totius Regni Hungariae ... descriptio. Das ist: Richtige Beschreibung deß gantzen Königreichs Hungarn Georg Krekwit. 1686. 1-1086. oldal. 164. oldal.

¹⁴⁴ A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény. Zrínyi Kiadó Budapest. 1995. 1-139 oldal. 4. oldal.

¹⁴⁵ N. Kiss István: Katonaparasztság (Földesúri hadszervezet a Zrínyiek és a Zágrábi püspökség birtokain – XVII. század.) HK 1973/2. (a továbbiakban N. Kiss 1973.) 319 – 330. o; N. Kiss István: Nemes katonák és katonaparasztok a Zrínyiek muraközi uradalmában, 1638 -1720. (Adatok a magyarországi uradalmi hadszervezetkérdéseihez), HK 1983/3. Hadtörténelmi Közlemények, 117. évf. 4. sz. (2004.) Czigány István: Katonai szolgálat és a társadalom militarizációja Felső-Magyarországon és a Tiszántúlon, 1600-1660 1212-1233. oldal.

¹⁴⁶ Hadtörténelmi Közlemények, 117. évf. 4. sz. (2004.) Czigány István: Katonai szolgálat és a társadalom militarizációja Felső-Magyarországon és a Tiszántúlon, 1600-1660. 1212-1233. oldal.

lándzsák típusai közé tartozó szálfegyver) volt. Modern taktikájuknak és fegyelmezettségüknek köszönhetően elrettentő volt ez a harcmodor az ellenség számára, későbbi általános nevén az infanteria. A XVI. század elején komolyabb fegyverzettechnikai változás következett be Európa szerte. A franciák, tovább fejlesztették – korszerűsítették a tűzérőségüket, a spanyolok kézi lőfegyvereik tökéletesítése után, új jelleget adtak a gyalogos katonáinak. Az új sokkal tökéletesebb ballisztikai képességgel rendelkező kézilőfegyvert muskétának nevezték. Az új fegyverek fejlesztése s korszerűsítése más egységek további korszerűsítését tovább fejlesztését is megkövetelte, így a lovasságnál is megjelent a lőfegyver. Az 1550-től 1660-ig átfogó korszakot Michael Roberts egyenesen „hadügyi forradalomnak (új korszaknak) nevezi.” A hadsereg állandó, fizetett zsoldossereg, alapos felkészítésen s ahhoz kapcsolódó kiképzésen esett át.¹⁴⁷

A hazáért élni, szenvedni, s jót tenni, Ügye
mellett önként s bátran bajra menni, Kárt, veszélyt,
rabságot érte fel sem venni, S minden áldozatra
mindenki kész lenni – Barátom! oly dolgok, melyek
az embernek Dicsőség mezején oszlopot emelnek, S
melyekért, bár, míg élsz, sokan, nem kedvellnek, A
jók sírjában is áldanak, tisztelnek.¹⁴⁸

Batsányi János

I.15/A. VITÉZLŐ REND

A vitézlő rend személyi állományának a kiemelkedő részét, a Heves vármegye nemessége adta. Az ország más vármegyéből is, ide jöttek a magukat kipróbálni akaró fiatal levették, hogy „megismerkedjenek közelebről” a Jatagán forgatókkal, s így hadi tapasztalatokat szerezzenek. Hát ebben vita nem volt se kétely, mivel fiajink itt teljes mértékben, testközelből megismerkedhettek a kardvívás és a kardforgatás mesterségével. A helyszínen igazi veteránus, (legények), a harcot, ütközetet megjárt s már a tűzkeresztségen is átesett volt harcosok, kik gyermek s ifjú koruk óta idős korukig szolgáltak, hogy birtokaikat jobban védelmezhessék, akár az utolsó vérükig. A várakból, örökösen szemmel tarthatták az ellenség „minden” mozzanatát, felkészülve a katonai egységek, kisebb alakulatok csapatmozgásaira s adaptív választ adjanak a váratlan támadásokra, az ellenségre rárontva, féltve jobbágyaikat, városuk népét, feleségüket s gyermekeiket megoltalmazták az oszmán veszedelemtől. Kiemelendő, hogy itt nem a zsoldért harcoltak ezek a derék katonák s végvári vitézeink, hanem a családi tűzhely nyugalmaért, s a békéért hazaszeretettel vezérelve.¹⁴⁹ Mikor a családfő az apa, már nem bírta a kardforgatást, a csatából visszatérve a családi birtokra, a legidősebb fia vette át, a család vezetését s irányítását. Apáról fiúra, fiúról apára szállt nemzedékeken átörökítve, kísérve a végeken, hol a veszedelem már a szomszédba, kéz a kézben járt.¹⁵⁰ A Királyi Magyarországon a vitézlő rend kieszközöli magának a saját ellátásuk érdekében, a szabad földhasználatot, sőt kiharcoltak kereskedelmi és mészárszéki, valamint italmérési jogokat is.¹⁵¹ A Rédeyek már a XII. században tűntek fel a Heves vármegyei birtokosokként. Zsigmond és a Hunyadiak korában Nógrád vármegyében is tehetős földesurak,

¹⁴⁷ Szántó Imre A Végvári Rendszer Kiépítése és Fénykora Magyarországon (1541-1593) Akadémia Kiadó, Budapest 1980. 1-160 oldal. 47. oldal.

¹⁴⁸ Batsányi János Összes költeményei, Mercator Stúdió 2006. 5-120. oldal. 5. oldal.

¹⁴⁹ Hadtörténelmi Közlemények, Kéthavonként megjelenő folyóirat, A magyar hadi történetírás fejlesztésére. Hetedik évfolyam, VII. kötet, Budapest 1894. 1-737. oldal. 3-11. oldal. Dr. Komáromi András, Rhédey Ferenc.

¹⁵⁰ Hadtörténelmi Közlemények, Kéthavonként megjelenő folyóirat, A magyar hadi történetírás fejlesztésére. Hetedik évfolyam, VII. kötet, Budapest 1894. 1-737. oldal. 3-11. oldal. Dr. Komáromi András, Rhédey Ferenc.

¹⁵¹ Studia Agriensia 22. Végvár és Ellátás. Eger 2001. 1-237. oldal. 26. oldal.

területük a Mátra aljától egészen Gyöngyös környéken feküdtek. Rédey Sándor 1447-ben a Budai országgyűlésen Nógrád vármegye követe volt. Vitéz emberek voltak ők, Ferdinánd pártján harcoltak a török ellen. Rédey Ferencet megtalálhatjuk az Egri hősök között, a család más tagjai az ország különböző helyein harcoltak. A XVI. század-ban a Rédey – család egyik tagja sem viselt már megyei – tisztséget abban az időben, visszamenőleg már három nemzedéken keresztül. Mikor Rédey – család legidősebb tagját magához hívta az anyatermészet a legidősebb fiú vette át a család földjeit, amelyet megöröklött, s kötelessége lett, annak tovább örökítése. Az 1570 - es éves kataszteri összeírásnál már megtalálhatjuk az Egri válogatott vitézek sorai között, és milyen érdekes az a tény, hogy még a huszonhét évvel későbbi összeírásnál is. Most felmerül sokakban az a szó kifejezés, hogy: válogatott, kiemelkedő legügyesebb, rátermettebb s a végtelenségig fokozható lett volna abban a korban s időben. Erő tisztesség, vitézség önfeláldozás és harci készség, bátorság, a meg nem szűnő lelkesedéssel párosultan hősöket s hőstetteket özönével teremtett. „A mélyebbre látó német vezérek, s a magyar urak azonban nem győzték hangoztatni, hogy a magyar gyalogság a törökkel szemben többet ér a német katonáknál, Fráter György már 1542-ben hangoztatta, hogy a király célzatosságból, a magyar katona hadi erények dolgában fölülmúlja az idegen nemzeteket.”¹⁵² Batthyányi Ferencz bán 1552-ben hangoztatta, hogy a magyar gyalogos többet ér a németnél! Kiemelvén azt a bizonyos tény, amelyet Lazarus VoI Schwei Di 1566. április. 5 -i császári jelentésében leírja: a „semmirekellő”, „silány” német csapatok alkalmatlanok a török elleni harcra, ezzel szemben viszont a magyar gyalogos és lovas katona, aki sokkal kevesebb fizetséget előbbi havi 2 Forint, utóbbi 3 Forintot – kap, mint német zsoldosok, sokkal vitézebbül küzdenek.”¹⁵³ Az Egri vár feladása napján 1596. október 13-án, a török veszély s veszedelem elérte s a török által bevégeztetett. A hősiesen harcoló védők heroikus három heti kimerítő csatározás után a vár elesett, de a nemzedékeken átívelő a családi vérbe ivódott kardforgatási képessége Rédey-t átsegítette a támadókon keresztül kiverelkedni magát az ellenség karmai közül. Életét így megmentette, de a hős nemzedékeken keresztül birtoklott s oltalmazott családi földjeit az Oszmán uralom elvette. Rédey Ferenc fiatalabb testvére, mint abban az időben szokás volt, sokat utazott, de a kardja sohasem hagyta cserben. Gyermekkorát s ifjú életét Eger várában töltötte. Rédey Ferenc, aki 1608-ban megházasodott, s 1621-ben már kapitányként tűnik vel. Ferenc egyszerű nemesi család gyermeke, akit a saját érdemei s előmenetele végett töltötte be a Füleki kapitányi tisztséget. E háborús korszakban 1593 – 1596 között, bebizonyította kiemelkedő tudását s rátermettségét. Egyedit alkotott a kortársai között, mivel mindenhol kellett bizonyítania, hogy Fülek Parancsnoka lehessen. ¹⁵⁴ Mikor a katonai közösség össze fonódott s összetartozott, egy család lett mindenben együtt döntött egyöntetűen jártak el, kitűnik (Fonód) Fonyód esetéből, ahonnan 1575-ben az egész őrség közösen távozott. Hasonló eset is történt Kanizsa várával is, 1575. december 28-án jelenti Batthyány István, kanizsai katonák mind eltávoztak a várból. „Pedig a mindenható után minden segítséget Zrínyi őméltóságától vártak.”¹⁵⁵ 1553 -ban a végek hadinépének bővítése érdekében s újonnan toborzott katonaság elhelyezésével Carolus Jacobus lovagot és Pallavicini Mársált bízták meg evvel a nemes feladattal. A javaslatuk szerint Egerbe Dobó István, Mecsey István, Petheő

¹⁵² U. o. 1542-ben jelentik a törökökről: »ipsi plurimum timent navalem apparatusum (vagyis a magyar naszádosokat); ipsi múltum timent a haidonibus nostris, husaronibus et equitibus gravis armaturáé; de lanchigens nihil. * A magyar gyalogság megalakulása Takáts Sándor, Budapest. A magyar tudományos akadémia kiadása 1908. 1-346 oldal. 21. oldal.

¹⁵³ Borsodi Tájházi Közlöny 25-26. 42- 49. oldal. 3. oldal.

¹⁵⁴ Rónai Horváth Jenő Magyar Király Honvéd Ezredes Magyar Hadtörténelmi Könyvtár Hetedik Kötet. A magyar nemzet ezeréves küzdelmeinek katonai története, Budapest 1894, Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottság. 1-737. 1-26 oldal.

¹⁵⁵ A magyar gyalogság megalakulása Takáts Sándor, Budapest. A magyar tudományos akadémia kiadása 1908. 1-346 oldal. 54. oldal.

Gáspár és Zoltay István kapitányokhoz 100 – 100 fő huszárt helyeztetett. Bebek Györgynél már 200 fő huszár volt szolgálatban. A várbeli gyalogosok (tábor béli gyalogos katonák, pedites castrenses) száma 250 főre, Bornemissza Gergely gyalogosainak száma szintén 250-főre emelkedett. A nevezett biztosok Fülek védelmére 328 huszárt és 100 fő gyalogost rendeltek. Mivel Füleken Bebeknek csak 72 fő huszára, valamint 50 fő gyalogosa, nyomatékosan felszólították őt is, hogy emelje meg a katonai létszámot. A végvári végeken a nagyobb összeütközések a következő években 1553-1554-ben is folytatódtak. A csatába Szécsényiek ritkán indultak egymagukban, általában a gyarmati és a füleki végváriakkal egyesülve indultak, de megtörtént olyan eset is, amikor a felső magyarországi Ónod várának őrsége is konkrét szerepet vállalt az egri és a budai vilájet, területére indított akciókban. A magyar támadások közül a legkiemelkedőbb, az 1564 júniusában a szécsényiek más végváriakkal közösen még hódoltalan rács falvakba vezettek útjaik. A törökök megbotránkoztak a nagy portya végett, s tetőzte felháborodásukat az a tény is amely majd 1566 nyarán történt, hogy a gyarmatikkal együtt Eger mellett két agát mészároltak le. 1569-ben, ismét több véghelyből (Szécsény, Gyarmat, Drégelypalánk és Fülek) mintegy 500 katonával vonultak ki, a meglehetősen nagyobb létszámban levő túlerőben (3000 főnyi) ellenségtől igen komoly vereséget szenvedtek, így rögtön szükségessé vált a várak őrségének pótlása.¹⁵⁶ Az 1564. évben az Egri hajdúk Fülek mellett lest vetettek, mikor az éppen prédára váró derék s tiszteletreméltó „beliza és iszpáhia” lovasság érkezvén oda. A törökök lovas kapitánya észrevette a hajdúk lesét, de teljesen abban bízott, hogy az embereivel keresztül tudnak jutni minden s mindenkin. A kapitány utasítására a belizák, szpáhik, oglánok leeresztett zászlókkal rontottak a hajdúinkra. Teljesen értelmetlennek bizonyult az eszeveszett száguldás, a kapitányuk nem mérte fel a valós helyzetet s a katonai viszonyokat. A hajdúk, a törökök lovasrohamát megállították s a katonákat leküzdötték. Muhamed Füleki bég jelentette a szultánnak, hogy a belizák kapitánya mártírhalt szenvedett, iszpahia és beliza lovasai elesetek az ütközetben. Ősrégi szokás volt az mikor a magyar gyalogos zsoldba fogadása, írják a biztosok, hogy történt: a fölfogadott gyalogot bemutatták a porkoláboknak s ezek a várkapujában ünnepélyesen megeskedték, s kizárólag ezután vezették, csak a nevét a lajstromba.¹⁵⁷

Ének a Végekről

Vitézek! mi lehet E széles föld felett Szébb
dolog a végeknél? Holott kikeletkor A sok szép
madár szól, Melylyel ember ugyan él!
Báró Balassa Bálint¹⁵⁸

I.15/B. VÉGBELI VITÉZEK

A végbeli vitézeknek közössége és együtttérzése nagyban növelte a bajtársi összetartozást. Ha egy vitéz török rabságba esett, több végháznak a népe is összeállított annak

¹⁵⁶ Hadtörténelmi Közlemények 123. évfolyam. Budapest, 2010. 4. szám. Az eddig ismert lekorábbi magyar nyelvű hadbíróági ítéletével. A kora újkori magyarországi hadi bíraskodás kutatásáról. 1-299. oldal 18-30. oldal.

¹⁵⁷ A magyar gyalogság megalakulása Takáts Sándor, Budapest. A magyar tudományos akadémia kiadása 1908. 1-346 oldal. 290. oldal. XVI. század közepe táblázat I, bányavidéki katonaság (Fülek). IV. Felsőmagyarországi végházak népe (Fülek): 293. oldal/ 294. oldal. A felsőmagyarországi állandó katonasága Egri vár elvesztése 1596. október 14 - után, megnő Fülek felsőmagyarországi végvári szerepe, 296. oldal.

¹⁵⁸ A magyar nyelv és irodalom kézikönyve a mohácsi véstől a legújabb időig, vagyis az utóbbi három század kitűnőbb írói és költői életrajzokban és jellemző mutatóiban feltüntetve. Kiadta Toldy Ferenc. Első kötet. A XVI, XVII és XVIII század költői. Pest. 1855. 1-396 oldal. 157/158 oldal.

kiváltására. És az amúgy is roppant nélkülözéssel küszködő szegény katonák több havi zsoldjukról szó nélkül lemondtak az ilyen esetekben. Az is gyakran megesett, hogy egy végház katonai községe hátralékos zsoldját közmegegyezéssel templom építésére fordította¹⁵⁹ A magyar orvosok vagy borbélyok tiszti rangot viseltek, az egyházi vezetőknek az ilyen tisztség már nem járt. A XVI. és a XVII. században a magyar végbeliek papjainak közhuszári fizetése volt, azaz havonként 4 Forintnyi fizetést kaptak.¹⁶⁰ Valamint érdekesség még az is, hogy a magyar hadinépnél az volt a szokás, hogy mindenkinek, ki a katonák körül szolgálatot teljesített, tiszti rangot és fizetést adtak, gyakran találkozunk olyan vajdákkal is, kiknek igazából a foglalkozásuk nem a katonai hivatás volt. A XVI. században, példának okáért a Komáromi iskolamesternek száraz vajdai rangja és fizetése volt. Ugyanakkor hasonló időben mikor Zay Ferencz kapitány, Borbély Miklósnak naszádosnak vajdai rangja volt. Ellenben őkegyelmessége kizárólag a naszádosok gyógyításával foglalatoskodott.¹⁶¹ Katonai kiadás és finanszírozás, kimutatható, és nyomon követhető volt az a nagyon komoly s fájdalmas tény, hogy sokkal többet elvontak s jóval kevesebb összeget fordítottak a török elleni védekezésre. Míg a hazáját védő magyar katonának havi kettő forint javadalmazás jutott, addig az ellenségénél is rosszabban teljesítő német katona négyszeres, a XVII. században már hétszeresen több zsoldot kapott. „A gyanú a korlátolt lélek tulajdonsága, akkor a bécsi tanácsosok megmutatták evvel, hogy valójában mi lakik a lelkükben.” A XVI. és XVII. században, a magyar vitézek élete nem más, mint a nyomorúság, az örökös szenvedés, a nélkülözés, s nemritkán az éhhalál jutott osztályrészül. De ez a sok nélkülözés, mindinkább erősítette bennük a lelki erőt és a kitartást, s a szebb s jobb élet reményét. „A században szájról – szájra járt ama igazság, hogy: a magyar katonának vagy éhen kell hálnia vagy rablónak kell lennie!” A tisztességén és az erején kívül megismerte az ellenségét s annak megannyi harcmódorát. A bécsi udvar Magyarországtól, minden számba vehető jövedelmét elvonta, s rendelkezett velük.¹⁶²

„Ha igaz az a régi mondás, hogy a gyanú a korlátolt lelkek tulajdonsága, akkor a bécsi tanácsosok ugyancsak megmutatták, mi lakik a lelkükben! Ezekre az emberékre csakugyan illik’ a régi magyar mondás: a nyelvük élesebb, mint a kardjuk és sebesebb, mint a paripájuk.”¹⁶³

I.15/ C. HADI BÍRÁSKODÁS KIALAKULÁSA

Bécs, 1595. június 15-én, (csütörtökön) 8 órakor a Hofburg és az Amalienburg közötti téren a városi őrség alkotta négyszöget polgárokból, polgárasszonyokból, nemesekből, katonákból, szolgákból, és parasztokból álló báméskodó tömeg veszi körül a tárgyalás helyszínét.¹⁶⁴ Az emberek nesztelenül, síri csendben, majdnem „lélegzet visszatartva” hallgatják a beszédeket. A tábori fő hadbíró felolvassa a vádiratot, amelynek minden pillanata katonás és határozott, hatásszünet nélküli, nagyon monoton és kemény célratörő és teljesen érzelemmentes, mögötte láthatjuk a támogató erőket, amely több mint harminc fő, harminc

¹⁵⁹ A magyar gyalogság megalakulása Takáts Sándor, Budapest. A magyar tudományos akadémia kiadása 1908. 1-346 oldal. 48-49. oldal.

¹⁶⁰ Perjés Géza Seregszemle. Hadtörténeti és Művelődéstörténeti tanulmányok. Balassi Kiadó – Zrínyi Kiadó Budapest, 1999. 1-332. oldal. 45. oldal.

¹⁶¹ A magyar gyalogság megalakulása Takáts Sándor, Budapest. A magyar tudományos akadémia kiadása 1908. 1-346 oldal. 44-46. oldal.

¹⁶² A magyar gyalogság megalakulása Takáts Sándor, Budapest. A magyar tudományos akadémia kiadása 1908. 1-346 oldal. 13-14. oldal.

¹⁶³ Hadtörténelmi Közlemények, Kéthavonként megjelenő folyóirat, A magyar hadi történetírás fejlesztésére. Hetedik évfolyam, VII. kötet, Budapest 1894. 1-737. oldal. 14. oldal. Dr. Komáromi András, Rhédey Ferenc.

¹⁶⁴ Metszet 1. 1595. június 15, Ferdinánd Hadregg gróf győri főkapitány és Nikolausz Perlin győri mérnök főtiszt haditörvényészeti tárgyalását ábrázoló korabeli metszete. Szalay Béla A Tizenöt éves Háború Metszetei 1-360. oldal. 89. oldal. (Bécs 1602/1,47. kép) 170. oldal.

különböző rendfokozatú katoná. Szembe velük, a „megtört bűnösök”, gróf Ferdinand Graf zu Hardegg, Győr egykori főkapitánya és Nikola Perlin hadmérnök.¹⁶⁵ XVI – század végén alakult meg, a Magyar Királyság területén, hadi bíraskodás a legelső alországbírája (1564-1578-ig töltötte be ezt a pozíciót) a Nagytárnányi Wékey (Vékey) Ferenc. Mint Felső magyarországi hadbíró, mindösszesen tizenkettő éven keresztül (1566 – 1588) volt tábori, majd végvári állományban. A végvári hadibíraskodás legfőbb vita színterét a végházak kapitányainak ügynevezett, seregszéki (Sedes Bellica) hozta meg a döntését vétkes katonák ügyében. A hadi bíraskodás különleges magyarországi sajátosságnak számított abban az időben. Fontos s kiemelendő, hogy a német zsoldos katonáktól eltérően a lovas és gyalogos katonák felett ítélkezett a kapitány. A katonai törvényszék hivatali teendőit egyes kiemelt végvárakban és erődítményekben látta hivatali feladatait. A XVI - században, Győrben, Komáromban, Érsekújvárott és Kassán, a XVII. század legelejétől már Léván, és Füleken. A század közepétől, már Szécsényben is külön tisztségviselők ügynevezett seregbírák, és a véghelyeken pedig seregjegyzők/seregnótáriusok látták el ezeket a hivatali feladatokat. Ez a katonai igazságszolgáltatás újkori rendszerében kiemelkedően újnak és különlegesnek számított. A végvári katonaság bírósága teljes mértékben igazodott a hattárvédelmi rendszer szervezetéhez és a végvidéki kapitányságokhoz is. XVI. század második felétől, a kanizsai és a győri, bányavidéki felsőmagyarországi várainak seregszékei hozott ítéletek után lehetősége volt az elítélteknek, hogy fellebbezzen az ügyében másodfokon a végvidéki főkapitánynál. A hadjáratok, és kisebb nagyobb összetűzések esetén megmaradt a lakosság feletti tábori hadiszéki bíraskodás intézménye is.¹⁶⁶ Seregszéki jegyzőkönyvünk igen nagy számú kezességi üggyel, valamint a rabok szökései, vasas és posta – rabok problémái, váltságdíjak kapcsán előforduló peres történetekkel és esetekkel egészítik ki a rabtartásról eddigi fellelt anyagainkat. Viszont a füleki, győri, lévai és veszprémi ítéleteket s végzéseket a végvári küzdelmek haditörténeti különlegességnek, ellenben a Szécsényben, az ehhez hasonló ügyek gyakori ügynek tekintették.¹⁶⁷ A hódoltság időszakában pedig volt olyan szakaszok, amelyek támogatták, a XVII. század közepére a határ menti rabkereskedelemnek rabtartásnak, I. Mátyás király és a Jagellók uralkodása időszakában bontakozott ki, hogy az lassan már rendszerré formálódott, amelyet 1682-ben a füleki vitéztlő törvényszék tagjai számontartották, mint török – magyar rendtartás elemeként. De ez nem kedvezett az 1526 utáni háborúk és a várháborúk közel ötven éve, amely nem volt mentes a híres portyázásaikról és les vetéseikről. Ez a teljesen eltérő és célú rab kereskedelem és rabtartásban kell keresnünk az anomáliát. Az is fontos, hogy az egyre növekvő oszmán hadsereg a janicsárság, és az evezős gályarabok tízezrei és a gazdasági rabszolgamunka a szultáni valamint a magasabb úri birtokok személyzeti igénye indokolta azt, hogy a meghódított, s szandzsákosított területek minél potenciálisabban s hatékonyabban aknázzák ki a lehetőségekhez mérten. Az 1566. évi török hadjáratok és polgárháborús állapotok erre kiváló terepet biztosítottak a török fél számára. Ugyanakkor a XVI. század második feléig a hódítók a Magyar ország déli területein kifogástalanul éltek.¹⁶⁸ Az 1654-ben keltezett, kettő évvel

¹⁶⁵ Magyarics Tamás: Rubicon 1995/6-7. Rubicon-Ház Bt. Budapest 1995. Történelmi folyóirat - történelmi perek/melléklet: birodalmak tündöklése és bukása. 1-50. oldal. Kelenik József: Áruló vagy áldozat? Hardegg gróf kéz- és fűvesztése. 14-16. oldal.

¹⁶⁶ Hadtörténelmi Közlemények 123.évfolyam. Budapest, 2010. 4. szám. Az eddig ismert legkorábbi magyar nyelvű hadbíróági ítéletlevél. A kora újkori magyarországi hadi bíraskodás kutatásáról.

¹⁶⁷ A szécsényi seregszemlék jegyzőkönyve (1651-1661) Salgótarján, 2010. 1-447. oldal. 14-18. oldal. 46-47. oldal. B, Specification der gefangen husam undt heytuckhen auff denen Pergstöterischen granniczein.” Hans Adam Hartmuet bányavidéki főszeregeák (Oberstfeldschreiber) Udvari Haditanácshoz írott jelentésének melléklete, dátum nélkül, de 1654 június – augusztusában: ÖStA AVA FHKA HKA HFU rote Nr. 194. 1654. Sept. f.53., ill. Hartmuet jelentése: f. 57 – 58., vö. még ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 307. 1654. f. 259.

¹⁶⁸ FONS (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok) IV. évfolyam 1997. 1. szám. Pálffy Géza A rab kereskedelem és Rabtartás Gyakorlata és Szokásai a XVI – XVII. Századi Török -Magyar Határ Mentén (Az oszmán – magyar szokásjog történetéhez) 1-126. oldal. 7-9. oldal.

korábbra datált kimutatás ad áttekintést a bányavidéki végházak török fogságában lévő végvári katonákról. A főkapitányság várai közül a XVI. század közepén, Szécsény és Fülek, valamint Nógrád és Gyarmat őrsége tűnt ki rabságba esett katonák számával. Ami igen meglepő s kimondottan figyelemreméltó az az adat, amely s nem tévedés az őrség 20 % -át, az összes rabnak pedig a harmadát, amely megközelítőleg 105 fő volt. többségük a portyázásokban résztvevő s kiemelkedő lovas katona volt. Az esetek hasonlóak a kataszter szempontjából, amely arról tesz említést, hogy az elfogott rabok és az eltulajdonított házi állatok (marhák), számában megegyező eredményt mutatnak és az elhalálozottak vonatkozásában is s az abban bizonyos időszakban, amely 1642-ik szőnyi békekötéstől, teljesen 1651-ig vették górcső alá.¹⁶⁹ Szécsény, 150 fő rabosított személy, 40 fő elhalálozott, Fülek 210 fő rabosított személy, 47 fő elhalálozott, Gyarmat 192 fő rabosított személy, 56 fő elhalálozott, Palánk 164 rabosított személy, 47 fő elhalálozott.¹⁷⁰

„Erősen kezdék Sztinya várát
vinya, Bebbe Marki Lukács porkoláb vala,
Vele sok jó legin és hajdú vala, Kik
kiütnek vala, sok kárt ok tesznek vala.”¹⁷¹
Tinódi S.: Sztinya megvévése

I.15/D. HAJDÚK

A hajdú kérdés a XVI – XVII. század, fordulóján a tizenötéves háború idején volt ennek, ha nevezhetjük így társadalmi csoportnak a forráspontja. Az Oszmánellenes háború kifejezetten igényelte a katonai létszám növelését s növekedését, de az adott kor átlátható formájában így maga a hajduság kérdése is állandó napirenden volt. A hajdúk ősi eredetét sűrű homály fedi. A hagyomány s az írói vélemények megegyeznek arról, hogy az ősi hajdúk eredetileg pásztorok, kanászok, kondások, nyájőők voltak, akik a nevüket a „hajtó” szóból alakították ki. A hajdúk nem képviseltek semmilyen társadalmi osztályt és népréteget sem, hanem a hazánkba agy múltra tekinthető szarvasmarhatenyésztésben segédkező egyének voltak. Ők, az oszmán támadás kezdetén azonnal a pásztor botot fegyverre cserélte. Az első hiteles forrás, amely magára a hajdúkra vonatkozik törvénytárunk őrizte meg.¹⁷² Az ország rendjeinek az 1514. évi LX. törvénycikk a nem javadalmazott papok, tanulók, a hajdúk, a parasztok fegyvert és puskát ne viseljenek. A javadalommal el nem látott papok, és az iskolában lakó tanulók ezentúl fegyvert és puskát ne viseljenek. 2. § Ezenkívül, hogy a közönséges nyelven hajdúknak nevezett barom -pásztorok se hordjanak kopjákat és egyéb fegyvereket, és parasztok se merészeljenek puskával járni. 3. § Mert különben, ha a hajdú fegyvert visel, bárki, bárhol elfoghatja: s első ízben ki kell herélni, másod ízben, ha megint fegyvert visel, feje essék vagy más halállal bűnhődjék. 4.§ Ha pedig parasztnak van puskája, annak jobb kezét le kell vágni.¹⁷³ II. Ulászló

¹⁶⁹ A szécsényi seregsemlék jegyzőkönyve (1651-1661) Salgótarján, 2010. 1-57. oldal. 46-47. oldal. „Consignatio dannorum a Turcis per caedes incaptivationes et percorum abactiones confinariis militibus sub generalatu Uyvariensi ab ultima tractatione anni 1642. ad praesens [ti.1651] illatorum.” MOL P 287. SER. II. Fasc. HH. F. 284 -285. (1651), vö. hasonló dunántúli adatok a 17.század első feléből: ILLIK 2010. passim.

¹⁷⁰ A szécsényi seregsemlék jegyzőkönyve (1651-1661) Salgótarján, 2010. 1-447. oldal. 14-18. oldal. 46-47. oldal

¹⁷¹ Dudás Gyula, A Szabad Hajdúk története a XVI. és XVII. században. Engel Adolf kiadó, Szeged 1887. 1-45 oldal. 12 oldal.

¹⁷² Dudás Gyula, A Szabad Hajdúk története a XVI. és XVII. században. Engel Adolf kiadó, Szeged 1887. 1-45 oldal.

¹⁷³ Ezer év törvényei 1514.évi LX. törvénycikk, net.jogtár.hu (2024.02.25) 12:50.

(1490-1516), által szentesített törvény gondoskodott arról, hogy a hajdúk rossz cselekedetei valamelyest megszűnjenek. Abban az időben csak keveset lehet hallani a hajdúk rossz bűnöző cselekedeteiről, gonoszságairól, de nyilvánvaló, hogy nagymértékűnek kellett lenni, hogy ezzel a témával a kor országgyűlésének intézkednie kellett. Egy kevés időszakot eltekintve már keveset lehetett hallani a hajdúkról s tetteikről egészen a mohácsi vész utáni időszakról. Azonban az átláthatatlan s zavaros időszak táptalaja lett a hajdúk újboni fellángolására, ismét a pásztor botjukat kardra, s puskára cserélték s visszatértek a nemis oly rég elfelejtett életmódjukhoz. Hazánk végeit az oszmán seregek elpusztítván a parasztok, s pásztorok, kondások csapatokba állt, és a török, valamint a saját vére ellen is fordult. Az elnéptelenedett területeken megjelentek a portyázó, rabló, fosztogató állataikat elhajtó hajdú csapatok. A legtöbbjük számára már csak a bizonytalanság kilátástalanság jutott, így hát fegyvert fogtak. Nemcsak a rendeknek nem tetszett ez az új átláthatatlan megzabolázhatatlan életforma, hanem a bécsi udvar, valamint a porta is megunt a hajdúk dúlásait. Az 1547-es év utolsó egyezség szerint, ki lett kötve, hogy „a hajdúk dúlásait, rablásait, kölcsönösen üldözzék és az elfogott, kézre kerített rabló hajdút, s gonosztevőt, a török és a német egyaránt halállal büntessék. A hajdúk új megrendszabályozása beható tárgyalása az 1563-as országgyűlés következő határozatokat hozta. „Mindenekelőtt, hogy szerte kóborlás, eleje vétessék, ki mondott, miszerint a hajdúk ezentúl csakis a várakban lakhatnak, és csak szoros katonai felügyelet alatt.” A foglakozásuk is megszabott volt, gyalogos hajdúság az erősségeket őrizze, a lovas pedig a falakon kívül harcoljon az ellenség ellen. A király fennhatósága alatt álló alattvalókat megkárosítani nem szabad. A törvény kimondta azt is, hogy várkapitányok feladatai közé tartozott, hogy békeidőben is a törököket bántalmazza s egzecírozzák. Említi még azt, hogy szigorúan megtiltja, hogy ellenséggel nem határos, és nem veszélyeztetett területen bármely főúr vagy várkapitány szolgálatában hajdú állhasson. Ennek a betartásával s a leírtakban meghatározott vétségek megtorlásával az ország főkapitánya van megbízva. 1564-ből megemlítenek egy tudósítást, amely azt bizonyítja, hogy a hajdúk, mint gyalogos katonák. 1565. június 6. Johann Ulrich Zasius német követ egyik tudósítása szerint, a Schwendi Lázár zsoldos hadai között már említést tesz, hogy a magyar lakosságon kívül már kettőezer ötszáz hajdú is megtalálható. 1566-ban Kerecsen György gyulai őrség volt parancsnoka elkövetett garázdálkodásai rablásai miatt úgy döntött Ferhád pasa, (1588. november. 28 és 1590. szeptember második harmada)¹⁷⁴ hogy a gyulai vár elfoglalására indul.¹⁷⁵ Miksa magyar király (1563. szeptember 8. – 1572. október 12.) halála után, Rudolf (1576-1608) király uralkodásának kezdeténél kitört tizenötéves háború. A hajdúk s a hozzájuk kapcsolt bűnök és sérelmek megsokasodtak. Ezért, egy új 1595-ös új törvényt alkottak a katonákra és a hajdúkra vonatkozóan. A XXX-ik, és a XXXI-ik törvénycikk, kimondja, hogy az 1.§ a vármegyei hadcsapatokhoz egy gyalogos katonának és harminc napot számláló hónapra három magyar forintnál, egy lovas katonának pedig négy forintnál többet ne fizessenek. 2.§ A katonát, a ki ennél többet kap az, vesszen el, a főkapitány vagy az ispánok és alispánok minden ingó vagyona elvételével büntessék. 3.§ Minden vármegyében pedig úgy intézzék, hogy a katonák felerészben lovasok, a másik részben pedig gyalogos katonák legyenek. Az 1595-ös XXXI-ik törvénycikk azoknak a büntetéséről szól, kik szabadon hajdúkat tartanak. Lehet gyalogos katona vagy lovas katona szabad hajdúkra nézve, legyenek ők nemesek, vagy nem, megállapították, hogy legyenek ezen akár hazafiak, akár idegenek, senkinek nem szabad hajdúkat tartania. 1.§ Az, ki

¹⁷⁴ A Budai Pasák. Gévy Antal Bécs 1841.1-52 oldal. 14. oldal.

¹⁷⁵ Dudás Gyula. A Szabad Hajdúk története a XVI. és XVII. században. Engel Adolf kiadó, Szeged 1887. 1-45 oldal.

másképpen cselekszik, azonnal hűtlenség bűnébe essék. 2.§ Magukat a hajdúkat is fejvesztéssel büntessék.¹⁷⁶ A tizenöt éves háborúban a szabad hajdúság létszámban, fegyelmezettségben katonai szempontból is megerősödött. A XVI. század végére válik teljesen önálló hadászati tényezővé, de ezt az állapotot kizárólag, fokozatosan érte el s vált valódi katonai tényezővé. Az 1552 előtti „próbálkozás” a kezdeti összeállítás mikor kicsúcsosodni látszott nem sokkal később bevégeztetett. Miért is, tesszük fel a kérdést mivel a nem tudott becsatlakozni s be sem tudta bizonyítani hozzáértését és rátermettségét, nem vívott ki magának dicsőséget „csak” ellenszenvet -megvetést - és gyűlöletet. Vezetőjük Bernardo Villela de Aldana spanyol származású zsoldosvezér, aki Magyarországon szolgált császári szolgálatban, és Bakics Péter (Bakyth Péter), 5000 ezer fő hajdúval, 200 fő muskétás gyalogossal, 300 fő német vértés lovassal, valamint 4 lovas századdal ~ legalább 600 fő lovassal, a hadsereg megközelítőleg 6300 fő harcost számlált míg, szegedhez nem értek. A magyar hajdúk betörték a török uralom alatt álló szegedre s elkezdték a bevett gyakorlatukat, s itt sem hazudtolták meg önmagukat, raboltak és fosztogattak; kaszaboltak. Nem is kellett sokat várni amíg elindították Budáról a segítséget. Így a török csapatoknak nem volt nehéz dolga, a németeket s a hajdúkat tönkrevérték. A hajdúk maros vidéki egysége elszéledt más várakban álltak szolgálatban, Temesvárbán, Egerben, Füleken szintén szolgáltak hajdúk egykori adatok szerint megközelítőleg 200 fő hajdúról beszélhetünk.¹⁷⁷ Szárazföli és vízi egységeknél (gyalogságnál) minden vajda és százados vagy kapitány, igényt tarthatott fegyverhordozó inasra. A gyalogos tisztek a gyermekek tartására havi 2- 3 forintot kaptak. Régi magyar szokás szerint a tisztek a, csatában az elsőek voltak nem hátulról irányítottak a hadműveletet, s hadi tanácskozáson állandóan részt vettek a fegyverhordozó gyermekek. A vajdák oldalán harcolva elsajátítottak minden olyan gyakorlati tudást, amely a kor legkitűnő hadiiskolának felelt meg. Nem is volt utána kérdés, hogy belőlük nőttek ki a legedzettebb; legképzettebb; legjelesebb magyar tisztek. A XVI. század úri családjai horvát, német, rác, előszeretettel adták gyermekeiket magyar tisztek mellé. Egy példát kiemelve: a fizetési lajstromban is fel van tüntetve, Kovács Lőrincz fővajda 1554-ben havi 30 Forint zsoldot kapott, a vajdának 6 Forint 60 fillér járt a gyermek részére. Valamint egy hadi jelentés, amely a XVI. század második feléből, hogy a füleki 300 hajdú élén álló három vajda és fegyverhordozója (tribus waydis cum tribus famulis) egyenként havi 20 Ft fizetést kap.¹⁷⁸ A XVI. és a XVII. században kezdőkatonaként vagyis inasoknak „kevés” értéke volt (harcértékre vonatkoztatva), a magyar hadvezetés Nádasdy Ferencsel együtt jelentették ki, hogy az újonnan sorozott portai, és megyei katonaság alig ér valamit! A jó kitanult veterán katonát tisztelték s becsülték, úgy, mint a végeken harcoló katonákat is. Minél vénebb annál tapasztaltabb s harcedzettebb volt a legény, annál jobban értékelték. Zay János írja 1582-ben: „az darabontokat elküldeni el ne felejtse ked, nyolczat, tizet, jókat, ne legyen inas, hanem merész legényeket.”¹⁷⁹ Az összecsapásoktól mentes időszakokban, királyi jóváhagyás értelmében csak minimális megközelítőleg százas nagyságrendű egységeket ismernek el. Amely várakban 200 főnél nagyobb gyalogság volt, ott fővajdaság jött létre. A győri telekkönyvi följegyzések szerint, minden katonai vezetőt név szerint felsorolják a XVI. és XVII. században a kinevezett fővajdákat is. A XVI. század közepéig a gyalogos vajdák nem gyalog jártak, hanem lóháton. Az 1554-ben alkotott rendszabás megváltoztatta a régi szokást,

¹⁷⁶ 1595. évi XXX, XXXI törvénycikk. net.jogtar.hu (2024.02.25) 12:50.

¹⁷⁷ Dudás Gyula, A Szabad Hajdúk története a XVI. és XVII. században. Engel Adolf kiadó, Szeged 1887. 1-45 oldal.

¹⁷⁸ U.o. Ex consilio bellico 1665. 9. marc. A magyar gyalogság megalakulása Takáts Sándor, Budapest. A magyar tudományos akadémia kiadása 1908. 1-346 oldal. 84. oldal.

¹⁷⁹ Zay- ugróczi levél. Zay János levele 1582 május 9-én. A magyar gyalogság megalakulása Takáts Sándor, Budapest. A magyar tudományos akadémia kiadása 1908. 1-346 oldal. 84. oldal.

amely úgy szolt, hogy a gyalogos vajdáknak (kapitányoknak) lótartás nem jár. A későbbi mustralajstromokban, valamint katonai számadásokban elhagyják, kihagyják a vajdák lovairól szóló jelentésrészt, ebből következtetve onnantól kezdve gyalogosan jártak. Olyan nagy a szegénység, ami a gyalogságnak jutott, hogy nem is engedélyezte, hogy maguk költségén lovat tartsanak. A gyalogság betagozódása századokba, Ferdinánd idejében változáson ment keresztül. A legelső gyalogos egységek a horvát – szlaven részeknél volt megfigyelhetők. A Dráva mentén volt szokás, hogy ez főleg a XVI. század elején nagyon sok bevándorló idegen Horvátot, Vlachot, Ráczot, vettek fel gyalogos katonának. Az átalakulások, a kelet Magyarország végházainak katonáit alig érintették. A XVI. századi latin nyelvű iratokban a gyalogos tiszteket centurioknak, a lovasokat pedig capitaneusoknak nevezik. A csapat felsorolásoknál a tisztek neve után sub ductu, vagy sub ducturatu (kardja, vagy vezetése alatt). A bányavárosok vidékén volt 14 vajda, 14 hadnagy, 14 zászlótartó, 28 dobos, 126 tizedes, 1228 közhajdú.¹⁸⁰

A végházak népének élete tehát igazában
a magyarság élete!

Takáts Sándor¹⁸¹

I.16. A TÖRÖK ELLENI VÉDEKEZÉS, VÉGVÁRENDSZER, INTÉZMÉNYEK

A XVI. s a XVII. században a had fészkei mind a török, mind a magyar részen a végházak, a kastélyok a palánkvárak voltak. Minden vár nagy vidéket vonzott magához s a falvak lakói a végházak hatalmas védelme alá kerülnek. Életük s érdekük tehát egybeforr a végházakéival. A szolgáló rend veti rájuk a súlyos terhet de viszont az is védi őket a török elleni küzdelemben. A végházakba s a kastélyainkba leginkább magyar elem szorul, azon elem, amely az ország védelmére adta magát, az ország sorsával a legtöbbet foglalkozott törődött. „A végházak népének az élete tehát igazában a magyarság élete”.¹⁸² A magyarországi végvárrendszer kialakulásának és fennállásának két évszázada, a XVI – XVII. század döntő változások ideje. A kora újkori ipari, kereskedelem, a tűzfegyverekkel, és a nagylétszámú hadseregekkel viselt háborúk, a természet megismerésében bekövetkezett forradalmi változásokkal heliocentrikus világkép (Nap van a Naprendszer központjában) új igényeket óriási lehetőségeket nyitottak a természet használatában. A társadalom, rákényszerül új módszerek és eljárások alkalmazására. A régi korszak tapasztalatait figyelembe kell venni, és be kell építeni a mitikus természetvédelem, az ókori és a középkori természetismeret, és a természetbölcselet alapjait. „A reneszánsz ember, kilép a természetbe, megmássza a hegycsúcsokat, csatornákat épít, megteremti a hosszú hajóutak feltételeit, s a felfedezett újvilágból ismeretlen növények és állatok sokaságát hozta és honosította meg.”¹⁸³ A végvári katona pedig mint fogalom az utókor a többségi társadalom tudatában a harcok: úgy jelentek meg, hogy portyák, bajvívások, ütközetek, ostromok, mint állandó visszatérő „motívumok”. Az ellátás, szervezettség, a társadalom együttműködő, egymásra utaló, képessége alkotó ereje egyenrangú része a katonaságnak. A végvári ellátásról bőséges forrásanyagok szólnak éhező, katonákról, korrupt tisztekről, jegyzőkönyvek, feljegyzések, idézetek, visszaélések, rablások, letaposott, letarolt megrongálódott vetésekről, a nélkülözéstől félőrélté vált katonák

¹⁸⁰ A magyar gyalogság megalakulása Takáts Sándor, Budapest. A magyar tudományos akadémia kiadása 1908. 1-346 oldal. 94-95. oldal.

¹⁸¹ Takács Sándor Rajzok a török világból. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása 1915. II. kötet. 1-463. oldal. 3. oldal.

¹⁸² Takács Sándor Rajzok a török világból. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása 1915. II. kötet. 1-463. oldal. 2-3. oldal.

¹⁸³ Végvárak és Régiók A XVI – XVII. Században. Studia Agriensia 14. Eger 1993. 7-29. oldal. 7. oldal.

kegyetlenkedéseiről, falusi - városi népek, családok szenvedéseinek történeteiről. A végvári élelmezés a Királyi Magyarország kétpólusú államának, részben különálló, részben összefüggő intézményrendszer irányította.¹⁸⁴

Mióta Eger várában megfészkelte magát a török, Fülek a legfontosabb véghelyek egyik lőn egész Magyarországon.¹⁸⁵

I.16/A. VÉGVÁRRENDSZER

A végvárrendszer nyomvonala mindenhol a természet adta védővonal mentén vezetett: a Drávától Fonyódig, a Balaton, a Rába, a Duna, a Vértes, Börzsöny, Garam, Ipoly, Mátra vonalán, s a Felső – Tisza vidéken. „Példák sokasága igazolja, hogy az egyedül magányosan álló vár, de még egy erőd együttes sem tarthatta magát hosszabb s rövidebb ideig, ha nincs mögötte védelmi rendszer háttérre”.¹⁸⁶ A horvátországi és magyarországi végvár vonal teherbírása gyenge volt, a végvárrendszer helyenként törékenynek bizonyult az oszmánok elleni küzdelemben. A központi erődök és a körülöttük egységet alkotó kisebb s nagyobb várak, őrhelyeinek rendszere a középkorig vezethető vissza. Ebből kezdik kifejleszteni az új várakat, sáncokat, védelmi állásokat építve hozzá. Így jött létre egy szerves egymásra épülő rendszer, amely utak s hidak átjárók, folyók, mocsarak, erdők nélkülözhetetlen része volt. A magyar végvárrendszer a természeti védelmi vonalak mentén, a természeti adottságokat felhasználva épült ki. Minden vár, amikor épült, az adott kor hadi hadiszemléletével vezérelve épült. Minden egyes korban más - más szemlélettel s hadi tapasztalattal lett kijelölve egy vár helye.¹⁸⁷ A XVI. század második felében a Habsburg örökös tartományok és a Német -római Birodalom fejedelemségeinek anyagi és katonai támogatásával jött létre az Adria – tengertől a Horváth Királyságon át az Erdélyi Fejedelemség Határáig fél körívben húzódó, megközelítőleg 1000 kilométer hosszú, és 50 - 100 kilométeres széles törökellenes védelmi rendszer, amely 120 – 170 darab kisebb – nagyobb vár, erődítmény palánk, őrház sűrű szövevényes hálózatából állt. A határőrizet gerincét a király által fizetett 20.000 – 22.000 fő katonaság biztosította.¹⁸⁸ A XVI. század új kihívásokat állított a hadmérnököknek, a tűzfegyverek megjelenése, nagy tömegű hadianyag, fegyverek szállítására a megfelelő, és alkalmas utak, terepviszonyokat figyelembe kellett venni. „Csuda szép helyen Egőr vára nagyon, / Az a völgyre fekszik egy hegy orozaton, / Északra ellenben Királyszéki vagyon, / Napkelte egy magas hegyen vagyon.” Ezzel szemben az Olaszországi hadmérnök megállapította, a vár elhelyezkedése nem megfelelő és elhibázottnak látta: a dombokról be lehet látni a várba. A magyarországi folyamtorkolatok környékére és árterületekre épített várak körül vizesárok, duzzasztók, gátak a védelmet biztosították. A várak korszerűsítésén s tervezésén olasz, francia, német, hadmérnökök dolgoztak. A végvárrendszer minden eleme részben az ország erdeiből építkezett. Az ostromokhoz, s a védelemhez cölöpöket, támaszkákkal kibélelt vivo sáncokhoz „elképzelhetetlen” mennyiségű faanyag került bedolgozásra.¹⁸⁹

¹⁸⁴ Végvárak és Ellátás A XVI – XVII. Században. Studia Agriensia 22.Eger 1993. 9-37. oldal. 21-22. oldal.

¹⁸⁵ Hadtörténelmi Közlemények 1894. Hetedik Évfolyam. (VII. KÖTET.) Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi bizottsága. Budapest. 1894. Komáromi András dr., Rédey Ferenc váradi kapitány. 1-737. oldal. 5. oldal.

¹⁸⁶ Végvárak és Régiók A XVI – XVII. Században. Studia Agriensia 14.Eger 1993. 7-29. oldal. 13. oldal.

¹⁸⁷ Végvárak és Régiók A XVI – XVII. Században. Studia Agriensia 14.Eger 1993. 7-29. oldal. 13. oldal.

¹⁸⁸ Czigány István Katonai Szolgálat És A Társadalom Militarizációja Felső – Magyarországon és a Tiszántúlon. (1600 – 1660). HK. 117. (2004) 4. 1212 -1233. oldal. 1214. oldal.

¹⁸⁹ Végvárak és Régiók A XVI – XVII. Században. Studia Agriensia 14.Eger 1993. 7-29. oldal. 12-14. oldal.

„Az gyalog három lövés port, avagy ónat sem tudna puskájához venni. Az lovasnak annyi embersége nincs, hogy egyszer meg tudná a lovát patkoltatni vagy magának lábbelit vehetne.” Hagymássy Miklós szentgróti kapitány¹⁹⁰

I.16/B. HATÁRVÉDELEM

A magyarországi határvédelem valójában arra volt berendezkedve, hogy az állandóan hazánkba tartózkodó török várőrségek betöréseit kivédje. A végvári vonalon nem nagy seregek ütköztek meg egymással, hanem kisebb csapatok, s egységek meglepetésszerű gyors támadásokat hajtottak végre, s így mérték össze erejüket.¹⁹¹ Korban igaz volt a vezérekre, hasonlóképpen igaz volt a közkatonákra is természetesen nem létezett intézményesített kiképzés az ő számukra sem, így felbecsülhetetlen jelentősége volt az egyes katonák harci tapasztalatainak, és annak a harci hagyománynak, amit szűkebb környezetünk őrzött és gyakorolt. A fegyverhordozó gyermekek, a vajdák oldalán harcolva elsajátítottak minden olyan tudást, amely kitűnő hadiiskolának felelt meg. Nem is volt utána kérdés, hogy belőlük nőttek ki a legképzettebb legjelesebb magyar tisztek.¹⁹² „Mert a hadviselés a gyakorlathból él, onnan nyeri az erejét nem az embertömegekből.” „Ám míg a magyar király katonái jó esetben is legfeljebb csak az állandó határvidéki „kisháború” tapasztalataival bírtak, az 1510-es években, az oszmán hadak Szelim szultán véres ázsiai hadjárataiban a „nagyháború” iskoláját is kijárták.”¹⁹³ Mohács elvesztése után is működik a már több száz évre visszatekintő Magyar Királyság államiségének az erős hagyományai, társadalmának kimunkált szervezetei és hagyományos intézményei. A XV-XVI. század fordulóján már rendszerben volt, írástudó és több nyelven beszélő kiváló adminisztrációra alkalmas „közhivatalnoki” réteg. Ők biztosították az állam fennmaradását, „kompromisszumokkal”, és lehetővé tették „a magyar állam kontinuitását a hódoltságban.”

Hajnalsetétekor a virrasztók már örvendtek, hogy nemsokára pihenést találhatnak. Mikor a pirkadás első jeleit látták, hangos szóval kellett énekelnük: „Hajnal nagyon szép piros; hajnal, hajnal vagyon. Majd megvirrad, hajnal vagyon, szép piros hajnal.” Carolus Clusius¹⁹⁴

I.16/C. VÉGVÁRIAK ÉLETE

A várellátás körül teljesen, egy jól elkülöníthető réteg fejlődik ki. Az egyik a közvetlen ellátást szolgálók, azok az alsó szinten működnek itt meg kell különböztetni, az irányítókat, valamint a központi hivatalok munkatársait. A jobbágy, az örökös mezővárosban, falvakban, telken élt, amennyiben nincs tartozása szabadon költözik, valamint rendelkezi saját vagyonnal, és végrendeletében szabadon dönt földesúri birtokjog alatt. A várnép élelmézését, alkalmazottak szolgálják és a váruradalmak majorjaiban sokan élnek ebből az ellátmányból. Az éves elszámolási, valamint bevételi, gazdálkodási instrukciókból és kiadási jegyzékekből jól strukturált szervezett társadalom mutatkozik meg a meglévő adatainkból. A várnépet élelemmel ellátó, uradalmak termelési kapacitásáról s azok erdőhasználatáról, falvak társadalmi életéről

¹⁹⁰ Rajzok a török világból. Budapest. M.T.A. Akadémia Kiadása. 1915. 1- 465. oldal. 125. oldal.

¹⁹¹ Szántó Imre A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon 1541-1593. Akadémia kiadó 1980. 20 oldal.

¹⁹² U.o. Ex consilio bellico 1665. 9. marcz. A magyar gyalogság megalakulása Takáts Sándor, Budapest. A magyar tudományos akadémia kiadása 1908. 1-346 oldal. 84. oldal.

¹⁹³ Hadtörténelmi Közlemények 118.évf.3.sz. /2005. Tanulmányok B. Szabó János A mohácsi csata és a „hadügyi forradalom”. II. rész. A magyar hadsereg a mohácsi csatában. 573-632. oldal. 581-582. oldal.

¹⁹⁴ A virrasztók szokását és magyar énekét a világhírű orvos – botanikus: Carolus Clusius jegyezte fel, mikor nálunk járt. Rajzok a török világból. Budapest. M.T.A. Akadémia Kiadása. 1915. 1- 465. oldal. 101. oldal.

kevés ismerttel rendelkezünk. Az élelmezés egyik alap feltétele volt a malmok használata. A magyarországi mezőgazdaságot és a hadélelmezést kiemelkedő tényezőként tartjuk számon.¹⁹⁵ Buda török kézre kerülése után, még halaszthatatlanabbá vált az új határok biztosítása és a hadi támaszpontok megerősítése. Lassan a birtokosok is kezdték felismerni, hogy ország helyzete a saját megmaradásukat is veszélyeztetheti. A magyar nagybirtokosok aggodalommal figyelték az egyre erősödő török terjeszkedő törekvéseit. Ezért, intézkedéseket foganasítottak birtokaik megvédésének érdekében. Ha az ellenség már közvetlenül fenyegette valamelyik birtokot, akkor már saját maga volt kénytelen várait megerősíteni; fegyvert; lőszert; lőport, puskaport, élelmet; beszerezni és őrséget tartani. A hadjáratok után kivonuló seregekkel a rabságba hurcoltak ezrei lépték át az országhatárt. A magyar területekről és településekről az emberek elhajtása, gyermekek elrablása nem szűnt meg a „béke évtizedeiben” sem. Családok, s közösségek kiemelkedően sokat fizettek a rabok kiváltásakor, aki vissza akarta kapni családtagját.¹⁹⁶ Balajti Pál 1556-ban „egy nyomorék faházat csináltatott volt, az pogány rabságtól, hogy gyermekestől megmaradhasson” Kávásy Jób írja 1575-ben, „Ha magam volnék, nem volna ennyi gyötrelmem, de az Úristen házastárssal és apró gyerekekkel szeretett. Ím csináltam valami palánkocskát ez végre, hogy ne lennék olyan, mint a nyúl, hogy mingyártást, csak egy lövést hallva is, az én édes örökségemből, házamból, kit az régi jámbor fejedelmek az én eleimnek nem pénzekül, hanem vérek hullásáért és halálukol adtak, elfutamodjam.” Főurak és nemesek számára egyaránt érdekes lesz, hogy lakóhelyük, nemesi udvarházuk megfeleljen, a korszerű védelem követelményeinek. Elsősorban a már a meglévő várakat használták fel, ha kellett, javítgatással tatarozással. A legalacsonyabban fekvő várakat megtartották a hegyi várat pedig elhagyták, vagy lerombolták. A legfontosabb határvárainkat a magánbirtokosaink építették fel. Nádasdy Tamás Kanizsát, Török Bálint Szigetvárt és Pápát, a Báthoriak Babocsát, Lakot, Tahy Ferenc Vízvárt, Patócsy Ferenc Gyulát, Perényi Péter Egert, Bebek Ferenc Füleket.¹⁹⁷

„Egri históriának summája
(1553)
Summáját írom Egör várának,
Megszállásának, viadaljának,
Szégyönvállását császár
hadának, Nagy vigasságát
Ferdinánd királynak.”¹⁹⁸

I.16/D. A XVI. SZÁZADI VIRÁGZÓ IRODALOM KIBONTAKOZÁSA

A végházak és a kastélyok élete teremti meg nálunk a XVI. század virágzó irodalmát. Ezek nélkül aligha támadtak volna nálunk Balassa Bálintok, Tinódi Lantos Sebestyének. Vitézeink küzdelmei megihlették a külföldi költőket is. A magyar törvényhozás mondja, hogy a magyar végházak és kastélyok a magyar ifjúságé nevelő iskolái voltak. Míg a várak élén

¹⁹⁵ Végvárak és Ellátás A XVI – XVII. Században. Studia Agriensia 22.Eger 1993. 9-37. oldal. 20-21. oldal.

¹⁹⁶ Szántó Imre A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon 1541-1593. Akadémia kiadó 1980. 20 oldal.

¹⁹⁷ Szántó Imre A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon 1541-1593. Akadémia kiadó 1980. 26 oldal.

¹⁹⁸ Egri históriának summája Tinódi Sebestyén: Cronica, Kolozsvár, 1554 (RMNy 109, RMK I 33), f. V3^r. [digitalizált]

magyar kapitányok álltak, a mágánás fiatalok ingyen szolgáltak ott. „Ahová azonban idegen kapitányt vetettek, ott elnémult a – seminarium militiae Hungaricae!”¹⁹⁹

„A pásztorházat, a piacot, az árucarnokot fürdőházat, a városházat hasonló berendezéssel találjuk és miután ezen épületek a nagyvárosokban sem hiányoztak: kétségtelen, hogy az akkori felsőmagyarországi városaink egyformán alakultak és egyformán fejlődtek.”²⁰⁰

I.16/E. INTÉZMÉNYEK

Borbély: A XVI. században igen fontos befolyásos személy volt. A műhelyének bejárata felett felfüggesztett fényes cégér tábla jelezte, hogy az üzletben alapszabályzat szerint megállapított díjért borotválkozni, haját nyíratni, valamint fogat húzatni, eret vágatni és orvosi tanácsot lehet kapni.

Korház: (Spita) egyszerre fogadott lelenceket, valamint a szegények s nélkülözők menházául is szolgált. Ezt a Spita mind a saját birtokaival, valamint szőlőtermesztésével tudta fenntartani magát.

Fürdőház: A korszakban különös figyelemmel kísérték ezt az intézményt. 1603-ban az intézményt meghatározott éves bér fejében (1Forint) lehetett bérelni, valamint az üzemeltetőjének jól karban kellett tartani az épületet. Rendszerint a városi orvos, és borbély kezelése alatt állt az intézmény igazgatása.

Vendégfogadó: Nem teljesen volt ismert, s így a tisztességes utazókat és az előkelő vendégeket egyes polgárok házaiban kellett, hivatalból elszállásolniuk.

Pásztorház: A korszak végén, az alacsonyabb rangú személyeket, mint például a futárokat, küldöncöket, cselédek számukra vendéglőül szolgált.²⁰¹

„Az töröknek sok kémje vagyon és bizony mennyi hódolt nép, annyi kém, Az hódult nép tartja az törököt mindennel, Az mostani időben csoda az szegény ember kémsége.”²⁰²

I.17. A MAGYAR TITKOS INFORMÁCIÓSZERZÉS

A török világban a katonáink; vitézeink egyöntetűen mind az vallották, hogy a csatának s csapatnak a lelke a hírmondó. Kinek gyámja s óvója és annak irányítója. Még a legfiatalabb fegyverhordozó is tudta, hogy a nyomjárók, kalauzok, énekesmadarak, nélkül hadra kelni, hadakozni nem lehetett. Mondani sem kell, hogy az oszmánok is hasonlóan gondolkoztak erről. A száguldók nyargaló lovasok addig kerestek s kutattak míg énekesmadárra nem leltek, s utána arra kényszerítették, hogy hírrel szolgáljon a törökről. Amennyiben nem volt együttműködő azonnal megkínozták. Az ilyen információ begyűjtés a portyázásnál bevett gyakorlat volt. De

¹⁹⁹ Takács Sándor Rajzok a török világból. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása 1915. II. kötet. 4. oldal.

²⁰⁰ Mikulik József Magyar Kisvárosi élet (1526 – 1715) Történelmi Tanulmány. Rozsnyó, 1885. 19. oldal.

²⁰¹ Mikulik József Magyar Kisvárosi élet (1526 – 1715) Történelmi Tanulmány. Rozsnyó, 1885. 19. oldal.

²⁰² Takács Sándor Rajzok a Török Világból II. KÖTET. Budapest 1915.1-464. oldal. 164. oldal.

nagyobb hadműveleteknél ez a folyamat, már nem volt elegendő, ott széleskörű kémjelentésekre volt szükség. A török végházak; kastélyok népe minden nap azon „dolgozott”, hogy hogyan csalja lesre, vagy hogyan hajtsa el másnak csordáit. Milliós ravaszsággal szőtték a csalárd terveiket. De mindenre is fel kellett készülni, mikor jő a török, és vele együtt a fenyegetettség nő. A magyar végházaknak ismerniük kellett a török céljait, valamint milyen katonai egységekkel érkezik. Mivel ennek tudatában tudott gondoskodni maguk s végházaik védelméről. Egy komoly kém jelentéstől függött egy egész vidék élete. A hódoltsági terület hosszú ideig hú maradt az országhoz s evvel folyamatosan szolgáltatta az értékes információkat. A betelepedett rácz kereskedők török szolgálatban álltak, de pénzért mindenre is kaphatóak voltak. Azért, mert a háborúk súlytotta területen hihetetlen szegénység és nyomorúság elérte az emberi életet. Kinek se pénze se kenyere mindenre is vállalkozott. Hit, eskü, hűség, s a hazaszeretet már nem egy kézben jártak. Az éhező ember mindenre is vállalkozik mindenre is kapható! A hódoltsági terület csak dúskált a kémektől s azok információitól. A kémektől kapott jelentések sok esetben jóval megbízhatóbbak voltak, mint amelyet az egykori krónikákban, s levelezésekben olvashatunk. A kémek azt írták, amit láttak s hallottak, a krónikások pedig csak azt írták s jegyezték fel, amit másoktól hallottak. Így a XVI-XVII. században nélkülözhetetlenné tették magukat így biztosították az állandó pénzügyi támogatottságukat. Minden végháznak, s kastélynak megvolt a saját kémje, megfelelő pénzügyi javadalmazással, ők persze nem laktak együtt a vitézekkel, olykor mind a kettő félnek a töröknek, s a Habsburgnak szolgáltatott információt. A „legjobb kétkulacsosok” mindkettő oldalról felvették a fizetésüket, s így szabad bejárásuk volt mindkettő portára míg ki nem derült, hogy mindkét oldalnak dogozott. Van az a mondás, aki viszi a hírt az hozza is!²⁰³ Magyarországon keresztény származású speciálisan kiképzett martalócokat alkalmaztak hírszerzői tevékenységre. Kiemelendő egy akkori nagyon jó példa: Hamza bég jól ismert példája 1561-ből Ferdinánd megfenyegette, hogy hadakat küld reá. Ekképpen válaszolt Hamza bég, hogy bizony a királynak nincs elegendő katonája, mert, ha lenne, arról ő bizonyosan értesült volna kémjei által: „Mert énnekem hat esztendeje, hogy Bécsben lakik kémem, kinek felesége, gyermeke vagyon, ki, ha akarja misét mond, ha akarja deák, ha akarja ilyen ép lábon jár, mint te és minden nyelven jól tud.”²⁰⁴ A XVI – XVII. századaiban a rácz nemzet adta a legtöbb hivatásos kémjeit a magyaroknak s törököknek egyaránt, hogy ők maguk rácok, nem nagyon hangoztatták. Nevüket s hitüket úgy váltották amilyen szélirány kedvezett részükre. A fizetésnél is így jártak el, annak szegődtek el, aki többet fizetett szolgálataikért. Innét van az a mondás „A töröknek mindig jobb s több kémje van, mint a miénk.” A király tanácsadói állandóan panaszkodtak s írtak: Ha pénz van, a török végházakban könnyen lehet kémeket kapni. Magyarországon a kémek közül a legjobbak a rácok, mivel nyelvtudásukkal könnyen elvegyültek a törökök között, az osztrák rendek hasonlóan vélekedtek erről a témáról. A legtöbb kémjelentés amely megmaradt, a XVI – XVII. században azok mind rác kémektől való jelentések. Az örökös tartományok kiemelkedően sok aranyat fordítottak a kémek fizetéseire a horvát, szlapon végeken. Ferdinánd király 1521-től megközelítőleg 1800 Ft-ot költött a rájuk. A sok-sok jelentésből láthatjuk, a végbeli kapitányoknak megvoltak a maguk kémjei. De nagyon kevés jelentés van, arról, hogy törökök milyen kémeket tartottak a magyar végeken. A törökök még a katolikus papot is felhasználta az információjuk megszerzése érdekében. A komolyabb politikai kémkedésre rácokat nem küldtek. Azért volt oly eset is, mikor az

²⁰³ Takáts Sándor Rajzok a Török Világból II. KÖTET. Budapest 1915.1-464.oldal. 159-162. oldal.

²⁰⁴ Ágoston Gábor Európa És Az Oszmán Hódítás HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum 2014. 1-436.olda. 104. oldal.

információt nem ellenőrizték vissza, 1562-nyarán, kellő óvatossággal állhattak volna az ügy hord erejére vonatkozóan. Valóságtartalma nem volt annak a csalárd átverésnek, amelyet a tapasztalt fővezéreink Bebek György és Mágochy Gáspár, egy semmirekellő pribék kémnek elhitték, hogy Füleket meg tudják szerezni az ő hathatós segítségével. A kém neve pedig Török Ferenc. A főkapitány úr Bebek György, titkon úgy vélte, hogy meg fogja majd szerezni Füleket várát. A kém dezinformációval szolgált a két fővezér részére, amely tragédiába torkollott. A dezinformáció részletezte a helyet s a napot, hol kell várniuk s majd, megadja Bebeknek a jelet. Így 1562-július 8-án Rima melletti erdőben, Bebek s Mágochy, lest állítottak a Hassan Füleki bégnek. Az árulás folytán kiderült, hogy a semmirekellő alattomos pribék elárulta a vezéreket, az erdő minden szegletéből előre törtek a török lovasok, komoly veszteséget okozva nekünk. Kettőszáz lovas és hatvan gyalogos katona esett áldozatul, a vezérek közül Mágochy Gáspár és Bebek György fogságba esett.²⁰⁵ Amikor a délvidéki haramiáknak csak úgy osztogatták a magyar anyaföldeket érdemek nélkül, a király elbocsájtotta s lezüllesztette a magyar végbeli katonaságot, és szokott kegyességével azt lehetőséget biztosította számukra, ha gondolják földmunkával vagy kereskedéssel keressék meg a betevő kenyerüket! Hosszú küzdelmes olykor reménytelennek tűnő hosszú lemondásokkal tűzdelt kiemelkedő katonai szolgálataik fejében földet nekik nem juttatott, sőt még a jól megszolgált zsoldjukat sem adta meg részükre! A gyűlölet politikája az egekbe emelte a mélységek elégedetlen vad tűzét. A megtépázott, szétzilált és gazdaságilag tönkretett katonáitól megfosztott országgal azt tehették a mit csak akartak. Ez a politika s az ehhez kapcsolódó gazdasági intézkedések fenntarthatatlanná váltak. A megalázott s mellőzött, és egyben megsértett magyar katonaság csak a revansra várt! És a zászlóbontó, II. Rákóczi Ferenc személyében nemsokára meg is érkezett!²⁰⁶

I.18. ÖSSZEGZÉS - KONKLÚZIÓ

A várháborúk időszaka, megközelítőleg negyed évszázadát ölelte át történelmünknek. Ami a világtörténelem viharjaiban egy pillanatnyi mozzanatnak tűnt, de ez a pillanat és momentum a

²⁰⁵ Szentgyörgyi Gábor Jelentése 1562. június 30. (Nádasdy levél.) E vereségről számos hivatalos jelentés van, a Cs. és kir. áll. Itr. Hung. közt. Rajzok a török világból. Takáts Sándor, Budapest, 1915. 1-464. oldal. 180-186. oldal.

²⁰⁶ A magyar gyalogság megalakulása Takáts Sándor, Budapest. A magyar tudományos akadémia kiadása 1908. 1-346 oldal. 312. oldal.

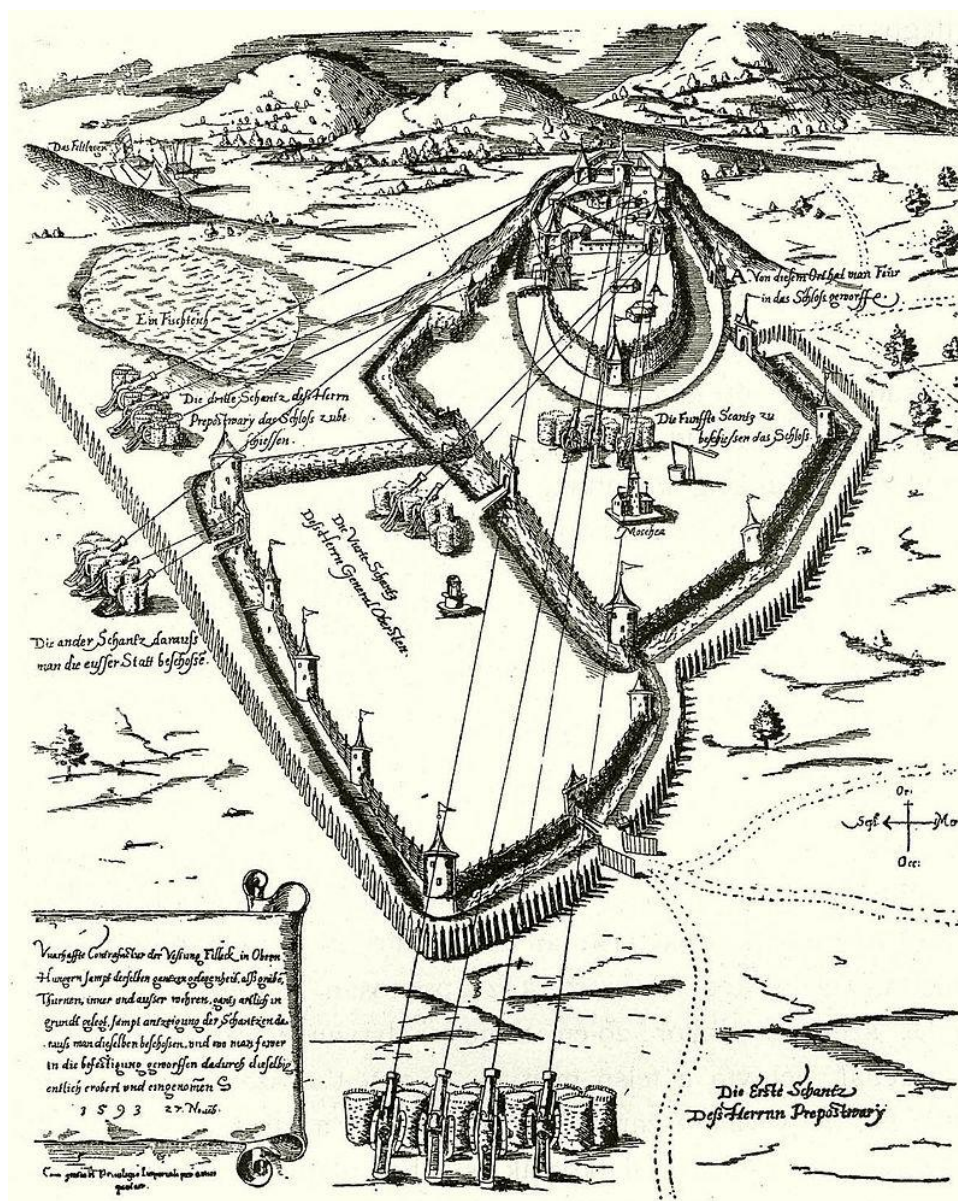
magyarság és a kereszténység, a keresztyén kultúra megmaradásának igen fájdalmas komoly és küzdelmes időszakát öleli át. A kor melyben az élet elvesztette valódi értékét, ott, ahol pénznek és a kardnak ítélték igaz s valós jogokat. Emberfeletti heroikus küzdelemmel tűzdelt időszak, amelyben a magyarság az Istenbe vetett hitében a szívós erejében a mérhetetlen kitartásában s éles kardjában bízhatott. A hódító s veszedelmes ázsiai birodalom nem volt számunkra ismeretlen ellenség, kinek a területszerzése és kizsákmányolása nem látott méreteket öltött, kik számukra hitetleneknek nevezett embertársainkat nem tekintették egyenrangú félnek, pedig: „Isten tanítása szerint minden ember egyenlő, pontosan azért, mert mind Isten teremtményei vagyunk! A Korinthusi levelében Pál megemlíti a köztünk lévő különbségekről, s kiemeli beszédében a különbségek ne irányítsanak senkit más felsőbbség érzésére, ellenben láttassák meg velünk, milyen szükségünk van egymásra.”²⁰⁷ Ezt az Isteni igazságot, az oszmán hódítók másképpen gondolták; látták; s terveztek magával a magyarsággal. Az oszmánok, zsákmányolni rabigába hajtani jöttek hazánkban, csorda számra egymáshoz láncolva hajtották el a magyarságot eladni Konstantinápolyba, méltóság tekintete nélkül. Végvári vitézeink, hajdúink, s fizetett zsoldosaink, gyalogos katonáink és naszádosaink emberfeletti küzdelemmel próbáltak tudásukhoz mérten megálljt parancsolni ennek a megállíthatatlannak tűnő veszedelemnek. Olykor sikeresen, olykor nem, a sok – sok küzdelemmel tűzdelt valóságos s állandó támadással szemben. A XVI - XVII. század állandósult harcai s küzdelmei újításokat is hozott magával, a katonáink egyéni felszerelése korszerűsödött s ez egyfajta hadügyi fejlődést is hozott a fegyverzet és a védelmi stratégia területén. A korszerűbb offensive (támadó) fegyverek elterjedése magával hozta az új védelmi stratégiával megtervezett s átalakított várakat, amelyeknek kizárólag a ráfordított költségek szabtak határt. Eme építmények, vallási épületek²⁰⁸, fürdők, erődítmények, sövény és palánkok megépítése a magyar rabszolgák kezei által valósultak meg. A csaták s a várháborúk egyre korszerűsödő fegyverzete, másfajta sérülést hozott az összecsapások világában, pusztítóbb s veszélyesebb sérülésekkel találtuk magunkat szembe a csaták során. Az eddig soha még nem alkalmazott eljárásokkal vélték jobbra tenni szenvedő s sérült katonáikat az akkori orvosok mindig a maga igazát és eljárási protokollját igazolva. Az oszmán birodalom katonailag s gazdaságilag is az egész magyarságot akarta bekebelezni birodalmához csatolni s rendelkezni felette. Felhasznált céljai elérésében mindent is, állandó kémeket alkalmazott, egyházi vezetőket felhasznált, „nyelvet s énekesmadarakat fogott” széles diplomáciai kapcsolatai révén befolyásolt. Megfosztva a magyarságot a kultúrájától, szabad vallás gyakorlatától s az egyének szabadságától. A magyarságtól elvonta a kiemelkedő jövedelmi forrásait, amely a szarvasmarha – kereskedelem, és az Európai szinten is kiemelkedő bányászati jövedelemforrást. Az oszmánok az elfoglalt területeken azonnal felmérésbe kezdett, az adóztatásának mielőbbi bevezetése érdekében. A Füleki vár, 1554-ben árulás által került a hódítók birtokába, amely megmutatta azt, hogy a hódítók mindenre is képesek voltak annak érdekében, hogy elérjék céljaikat. 1593 – novemberében heroikus küzdelem árán a császári és nemesi csapatok Isten segédelmével győzedelmeskedtek a despota iszlámista elnyomóik felett.

²⁰⁷ Példabeszédek 20:12 verse minden ember értékéről!

²⁰⁸ Fülek (Fiľakovo) 1665. Evlia cselebi útleírása: A felső várban „monostor uralkodói (sehrjārhi) dzsámi lett.” EVELIYÁ (2003) 72; vö. Evlia (1908) 124.

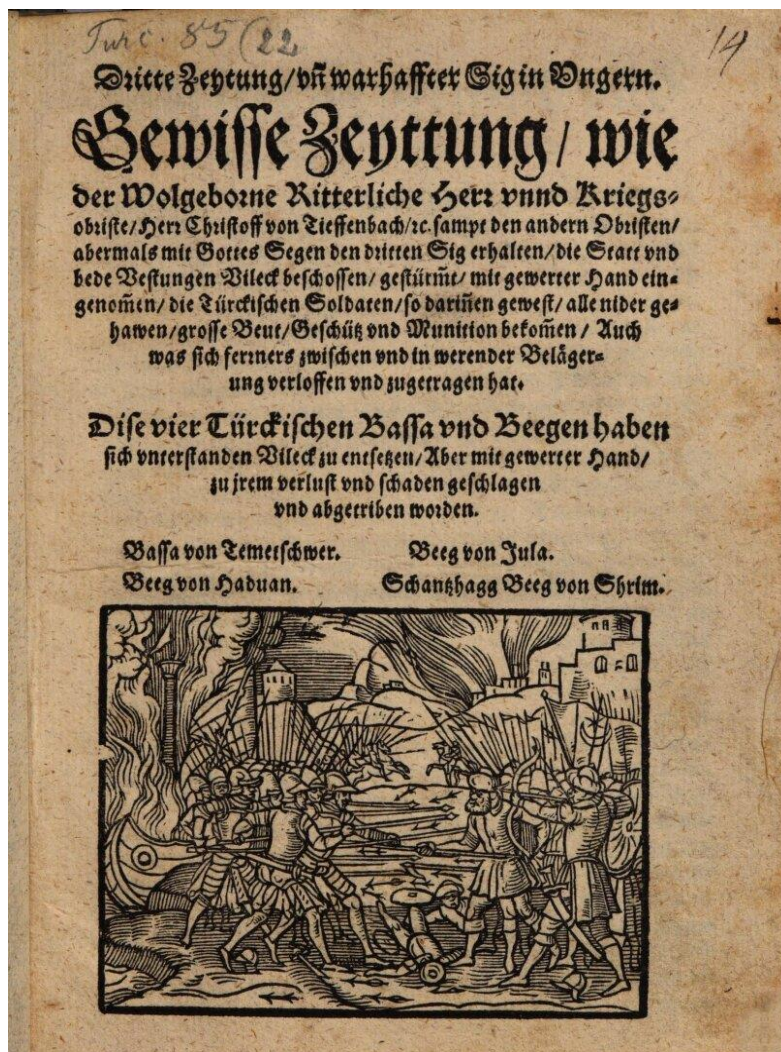
Viszály és Együttélés Vallások és felekezetek a török hódoltság korában. Universitas Kiadó Budapest, 2017. 1-623. oldal. 395. oldal.

I.19. XVI- XVII. METSZETEK - METSZŐK FÜLEK VONATKOZÁSÁBAN

Füle látkép a Történelmi Képcsarnok egykorú metszetéről reprodukálva. Aláírása: Vuarhaffte Contrafactur der Vestung Fülle in Obern Hungern sampt derselben gamtzen gelegenheit, alls gräbe(n) Thurnen, inner vnd ausser wehren, gantz artlich in grundt gelegt, sampt antzeigung der Schantzen darauß man dieselben beschossen, vnd wo man fewer in die befestigung geworffen dadurch dieselbig entlich erobert vnd eingenommen. 1593. 27. Noue(m)b(ri)s. Cum gratia et Privilegio Impcriali per annos quatuor. Wolfgang Meyerpeck (1545 -1600) a műveiről nem sok információk van, édesapja Wolfgang Meyerpeck híres fametsző, könyvillusztrátor, könyvkiadó, ki Pietro Andrea Mattioli (1501 – 1577), 1562-ben megjelent híres Herbariumához készített metszeteket. Az 1595-ben készített Esztergom metszet elkészítése után vallja magát metszetkészítőnek. Egy egymásba (karoló W és M) monogramos jelölés található, igen kevés munkájában lelhető fel ez a jelzés, mint például a tizenöt éves háború alatti időszakában készített haditérképen. Munkáinál mindig feltünteti a császári privilégiumot. Az 1593-tól megközelítőleg 14-darab metszetet készített a tizenöt éves háború történéseiről, amely a mesternek tulajdonítható.²⁰⁹

²⁰⁹ Szalay Béla A Tizenöt éves Háború Metszeteken 1-360. oldal. (Füle 1593/2.10. kép) 130. oldal. Veneranda Biblioteca Ambrosiana, Milano, ms. I70suss, 6r. Wolfgang Meyerpeck (?): Assedio della fortezza di Fil'akovo nell'anno 1593. Incisione.

Fülek: Csatajelenet

Neve: Third Zeytung/ vñ warhaffter Sig in Ungarn.

Cím: FILLECK, Harmadik újság, és igaz győzelem Magyarországon. Az úriember, a katona az ezredes, Mr. Christoph von Tieffenbach aki kiérdemelte a harmadik győzelmét a török felett.

Lelőhely: Bayerische Staatsbibliothek München, Bajor Állami Könyvtár Münchenben.

Bibliothek der Ludwig-Maximilians-Universität München. A müncheni Ludwig Maximilians Egyetem könyvtára.²¹⁰

Szerző: Mangel Michael 1593.

Kiadó: -

Kiadás neve: (Getruckt zu Augspurg/ bey || Michael Manger. || 1593.))

Megjelent: Ausburg

Összetétel: papír

Méret: -

Ábrázolt földrajzi hely: Fülek

Műfaj: csatajelenet

További hivatkozás: Bibliográfiai hivatkozás: Göllner 1928.

210 Reserve Historia Turciae - Geschichte, Geographie, Politik und Staatsrecht des Osmanischen Reiches beziehungsweise der Türkei. 1593.

Fülek Látképe

Cím: „Villeg” a képen fent középen. In Meissner, Daniel Thesaurvs philo – politicus. Frankfurt am Main.

Szerző: Daniel Meissner

Kiadás: Meissner, Daniel Thesaurvs philo – politicus. Frankfurt. a. M. I. kötet 5. rész 47. lap. OSZK OB 49.473 (hasonmás kiadás). Zavadova 171. [15] /b A későbbi kiadásokban a cím kiegészül az „In Ungarn” felirattal és jobb felső sarok felett „47” lapjelzéssel /C lapjelzés „H92” re változik.²¹¹

Megjelent: 1624

Összetétel: papír, rézkarc

Méret: 15,3*9,7 cm

Ábrázolt földrajzi hely: Fülek

Műfaj: látkép

²¹¹ Szalai Béla Ad Jobbat Az ISTEN A magyar történelem kortárs metszeteiken 1604 – 1660 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Budapest, 2022. 1-185 oldal. 155. oldal. (1624/1/a 122.kép)

Fülel látképe

Cím: VILECK

Megjelent: Martin ZEILLER, Neue Beschreibung des Königreichs Ungarn, [Lipce] Leipzig, 1664. Zu finden in Christian Kirchners Buchladen, Gedruckt bey Johann Erich Hahnen. 2 t. (rézmetszetű díszcímlap + rézmetszetű címkép) + [18] + 506 + [28] p. + 38 t. (kihajtható rézmetszetű látkép).

Összetétel: papír, rézkarc

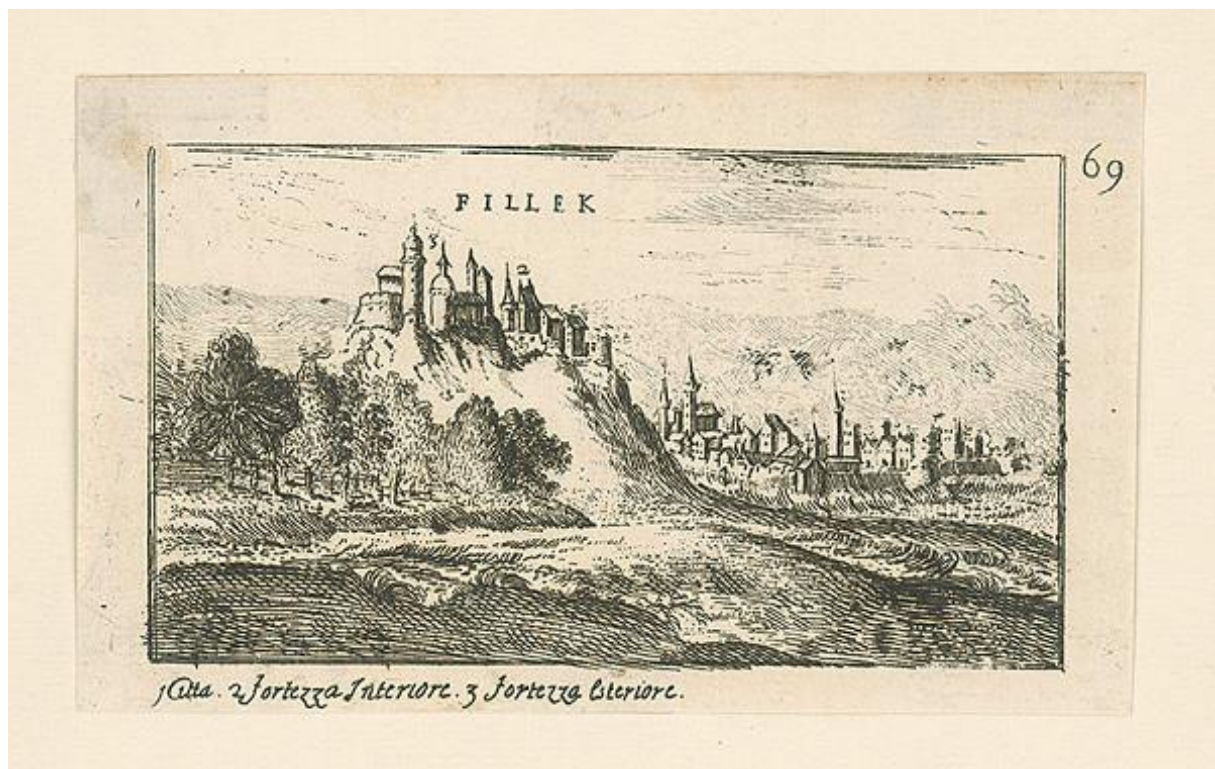
Méret: 15 x 9 cm

Ábrázolt földrajzi hely: Füle

Műfaj: látkép

Martin Zeiller protestáns polihisztor, Ulmban dolgozott, mint a német iskolák felügyelője és mint cenzor. A század egyik legnépszerűbb szerzője, legfőképp útleírások, földrajzi-politikai ország ismertetőik fűződnek nevéhez, Merian híres Topographia Germaniae című munkájának szövegét is ő készítette. 1646-ban jelent meg, Magyarországról szóló leírása. Az ország általános áttekintése után ábécérendben sorra veszi a fontosabb városokat és várakat. Teljes leírást ad róluk s elmondja történetüket, bemutatja az ott élt jelentős személyeket. 1660-ban bővítette munkáját, minden bizonnyal ehhez készültek a metszetek és a díszcímlap. E harmadik kiadásának, az újabb események leírásával alaposan kiegészített szövegét Johann Beza gondozta. A legjelentősebb magyar városhoz, erődített helyhez (összesen 38 táblán) rézmetszetes illusztráción láthatóak: Eger, Füle, Nagykanizsa, Kassa, Komárom, Pécs, Gyula, Esztergom, Hatvan, Nyitra, Nógrád, Buda, Óbuda, Várpalota, Pápa, Pozsony, Győr, Szigetvár, Sziszek, Szikszó, Szolnok, Tata, Temesvár, Tokaj, Visegrád, Érsekújvár, Vác, Nagyvárad, Belgrád, Székesfehérvár, Veszprém, Új-Zrinyivár, Káló, Pannonhalma, Szarvas, Törökszentmiklós, Szabács és Zsámbék látképe.²¹²

²¹² Veit Marchthaler magyar dolgainak leírása az 1588 évtől. Budapest, 2020. Irodalomtörténeti Közlemények 2002/1-2. (NÉMETH S. KATALIN "UTAZÁSOK MAGYARORSZÁGON ÉS ERDÉLYBEN (Veit Marchthaler: Ungarische Sachen, 1588.) Nemrég jelent meg magyar fordításban Martin Zeillernek (1589-1661), a 17. századi német nyelvű útleíró és geográfiai irodalom termékeny képviselőjének.)

Fülek Látképe

Cím: FILLEK

Lelőhely: Szlovák Nemzeti Galéria SNG

Szerző: -

Kiadó: -

Jelzés: jelölés balra lent, Citta 2 fortezza Interiore 3 forenza Esteriore, jobb felső részben pag.69.

Megjelent: Fil'akovo. "Filleck

Összetétel: papír, rézkarc

Méret: 8,1* 12,6 cm, 10,9*7,6 cm.

Ábrázolt földrajzi hely: Fülek

Műfaj: látkép

Leltári Szám: G 8146

Fülek Látképe
 Cím: VILLECK
 Lelőhely: könyv illusztráció
 Szerző: Wilhelm Dilich
 Kiadó: -
 Megjelent: 1620 – 1630
 Jelzés: jobb felső sarokban a felirat felett WAHRE CONTRAFACKTVR DER
 Összetétel: papír, rézkarc
 Méret: 9,3 *14,2 cm
 Ábrázolt földrajzi hely: Fülek
 Műfaj: látkép
 Intézmény: Árva Galéria
 Leltári Szám: T482

Fülek Látképe

Cím/ Lelőhely: „FILLECK” a képet fent középen. Hátoldalán nyomtatott Latin vagy német nyelvű szöveg. In: Boissardus, J. J. Historia Chronologica Pannoniae. Frankfurt am Main, de Bry, Theodor, 1608. 245. oldal. Keszthely, Helikon Könyvtár Hist. Hung.231. Zavadova 168. és 169. MTKCs 4009. A könyv német nyelvű kiadásában (Ungarische und Siebenbürgische Historien 1607) ugyanez a kép a 65. oldalon található. A könyvben lévő pár darab szignált metszettel való stílusazonosság alapján kijelenthetjük, hogy Georg Keller műalkotása.²¹³

Szerző: Georg Keller

Kiadó: -

Megjelent: "Filleck

Összetétel: papír, rézkarc

Méret: 12*8 7,9 cm

Ábrázolt földrajzi hely: Fülek

Műfaj: látkép

²¹³ Szalai Béla Ad Jobbat Az ISTEN A magyar történelem kortárs metszeteiken 1604 – 1660 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Budapest, 2022. 1-185 oldal. 105. oldal. (1608/1. 62.kép)

Fülek Látképe

Cím: VILLECK

Lelőhely: könyv illusztráció, könyv nyelve holland

Szerző: Gerard Bouttats - Jacob Peeters

Kiadó: Antwerpen, ca. 1690

Megjelent: Peeters, Jacob - Bouttats, Caspar Briefve Description, et Demonstration des places et villes continue' es en ce livre, Exacement delinées comme elles font a present.

Összetétel: papír, rézkarc

Méret; Dúcméret: 115*255 mm lapméret: 157*278 mm

Ábrázolt földrajzi hely: Fülek

Műfaj: látkép

Fülel Látképe/ Színezett/ Normál

Cím: FILLECK

Lelőhely: Wagner, Johann Christoph: Delineatio Provinciarum Pannoniae et Turcici in Oriente. Eine Grundrichtige Beschreibung dess ganzen Aufgangs, sonderlich aber dess Hochlöblichen Königreichs Ungarn, und der ganzen Turkey... durch Johann Christoph Wagner Noriberg. [1.kötet. Első kiadás.] Ausburg, 1684. J. Koppmayer. [Magyarország és a török birodalom gazdagon illusztrált leírása.]

Szerző: Jakob Koppmayer aus Wagner

Kiadó: -

Megjelent: Ausburg 1684.

Összetétel: papír, rézkarc

Méret: magassága 21,5 cm, szélessége 36,0 cm, szélessége 32,0 cm, magassága 16,5 cm.

Jelzés: jobbra lent Jacob Kop. kép alatt 1. Vestung oder Stadt 2. Innere...egyenes épületek felett 3 2 1fent középen FILLECK.

Ábrázolt földrajzi hely: Fülel

Műfaj: látkép

Fülek Látképe

Cím: FILLECK

Lelőhely: Rendkívül ritka rézmetszet, két lapból nyomtatva, dekoratív szegéllyel. Nyomtatási méret. terület 21,5 x 25 cm lap 41,5 x 56 cm.

Szerző: -

Kiadó: -

Megjelent: 1689/1

Összetétel: papír, rézkarc

Méret: 21,5*25 Cm a lap mérete: 41.5 *56 cm

Ábrázolt földrajzi hely: Fülek

Műfaj: látkép

Fülek Látképe

Cím: FILLECK

Lelőhely: Kupferstich aus Riegel, Das ehemals gedruckte. Ungarn, 1688

Szerző: Christoph Riegel

Kiadó: -

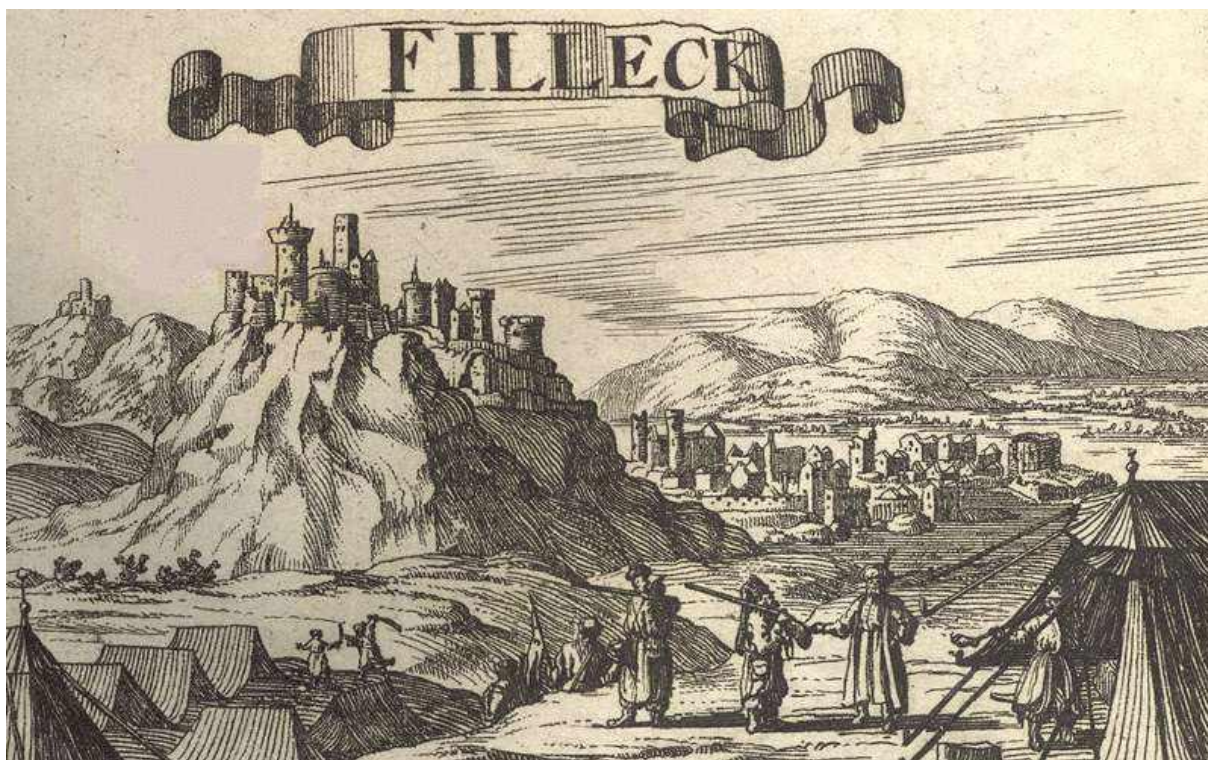
Megjelent: Szalai Béla, magyar várak (1515 – 1800)

Összetétel: papír, rézkarc

Méret: 5,8 x 11,4

Ábrázolt földrajzi hely: Fülek

Műfaj: látkép

Fülek Látképe

Cím: FILLECK

Lelőhely: -

Szerző: -

Kiadó: -

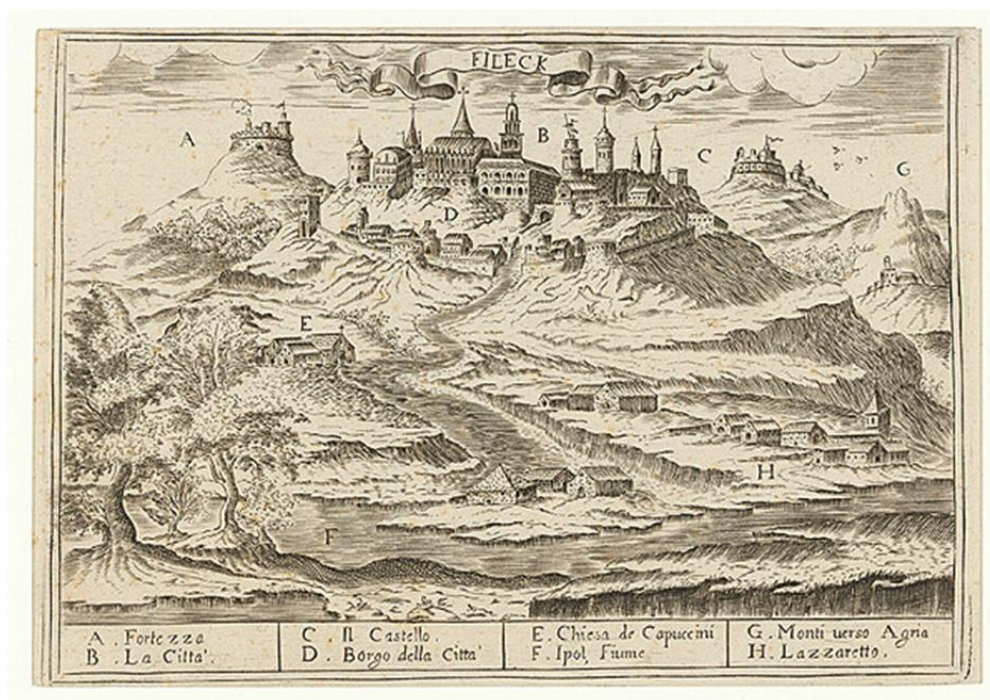
Megjelent: Fiľakovo. "Filleck

Összetétel: papír, rézkarc

Méret: magasság 8,2 cm, szélesség 10,8 cm, szélesség, 10,0 cm magassága 6,8 cm.

Ábrázolt földrajzi hely: Fülek

Műfaj: látkép

Pannonhalma

Cím: FILECK

Magyarország – Utazás - Illustrated 600, SCALA, Herkules. Magyarország összefoglalta, Mr. co. Ercole Scala, És újra kinyomtatva más városok felhalmozódásával. Bécs felszabadult az ostrom alól, Buda vállalkozása tökéletlen lett, végül 1685-ben ugyanebben a királyságban a császári karok dicsőséges előrehaladása következett be. Modonában, Demetrio Degni nyomdájában, 1686.

Lelőhely: Könyv, Nebehay – Wagner 613/4 – Szalai, Magyar várak, városok, I, Pannonhalma 1685/4.

Megjelenés: Modona: Nella stamperia di Demetrio Degni, 1686

Szerző: Scala, Ercole

Jelzés: a felső középső részen, FILECK felirat, az alsó szalagrészen olasz szövegfeliratok.

Összeállította Dr. Carlo Manone, nyomtatta Milánóban, Nelle Stampe dell'Agnelli; egy hajtogatott lemez, nagy kalkográffal és szöveggel, Caminez piazza cosiderabile della Polonia címmel, nyomtatva Milánóban, Nelle Stampe dell'Agnelli.

Összetétel: papír, rézkarc

Méret: 19,2 *24,1 cm

Ábrázolt földrajzi hely: Pannonhalma, tévesen Fileck (Fil'akovo) című lap.

Műfaj: látkép

Intézmény: Orava Gallery, OGD.

Leltári Szám: T481

Jelzet: Bar.00128

Gyűjtemény: KRNY

Kisari Balla György: Gerhardt Graaß 1666-os metszetei a Füleki várról. Megjelent: Kisari Balla György: Karlsruhei térképek a török háború korából.²¹⁴

²¹⁴ Kriegskarten und Pläne aus der Türkenzeit in den Karlsruher Sammlungen. Budapest, 1-703. oldal.207-209. oldal.

Füleek Színezett Látképe

Cím: Filakowa (Fileck/Füleek): vista general, 'Filleck'.

Lelőhely: -

Szerző: -

Kiadó: -

Metszet: Origina Grabado del D' Voornaamste Fortressen van Hungaria b. Danckerts.

Megjelenés éve: 1692

Mérete: 7,8 x 13,5.

Ábrázolt földrajzi hely: Füleek

Műfaj: Látkép

Cím: D' VOORNAAMSTE FORTRESSEN VAN HUNGARIA

Lelőhely: A térkép: „Atlas Bij lustus Danckers in de Calverftraet inde Dancbaerheijt” című atlaszból származik.

Szerző: Justus Danckerts (1635 – 1701)

Kiadó: UA. Justus Danckerts Amsterdam.

Megjelent: 1688 - 1690

Összetétel: papír, rézmetszet

Méret: 61,8* 51,3 cm

Ábrázolt földrajzi hely: Filleck

Műfaj: városkép

Fülek Látképe

Cím: FILLECK

Lelőhely: -

Szerző: Krekwitz, Georg

Kiadó: Loschge, Leonhard

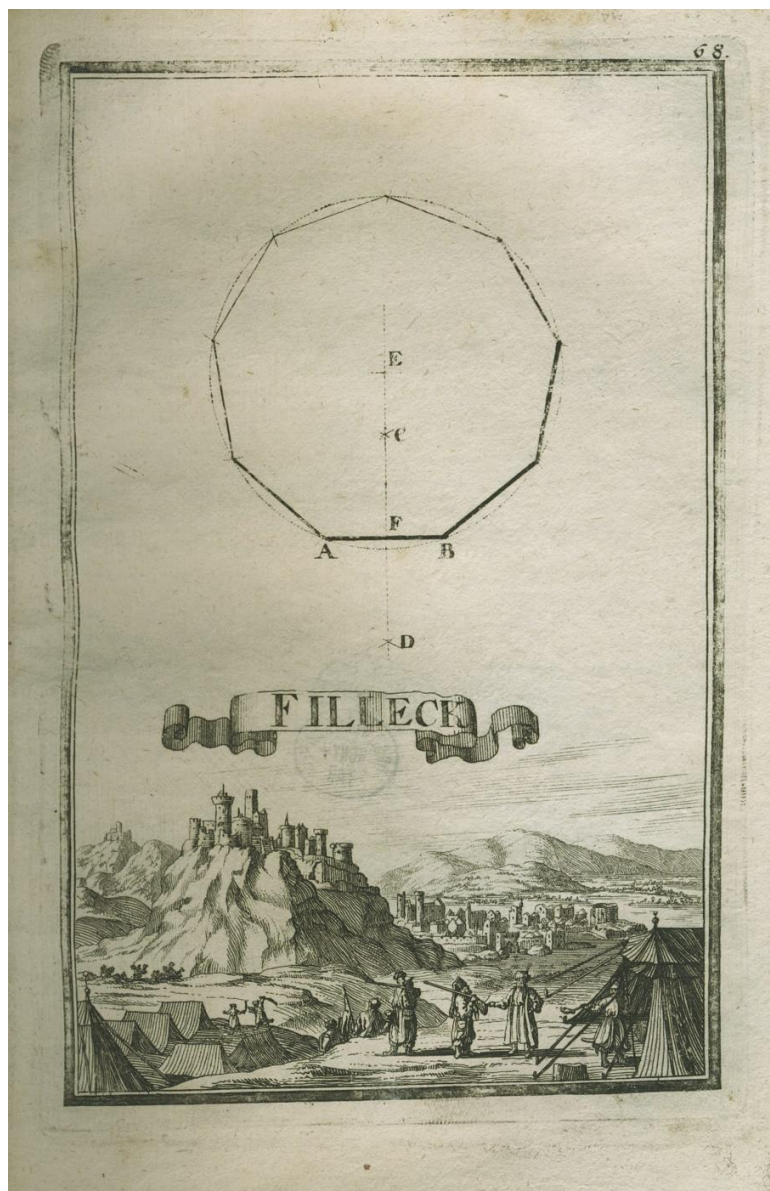
Megjelent: Fil'akovo. "Filleck". Orig. copperplate engraving from G. Krekwitz "Totius Regni Hungariae ... Descriptio". Published in Frankfurt am Main and Nuremberg by L. Loschge, 1686. With engraved title and explanatory notes (1.-3.)

Összetétel: papír, rézkarc

Méret: 7,5:8,5 cm (3 x 3 1/4 inch.).

Ábrázolt földrajzi hely: Fülek

Műfaj: látkép

Fülek látképe

Cím: FILLECK

Lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár

Megjelenés: [Wien] [Anton Ernst Burckhard von Birckenstein, Johann van Ghelen] [1686]

Összetétel: papír, rézkarc

Méret: 16,8×11,2 cm (lemez méret)

Ábrázolt földrajzi hely: Fülek

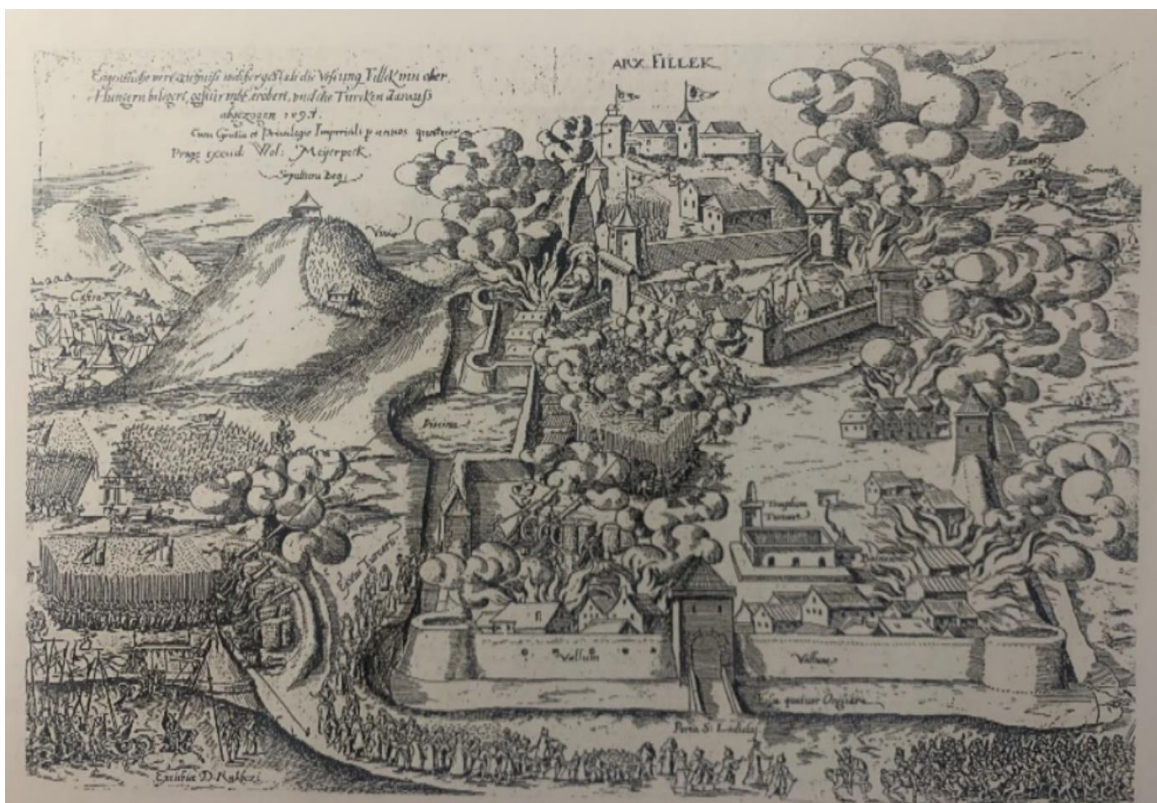
Műfaj: látkép

Közreműködő személy: Nypoort, Justus van der (1625 k.-1692 u.)

Forrásdokumentum: <http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/2821682>

A metszet helye: Birckenstein: Ertz-herzogliche Handgriffe; p. 58. után

Raktári jelzet: App. M. 1109/48

217

Fülekkő ostroma 1593-ban

Cím: ARX FILLEK

Lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár

Megjelenés: Praga [Prah] excud: Wol: Meyerpeck [1593]

Metsző: -

Összetétele: papír, rézkarc

Mérete: 27,5×38 cm (lemez méret)

Proven.: Apponyi Sándor

Ábrázolt földrajzi hely: Fülekkő

Műfaj: ostromkép

Közreműködő személy: Meyerpeck, Wolfgang (?-1595 k.)

Raktári jelzet: App. M. 27

²¹⁷ Szalay Béla A Tizenötéves Háború Metszeteken 1-360. oldal. 28. oldal. (Fülekkő 1593/1,9/a. kép) 128. oldal.

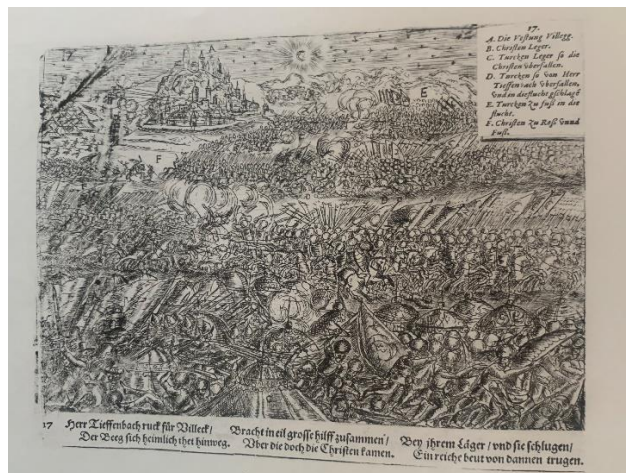
A metszeten egy ostrom ábrázolása látható, a város már az ostromlók kezében van, az ostromágyukkal tüzelnek a városból a várra. A képen egy név van feltüntetve, Rákóczi Zsigmond a korábbi egri várkapitány 1587-től. Az ostromjelenet a szabadon elvonuló török lakosság is megjelenik a metszeten. Mindkettő lap nagyon pontosan megrajzolt, finom lágy szövegírással. A munkáin rendszeresen feltünteteti – a négy évre szóló császári privilégium! Az első metszeten a neve fel van tüntetve, mint a mű kiadója, ellenben a másik metszeten nincs feltüntetve a neve, de biztosra vehetjük, hogy az Ő munkája. Nem lehetetlen az a felvetés sem, hogy az ostromtáborban szolgáló hadmérnök rajzai alapján készítette el a metszeteket Wolfgang Meyerpeck aki elismert könyvillusztrátor, könyvkiadó, fametsző volt. Ezt kiegészíteném avval, hogy a megjelent fametszet Adam Thran tudósításaként megjelent műve mindaddig idegen volt számunkra. A metszet hasonlóságokat mutat Meyerpeck metszetével, ágyúsáncok, törökök kivonulása, és a vár fontosabb létesítményi is fel vannak tüntetve; mohamedán templom, kút, valamint a fürdő is. A metszeten található pár eltérés, a Meyerpecknél feltüntetett Szent László kapu, ellenben a felső vár kapujánál I.N.R.I. felirat látható. I.N.R.I. Annak a latin feliratnak a kezdőbetűi, amely Pilátus Krisztus keresztyén helyezett el: Iesus Nazarenus Rex Iudeorum= A Názáreti Jézus, a Zsidók királya. A metszeten láthatjuk, mikor Rákóczi Zsigmond fogadja, még szerepel a metszeten még, Forgách Simon a dunántúli főkapitányt. Egy különleges esemény is bemutatásra került a metszeten, 1593.november.26-án felvidéken az ominózus napon egyszerre három nap jelent meg az égen, ez a nap vagy a Hold körül megjelenő optikai jelenség, amelyet a fátyol- és pehelyfelhőkben lévő jégkristályok okozzák a felső troposzférában.²¹⁸

²¹⁸ Szalay Béla A Tizenötéves Háború Metszeteken 1-360. oldal. 29. oldal. (Fülek 1594/9/b. kép) 129. oldal.

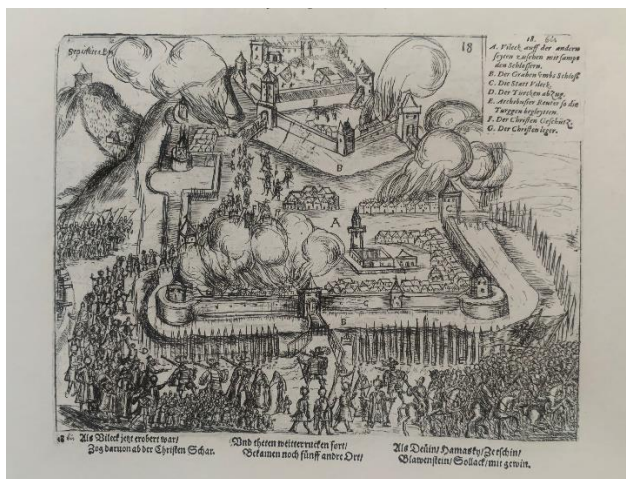

Jost Amman, grafikus, festő, rézmetsző. Más néven is megjelik a műveiben, mint például; Jost Amon, Jobst Amman. Korábbi várostromának további átdolgozása ez a metszet, amely a frankfurti vásári tudósításokban jelent meg, ez egy korábbi nyomólemeztől lett átdolgozva. Nagyon monumentális s részletgazdag aprólékosan megtervezett a metszet, de semmiféle helytörténeti jelentősége nincs.²¹⁹

²¹⁹ Szalay Béla A Tizenötéves Háború Metszeteken 1-360. oldal. 29. oldal. (Fülek 1594/1,11. kép) 128. oldal.

(1603/1,13.kép)

(1603/2,14.kép) (1603/3,15.kép)

Wilhelm Peter Zimmermann egyedi sorozatai között három Füleki metszet is szerepel. Az egyik metszeten, látható fülle felmentésére érkező oszmán sereg Romhány melletti győzelmes csatát mutatja be (1603/1.13.kép). A következő metszeten Füleki ostromát mutatja be, különböző perspektívákból (1603/2,14. kép), (1603/3.15.kép).²²⁰

²²⁰ Szalay Béla A Tizenöt éves Háború Metszeteiken 1-360. oldal. 29. oldal. (1603/1,13.kép), (1603/2,14.kép), (1603/3,15.kép) 132. oldal.

Fülel 1593-As Ostroma

Cím: CONTERFACTVR DER VOESTVNG VILLECK. WIE DIE VON DEN CHRISTEN BELEGERT VND ERÖBERT. ANNO. 1593. Mensae. Nouembris.

Lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár

Megjelenés: [Nürnberg]

Metsző: Sibmacher, Johann (?-1611)

Ortelius Chronologia 1620-As Kiadás: P. 211. Előtt; Ortelius Redivivus: 1. Rész, P. 140. Után; Türkische Und Ungarische Chronica: 9. Kép

Összetétele: Papír, Rézkarc

Mérete: 16,8×27,1 Cm (Lemez méret)

Proven.: Nagyszokolyai Béla (OSZK Térképtár, TR 292), Proven.: Széchényi Ferenc (OSZK Térképtár, TA 151 Arch A-140)

Ábrázolt Földrajzi Hely: Fülel

Műfaj: Városképek

Forrásdokumentum

<http://Nektar.Oszk.hu/Hu/Manifestation/2518879>

<http://Nektar.Oszk.hu/Hu/Manifestation/2670808>

<http://Nektar.Oszk.hu/Hu/Manifestation/2789951>

Raktári Jelzet: TA 151 Arch A-140, TR 292

Füle lát képe

Cím: FILLECK expugnata. 1554. ret. 1593.

Lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár

Megjelenés: [post 1664]

Metsző: -

Összetétel Papír, rézkarc

Mérete: 11,7×20,8 cm

Proven.: Széchényi Ferenc (OSZK Térképtár, TA 53)

Ábrázolt Földrajzi Hely: Füle

Műfaj: lát kép

Forrásdokumentum

<http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/2817198>

A metszet helye: App. H. 3029: 20. kép

Raktári jelzet: App. M. 1038/12, TA 53 A-11

Füleki Látképe

Cím: FILEK

Lelőhely: -

Szerző: Rossi, Giovanni Giacomo

Megjelenés: 1687

Összetétel: Papír, rézkarc

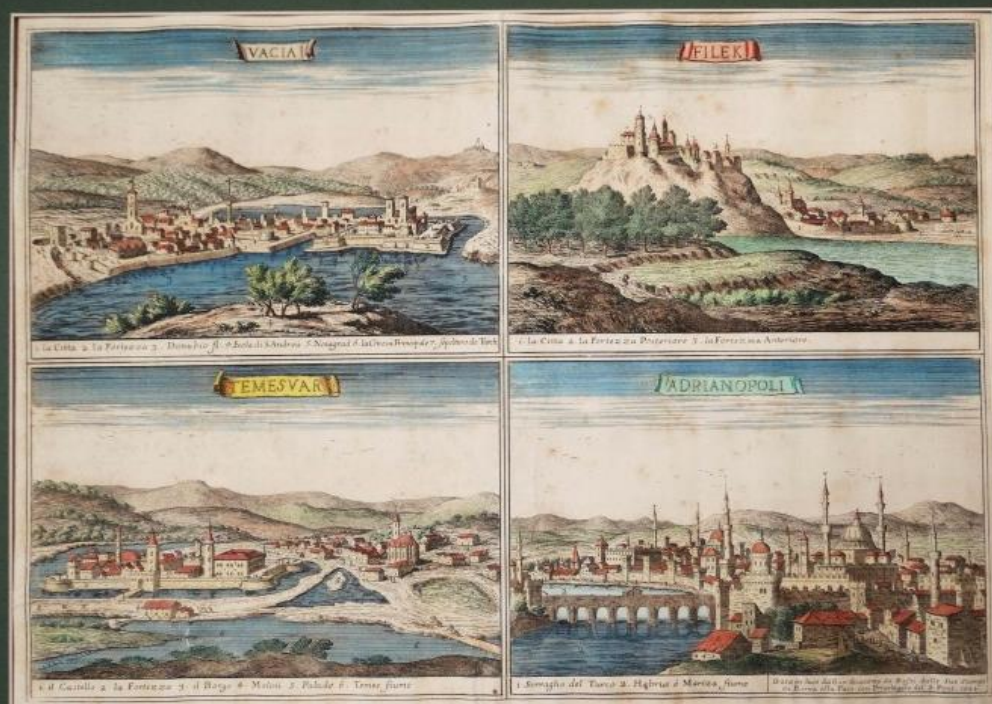
Kiadó: Saját kiadó

Megjelent: Filakovo. "Filleck".

Tényleges Méret: 19,5 * 26 cm, rájával 23*30,5 cm.

Ábrázolt földrajzi hely: Füleki

Műfaj: látkép

Füleki látképe

Szerző: Rossi Giovanni Giacomo: Teatro della Guerra contro il Turco

Megjelenés: 1684 -os látképei egy lapon, Vác, Füleki, Temesvár, Adrianopolis.

Készítés módja: Rézmetszet, nyomat, korabeli színezéssel.

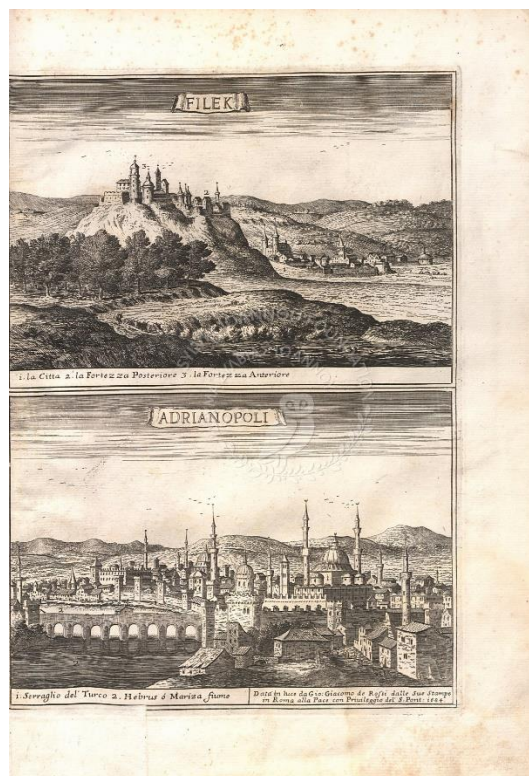
Kiadva: 1687 Róma

Méret: Lap 45,5 * 58 cm

Képek mérete egyenként: 19 * 25,5 cm

Referencia: App. H. 2746 A-33 TR 309

Megjelenés: Rendkívül ritka!

Füleki látképe

Cím: Az osztrákok és a velenceiek törökök elleni háborúit bemutató metszett táblák gyűjteménye. Collection of engraved plates illustrating the wars of the Austrians and the Venetians against the Turks.

Lelőhely: Könyv azonosítója B.2140 [A metszet gyűjtemény 108. oldalas, szimpla s egész oldalon illusztrált metszetekkel illusztrálva, Füleki látképe a 26. oldalon található.]

Szerző: Rossi Giovanni de Giacomo

Megjelenés: 1688

Megjelenés helye: Róma

Összetétel Papír, rézkarc

Kiadó: Saját kiadó: Édesapja, Giuseppe de Rossi a XVII. század legjelentősebb s leghíresebb római nyomdájának alapítója volt. A nyomdát 1633-ban Giuseppe de Rossi kezdte el működtetni, és előbb Giovanni Giacomo és testvére, Giandomenico, majd később Lorenzo Filippo kezébe került. A nyomdát vezető különböző családtagok közül Giovanni Giacomo de Rossi volt a leginkább érintett. 1638 és 1691 között dolgozott, és ő vitte a céget a siker csúcsára. Olyan művészek számára nyomtatott metszeteket, mint Giovanni Benedetto Castiglione, Pietro Testa és Giovan Francesco Grimaldi.

Megjelent: Filakovo. "Filleck".

Tényleges Méret: -

Ábrázolt földrajzi hely: Füleki

Műfaj: látkép

I.20. MELLÉKLET

Melléklet 1.²²¹

Cím: 1595. június 15, Ferdinánd Hadregg gróf győri főkapitány és Nikolausz Perlin győri mérnök főtiszt haditörvényszéki tárgyalását ábrázoló korabeli metszete.

Helyszín: Bécs, Am Hof tér.

Lelőhely: Magángyűjtemény.

Megjelenés: [1604]

Metsző: Johann Sibmacher

Összetétel: Papír, rézkarc

Mérete: 260 x 165 mm

Ábrázolt Földrajzi Hely: Bécs

Műfaj: látkép/ életkép

²²¹ Szalay Béla A Tizenötéves Háború Metszeteiken 1-360. oldal. 89. oldal. (Bécs 1602/1,47. kép) 170. oldal.

1.21. IDÉZETEK GYŰJTEMÉNYE

1. „Nem írom pennával, Fekete tentával, De szablyám élivel, Ellenség vérivel az én örök hiremet. Zrínyi Miklós: Az idő és hímév.” Dr. Szendrei János magyar hadtörténelmi emlékek az ezeréves országos kiállításon II. rész – A XVI.-XIX. század hadtörténelmi emlékein 1526-1848. (293) oldal.
2. „Tudjátok, hogy a hatalmas török császár úgy parancsolta nekünk, hogy Budára jöve, megtudjuk, mily állapotban legyen ezen Magyarország, és kik engedelmesek és hívek felséges János királyhoz, kegyelmes urunkhoz, és kik nem azok, és mindezeket mielőbb megjelentsük ő császári felségének, ki nekünk bizonyosnak ígérte, hogyha csak ezen ország főpapjai, zászlós urai és nemesei vissza nem térnek nevezett király. Felségnek engedmességére és hűségére, kora tavasszal azonnal egész erejével bejövend, és nem olyan könyörületesen és szerényen, mint múlt nyáron, nemcsak, hogy magukat ezen hűtelenekeket, de javaikat is tüzzel-vassal pusztítandja, és egész szigorával megsemmisítendi. A miért is intjük uraságokat. Semmi másban, mint János király hűségében ne helyezzenek reményt és ide Budára xgyűlje ... Secus non futuri – másképp nem cselekedvén.” A Magyar Országgyűlések Története. Dr. Fraknói Vilmos. Első Kötet. (1526 -1536) Budapest, Kiadja Ráth Mór. 1874. 1-432-oldal. 102-103.oldal.
3. „Kívánom, hogy az én boldogságos, nagyságos szultánom fenséges tudomására jusson; fenséges szultánom szolgálója vagyok.” Servitor [servitor] de Vostra Aitesa Simon Massa, Genova. Emrah Safa Gürkan A Szultán Kémei Oszmán hírszerzési módszerek és ügynökhálózatok a 16 században. 1-290. oldal. 69. oldal. A levelet Konstantinápolyban a Habsburg Hírszerzésnek dolgozó genovai Simon Massa írta II. Fülöp spanyol királynak. A levél oszmán – török nyelven írt kifejezésekkel kezdődik. Arab betűkkel íródott európai kémlevél: ASG, E 486. 1562. november 09.
4. „Isten! Arab, török, perzsa, nyelvet áldó! Arab a világon a legjobb író, Perzsa jézusét is elhomályosító, A török nyelvűnek legyél megbocsátó!” Mehmed bin Szulejman Bagdadi (Hadikatu's Su ada című művének íródott verse.) Fuzuli Mehmed bin Az iszlám szent mártírjainak rózsakertje. Akaprint Kiadó 2011. 11. oldal.
5. „Ó, szent Borbála, dicső menyasszony, Testemet és lelkemet én Reád bízom úgy halálban, mint életben: Légy nekem mindig védőszentem Utolsó órámban, hogy Krisztus szent Testét Magamhoz fogadjam Isten irgalmában részesüljek, Amikor testemből elszáll a lelkem A rossz szellemet taszítsd el tőle, Védő jószágoddal maradj mellettem!” <https://pilisisenbanyak.lapunk.hu/banyasz-himnusz-imak-1150418> (2024.02.26) 23:00.
6. Petárdával és más rombolóeszközzel, mint emelőkkel, fűrészekkel, kalapácsokkal tüzes szerszámokkal, nyitjuk meg a vaskerítéseket, palisádokat akadályokat, gyenge falakat. Raimondo Montecuccoli Magyarországi Török Háborúkról. Dialóg Campus Kiadó Budapest, 2019. 1-422. oldal. 137. oldal.
7. „A' Magyarok (úgy,mond) szabad és népes nemzet, fiatal koroktól „fogva lovasok, és nem szeretnek gyalogolni. Há- token hordanak ők egy hosszú lánd'sát, és a' „kezekben egy nyíl – ívet, melyet ők különös frisséggel használni tudnak, hogy előttök futó el” lenség' hátát avval keresztül fűrassák.” Mocsáry Antal Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geographiai és Statistikai Esmertetése. Első Kötet Pesten 1826. 1-301. 10 oldal.
8. „Hátán a háza; dárdája, puskája és tarisnyája az ő összes vagyona!” U.o. Ujvár 1592.október 27. Takáts Sándor A Magyar Gyalogság Megalakulása. Budapest A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása 1908. 1-346 oldal. 45. oldal.
9. „A múlt minden jelentéktelennek látszó emléke is értéké válhatik a hozzáértő kezében, de a legszebb hagyatéka is elikkad azokéban, akik tudásvágy nélkül közelednek hozzá.” Radnóti Aladár – Gerő László A Balaton régészeti és történelmi emlékei Közoktatásügyi Kiadóvállalat 1952. 1-172.oldal. 105.oldal.
10. „Második vár, melyet Bebek várának neveznek szintén az alsó oldalában vagyon a felső várnak, kit most legfőbb erősségnek tartunk itt, kiből az derekas lövő szerszám és egyéb munitió tartatik. Oly hely azért ez és erősség, hogy a felső vár nélkül igen semmi, hogyha azt meg nem építettik.” (Füleki vár) Rajzok a török világból. Takáts Sándor Magyar Tudományos Akadémia Kiadása II. 1915.1-463.oldal. 26-27. oldal.
11. „Bebek vára jobban megerősítésék két kisdud bástyával, árok tisztításával és a benne lévő romladozott házának újításával, börtözzésével, és sindelyezésével.” Rajzok a török világból. Takáts Sándor Magyar Tudományos Akadémia Kiadása II. 1915. 27. oldal.
12. „Azhol te jársz, az nap megáll, Páva módon minden csudál, Minden ember téged kíván, Soha téged nem bánt a halál.” (Mátray – kódex) Mátray-kódex (1677 után) 96 levél. 14 cm. OSZK Duod. Hung. 42.57b-79a: 19 Balassi- és 1 Rimay-ének az Istenes Énekek rendezett kolozsvári kiadásából másolva, Szerb Antal Magyar Irodalomtörténet Budapest. 1943. 1-536. oldal. 151.oldal.

13. „Míg élek harcolok az ottomán holddal, Vígán burittatom hazám hamujával.” Zrínyi Miklós (Peroratio), Zrínyi Miklós Emlékkönyv Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2022. 7-279. oldal. 201. oldal.
14. „Ha a jót veszítjük el, semmi nem veszett el. Ha a bátorságunkat veszítjük el, sokat veszítünk. Ha a becsületünket veszítjük el, minden elveszett.” Lazarus von Schwendi, A Borsodi tájház közleményei 25-26. sz. /2009 Béres Gyula. Lazarus von Schwendi császári fővezér 42-49. oldal 1. oldal
15. „Vegye rá urát, hogy „makacsságot félretéve, a tisztességes alkutól ne idegeskedjék. Már elég keresztény vér folyt a keresztény név kiirtása.” Szalaházy Tamás, Perjés Géza Az országút szélére vetett ország. A magyar állam fennmaradásának kérdése a Mohácstól Buda elestéig tartó időben. Magvető Kiadó Budapest. 1975. 1-113 oldal. 43. oldal.
16. „Minthogy ott a törökök gyűlölete miatt más papok nem élhetnek, azok derék atyák, látják el az összes lelkipásztori teendőt, nemcsak abban a városban, hanem messze a szomszédos vidéken.” Pázmány Péter esztergomi érsek 1627. november 30. Levele. Élet És Irodalom. Visszhang. XLIX. évfolyam 31. szám. 2005. augusztus 5. Péter László, A ferencesek és a török.
17. „A vitézek erősen serénykednek, Város alá éjjel mihelyt érkeznek. Az ostromhoz mindent elkészítenek, Melyet reggel vitéz módon megvesznek. Őlik, vágják, kiket benne találnak, Úgy, mint kétszáz jó törökök valának; Hatan bennök Marosban leugranak; Azok is hamar megfogattatának.” Szöllősi István, Szöllősi István Rövid Históriaja (Kolozsvár, 1636., 5. 1.) Római Horvát Jenő Hadtörténelmi közlemények 1894. Hetedik évfolyam, VII. kötet. Budapest 1894. 1-366. oldal. 24. oldal.
18. „Bebek Ferenc nevezetes Magyar vitéznek tulajdonítanám ezen várnak építését, hogy ha még régiebb, és ötet megelőző időkről maradt tudósításoknak nem akarnék engedni, kívánván ezzel is a régi századokra vissza emlékeztetni a kegyes olvasót.” Nemes Nógrád Vármegyének Históriai Geographiai és Statistikai Esmertése. Rézre Metszett Rajzolatokkal. Négy kötetben. Negyedik Kötet. Pesten, 1826. Mocsáry Antal. 1-236 oldal. 20-81. oldal. 21. oldal.
19. „Virtus még közülünk szintén ki nem szakadt, Noha sok muszurmány bátorságra fakadt, Sokszor magyar miatt török hold megapadt, Most is éles kardunk hüvelyben nem ragadt.” Régi Magyar Vitézi Énekek és elegyes Dalok. A XVI-IK, XVII-IK, XVIII-IK, XVII-IK századbeli kéziratokból. Első Kötet. Pest 1864. Magyar Könyvszemle 98. évf. 1982. 1. szám. 1-94. oldal. 15. oldal.
20. „Az hadviselő embernek jól meg kell mindeneget gondolni, micsoda történik az ő idejében vagy az ő előtte valóidőkben, és micsoda okos vitéz az ő ellensége, mert az elmúltakból tehet jövőidőkről ítéletet.” Zrínyi Miklós: Vitéz Hadnagy A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény. Zrínyi Kiadó Budapest. 1995. 1-139 oldal. 4. oldal.
21. „A hazáért élni, szenvedni, s jót tenni, Úgye mellett önként s bátran bajra menni, Kárt, veszélyt, rabságot érte fel sem venni, S minden áldozatra mindenha kész lenni – Barátom! oly dolgok, melyek az embernek Dicsőség mezején oszlopot emelnek, S melyekért, bár, míg élsz, sokan, nem kedvellnek, A jók sírodban is áldanak, tisztelnek.” Batsányi János Összes költeményei, Mercator Stúdió 2006. 5-120. oldal. 5. oldal.
22. „Ha igaz az a régi mondás, hogy a gyanú a korlátolt lelkek tulajdonsága, akkor a bécsi tanácsosok ugyancsak megmutatták, mi lakik a lelkükben! Ezekre az emberékre csakugyan illik a régi magyar mondás: a nyelvük élesebb, mint a kardjuk és sebesebb, mint a paripájuk.” Dr. Komáromi András, Rhédey Ferenc. Hadtörténelmi Közlemények, Kéthavonként megjelenő folyóirat, A magyar hadi történetírás fejlesztésére. Hetedik évfolyam, VII. kötet, Budapest 1894. 1-737. oldal. 14. oldal.
23. „Ének a Végekről, Vitézek! mi lehet E széles föld felett Szébb dolog a végeknél? Holott kikeletkor A sok szép madár szól, Melylyel ember ugyan él!” Báro Balassa Bálint, A magyar nyelv és irodalom kézikönyve a mohácsi vésztől a legújabb időig, vagyis az utóbbi három század kitünőbb írói és költői életrajzokban és jellemző mutatóanyagokban feltüntetve. Kiadta Toldy Ferenc. Első kötet. A XVI, XVII és XVIII század költői. Pest. 1855. 1-396 oldal. 157/158 oldal.
24. „Erősen kezdék Sztinya várát vinya, Bebbe Marki Lukács porkoláb vala, Vele sok jó legin és hajdú vala, Kik kiütnek vala, sok kárt ők tesznek vala.” Tinódi S.: Sztinya megvevése, Dudás Gyula, A Szabad Hajdúk története a XVI. és XVII. században. Engel Adolf kiadó, Szeged 1887. 1-45 oldal. 12. oldal.
25. „A végházak népének élete tehát igazában a magyarság élete!” Takáts Sándor, Takács Sándor Rajzok a török világból. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása 1915. II. kötet. 1-463. oldal. 3. oldal.
26. „Mióta Eger várában megfészkelte magát a török, Fülel a legfontosabb véghelyek egyik lőn egész Magyarországon.” Hadtörténelmi Közlemények 1894. Hetedik Évfolyam. (VII. KÖTET.) Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi bizottsága. Budapest. 1894. Komáromi András dr., Rédey Ferenc váradi kapitány. 1-737. oldal. 5. oldal.
27. „Az gyalog három lövés port, avagy ónat sem tudna puskájához venni.” Az lovasnak annyi embersége nincs, hogy egyszer meg tudná a lovát patkoltatni vagy magának lábbelit vehetne.” Hagymássy Miklós szentgróti kapitány Rajzok a török világból. Budapest. M.T.A. Akadémia Kiadása. 1915. 1-465. oldal. 125. oldal.
28. Hajnalsetétekor a virrasztók már örvendtek, hogy nemsokára pihenést találnak. Mikor a pirkadás első jeleit látták, hangos szóval kellett énekelnük: „Hajnal nagyon szép piros; hajnal, hajnal vagyon. Majd megvirrad, hajnal vagyon, szép piros hajnal.” Carolus Clusius, A virrasztók e szokását és magyar énekét a világhírű orvos – botanikus: Carolus Clusius jegyezte fel, mikor nálunk járt. Rajzok a török világból. Budapest. M.T.A. Akadémia Kiadása. 1915. 1-465. oldal. 101. oldal.

29. Egri históriának summája (1553) Summáját írom Egör várának, Megszállásának, viadaljának, Szégyön vallását császár hadának, Nagy vigasságát Ferdinánd királynak. Egri históriának summája Tinódi Sebestyén: Cronica, Kolozsvár, 1554 (RMNy 109, RMK I 33), f. V3^v. [digitalizált]
30. „A pásztörházat, a piacot, az árucarnokot fürdőházat, a városházat hasonló berendezéssel találjuk és miután ezen épületek a nagyvárosokban sem hiányoztak: kétségtelen, hogy az akkori felsőmagyarországi városaink egyformán alakultak és egyformán fejlődtek.” Mikulik József Magyar Kisvárosi élet (1526 – 1715) Történelmi Tanulmány. Rozsnyó, 1885. 19. oldal.
31. „Az töröknek sok kémje vagyon és bizony mennyi hódolt nép, annyi kém, Az hódult nép tartja az törököt mindennel, Az mostani időben csoda az szegény ember kémsége.” Takáts Sándor Rajzok a Török Világból II. KÖTET. Budapest 1915. 1-464. oldal. 164. oldal.

1.22. BIBLIOGRÁFIA

KÖNYVEK

1. Tóth Sándor László A füleki – rohánynyi csata. In: „Nem búcsúzó” emlékkönyv, Benda Kálmán tiszteletére (1994), (7). pp. 18-23. oldal.
2. Nagy Iván. A Magyar Tudományos Akadémia Rendes Tagja. Nógrádvármegye története Az 1544-ik évig. Balassagyarmat, A Balassagyarmati Könyvnyomda Szövetkezet 1907. 1-197. oldal. 9-13. oldal. 40. oldal. 48-57. oldal.
3. Hegyi Klára- Zimányi Vera Az Oszmán birodalom Európában Corvina Kiadó Budapest (1996) 14. oldal.
4. Magyar Művelődéstörténet, Osiris Kiadó Budapest, 2002. 228-229. oldal.
5. A Magyar Országgyűlés Története. Dr. Fraknói Vilmos. Első Kötet. (1526 -1536) Budapest, Kiadja Ráth Mór. 1874. 1-432- oldal. 102-103. oldal. Pray Epistoale Procerum Regini Hungariae POSONII 1806. [I.358.I.] János királynak Vas megyéhez intézett meghívó levele. E meghívásnak nyomatékot kölcsönzött Gritti Lajos -más néven Lodovicio Gritti: Velencei kereskedő, bankár, Szulejmán minisztere, Magyarország gubernátora (1530-1534).
6. Szentirmai Imre, Magyar Csapatnemek, A Tizenötéves török háború idején. Esztergom 1909. 1-43. oldal. 17. oldal.
7. Gürkan, Emrah S.: A szultán kémei. Oszmán hírszerzési módszerek és ügynökhálózatok a 16. században. Budapest, Gondolat, 2020. 132. oldal.
8. P. König Kelemen, Ferences Házfőnök Hatszázéves Ferences Élet Szécsényben (1332 – 1932). A Szécsényi Ferencesek Története A Megye-, Az Ország- És Az Egyháztörténelem Tükrében. Kapisztrán Nyomda Vác, 1931. 1-400. oldal. 101. oldal.
9. A Budai Basák Magyar Nyelvű Levelezése I. (1553- 1589) M.T.A. Takáts Sándor – Eckhart Ferenc -Szegfű Gyula. Kiadja A Magyar Tudományos Akadémia. Budapest 1915. 1-546. oldal. 114 – 117. oldal.
10. A Szécsényi Ferencesek Története A Megye-, Az Ország- És Az Egyháztörténelem Tükrében. Kapisztrán Nyomda Vác, 1931. 1-400. oldal. 101. oldal.
11. Fuzuli Mehmed bin Az iszlám szent mártírjainak rózsakertje. Akaprint Kiadó 2011. 11. oldal.
12. Szántó Imre A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon 1541-1593. Akadémia kiadó 1980. 18-19. oldal.
13. Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geographiai és Statistikai Esmertetése. Negyedik Kötet. Pesten 1826. 1-270. oldal. 133. oldal.
14. Pálffy Géza A tizenhatodik század története Pannonica kiadó 2000. 26 – 27. oldal.
15. Matuz József Az Oszmán Birodalom Története. Akadémia Kiadó. Budapest, 1990. 1-263. oldal. 110-130. oldal.
16. Radnóti Aladár – Gerő László A Balaton régészeti és történeti emlékei Közkutatásügyi Kiadó vállalat 1952. 1-172. oldal. 105. oldal.
17. Tóth Sándor László Ágoston Gábor Európa és az Oszmán Hódítás (Hadtörténeti Intézet És Múzeum Könyvtára) 41. oldal.
18. Ágoston Gábor Európa és az Oszmán Hódítás (Hadtörténeti Intézet És Múzeum Könyvtára) 1-436. oldal. 25. oldal.
19. U.o. Ujvár 1592. október 27. Takáts Sándor A Magyar Gyalogság Megalakulása. Budapest A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása 1908. 1-346. oldal. 45. oldal.
20. Takáts Sándor A Magyar Gyalogság Megalakulása. Budapest A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása 1908. 1-346. oldal. 253. oldal.
21. Élet a török hódoltságban 1. Válogatott tanulmányok (2013-2019) Kronosz Kiadó. Pécs 2022. 1-266. oldal. 16. oldal.
22. Radnóti Aladár – Gerő László A Balaton régészeti és történeti emlékei Közkutatásügyi Kiadó vállalat 1952. 1-172. oldal. 105. oldal.
23. Rajzok a török világból. Takáts Sándor Magyar Tudományos Akadémia Kiadása II. 1915. 1-463. oldal. 14-15. oldal.
24. Bierbauer Virgil A magyar építészet története. Magyar Szemle Társaság. Budapest 1937. 1-354. oldal. 30-32. oldal.
25. Benda Kálmán tiszteletére (1994), (7). pp. 18-23. oldal.
26. Gerő László Magyarországi várépítészet Bp. 1955. 340. oldal.
27. Thury József Török történetírók II. Bp. 1896. Színán csász.: Az 1543. évi hadjárat története. 308. oldal.
28. Tóth Sándor László A füleki – rohánynyi csata. In: „Nem búcsúzó” emlékkönyv, Benda Kálmán tiszteletére (1994), (7). pp. 18-23. oldal.
29. Élet a Török hódoltságban válogatott tanulmányok Kronosz Könyvkiadó 2022. (2013-2019) 1-266. oldal. 37. oldal.
30. Zrínyi Miklós Emlékkönyv Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2022. 7-279. oldal. 201. oldal.
31. Perjés Géza Seregszemle Hadtörténeti és Művelődéstörténeti tanulmányok Balassi Kiadó – Zrínyi Kiadó Budapest 1999. 50-51. oldal.
32. Perjés Géza Az országút szélére vetett ország. A magyar állam fennmaradásának kérdése a Mohácstól Buda elestéig tartó időben. Magvető Kiadó Budapest. 1975. 1-113. oldal. 43. oldal.
33. Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geographiai és Statistikai Esmertetése Rézre Metszett Rajzokkal. Négy Kötetben. Második Kötet. Pesten 1826. 375. oldal. 36. oldal.
34. Tóth Sándor László A füleki – rohánynyi csata. In: „Nem búcsúzó” emlékkönyv, Benda Kálmán tiszteletére (1994). 18-23. oldal.
35. A Budai Pasák. Gévy Antal Bécs 1841. 1-52. oldal. 6. oldal.
36. Gerő László Magyarországi várépítészet, Budapest, Művelt Nép 1955. 331-413. o. I.m. 332-333., 344., 348., 350. oldal.
37. Szepesi Laczkó Máté Krónikája 1512-1624. oldal. 6. oldal.
38. Vályi András Magyar Országának Leírása, Budán 1796. (Első kötet.) 1-704. oldal. 695-696. oldal.

39. Régi Magyar Vitézi Énekek és elegyes Dalok. A XVI-IK, XVII-IK, XVIII-IK, XVII-IK századbeli kéziratokból. Első Kötet. Pest 1864.
40. Szántó Imre A Végvári Rendszer Kiépítése és Fénykora Magyarországon (1541-1593) Akadémia Kiadó, Budapest 1980. 1-160 oldal. 47. oldal.
41. Batsányi János Összes költeményei, Mercator Stúdió 2006. 5-120. oldal. 5. oldal.
42. U. o. 1542-ben jelentik a törökökről: »ipsi plurimum timent navalem apparatus (vagyis a magyar naszádosokat); ipsi multum timent a haidonibus nostris, husaronibus et equitibus gravis armaturae; de lanchigens nihil. * A magyar gyalogság megalakulása Takáts Sándor, Budapest. A magyar tudományos akadémia kiadása 1908. 1-346 oldal. 21. oldal.
43. A magyar nyelv és irodalom kézikönyve a mohácsi vésztől a legújabb időig, vagyis az utóbbi három század kitűnőbb írói és költői életrajzokban és jellemző mutatókban feltüntetve. Kiadta Toldy Ferenc. Első kötet. A XVI, XVII és XVIII század költői. Pest. 1855. 1-396 oldal. 157/158 oldal.
44. A magyar gyalogság megalakulása Takáts Sándor, Budapest. A magyar tudományos akadémia kiadása 1908. 1-346 oldal. 54. oldal.
45. A szécsényi seregsemlék jegyzőkönyve (1651-1661) Salgótarján, 2010. 1-447. oldal. 14-18. oldal. 46-47. oldal. B, Specification der gefangen husarn undt heytuckhen auff denen Pergstöterischen granniczeln.” Hans Adam Hartmuet bányavidéki főszeregeak (Oberstfeldschreiber) Udvari Haditanácsához írott jelentésének melléklete, dátum nélkül, de 1654 június – augusztusában: ÖStA AVA FHKA HKA HFU rote Nr. 194. 1654. Sept. f.53., ill. Hartmuet jelentése: f. 57 – 58., vö. még ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 307. 1654. f. 259.
46. Dudás Gyula, A Szabad Hajdúk története a XVI. és XVII. században. Engel Adolf kiadó, Szeged 1887. 1-45 oldal. 12 oldal.
47. Egri históriának summája Tinódi Sebestyén: Cronica, Kolozsvár, 1554 (RMNy 109, RMK I 33), f. V3^v. [digitalizált]
48. Ágoston Gábor Európa És Az Oszmán Hódítás HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum 2014. 1-436. oldal. 104. oldal.
49. Viszály és Együttélés Vallások és felekezetek a török hódoltság korában. Universitas Kiadó Budapest, 2017. 1-623. oldal. 395. oldal.
50. Raimondo Montecuccoli Magyarországi Török Háborúkról. Dialóg Campus Kiadó Budapest, 2019. 1-422. oldal. 137. oldal.

FOLYÓIRAT

1. Thúry, 1893, 373-374. idézi Fodor, 1991, 36-37. oldal Magyar Tudomány. A Magyar Tudományos Akadémia Folyóirata. 177. Évfolyam 2016/9. szám.
2. Takács Sándor: Magyar tüzes és lövő szerszámok. Századok Magyar Történelmi Társulat XLII. 1908. 55. oldal.
3. Művelődés, - Tudomány – és Orvostörténeti Folyóirat Journal History of Culture, Science and Medicine 2017. Vol.8.No.14. (DOI:10.16107/KH.2017.14.38-51)
4. Élet És Irodalom. Visszhang. XLIX. évfolyam 31. szám. 2005. augusztus 5. Péter László, A ferencesek és a török.
5. Magyarics Tamás: Rubicon 1995/6-7. Rubicon-Ház Bt. Budapest 1995. Történelmi folyóirat - történelmi perek/melléklet:
6. A birodalmak tündöklése és bukása. 1-50. oldal. Kelenik József: Áruló vagy áldozat? Hardegg gróf kéz- és főszerzője. 14-16. oldal.

KÖZLEMÉNY

1. Rázsó Gyula Hadtörténelmi Közlemények (Buda, Bécs És Velence: Az Európai – török viszony Katonai és Politikai Problémái (1521- 1532) 1973.4.sz. 669-670. oldal.
2. Rázsó Gyula Hadtörténelmi Közlemények 1973.4.sz. 671. oldal.
3. Generál Tibor: Hadtörténelmi Közlemények Az oszmán – török haderő szervezete és vezetése a birodalom fénykorában. 1984/4, 617. 617-633. oldal.
4. Hadtörténelmi Közlemények 104. évfolyam 1991. december 4. szám Kelenik József. A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában, A magyar egységek fegyverzete a tizenöt éves háború időszakában. 3-52. 12-13. oldal.
5. Műszaki Katonai Közlöny. 31. évfolyam (2021) 1. szám 5-32.
6. Takáts Sándor. Magyar tüzes- és lövő szerszámok. Századok, a Magyar Történelmi Társulat Közlönye, 42. (1908), 55-56. oldal.
7. Műszaki Katonai Közlöny 31. évfolyam (2021) 1. szám 5-32. Lukács László Petárdák a várostromokban. 1-31. oldal. 16. oldal.
8. Hadtörténelmi Közlemények 104. évfolyam 1991. december 4. szám Kelenik József A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában, A magyar egységek fegyverzete a tizenöt éves háború időszakában. 3-52. 12-13. oldal. A füleki – rohányyi csata. In: „Nem búcsúozom” Ágoston Gábor Történelmi Szemle 37. évf. 4. sz. /1995. 465-487. Történelmi Szemle 1961. 4. évfolyam. 1. szám Faller Jenő. Adatok a bányabeli robbantások fejlődéstörténetéhez. 56. oldal.
9. Hadtörténelmi Közlemények 104. évfolyam 1991. december 4. szám Kelenik József. A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában, A magyar egységek fegyverzete a tizenöt éves háború időszakában. 3-52. 12-13. oldal.
10. Hadtörténelmi Közlemények. 40. évfolyam. 1. sz. 1939. Kalmár János. A Petárda a XVI – XVII. század várostromainak szolgálatában. 191. oldal.
11. Hadtörténelmi Közlemények. 10. évf. 1. sz. (1963.) A Tatai vár a XVI. században. Szabó László százados. 1- 477. oldal. 317-335. oldal.
12. Hadtörténelmi Közlemények XXXV. Évfolyam 3. szám Budapest, 1988. Kelenik József Szakállas Puskák XVI. Századi Magyarországi Inventáriumokban Terminológiai problémái. 484. oldal
13. Hadtörténelmi Közlemények 33. évf. 1. sz. (1986). 1-225. oldal. 28. oldal.
14. Hadtörténelmi Közlemények 104. évfolyam 1991. december 4. szám Kelenik József A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában, A magyar egységek fegyverzete a tizenöt éves háború időszakában. 3-52. 12-13. oldal.
15. Hadtörténelmi Közlemények 29 évi. 1. sz. (1929.) Dr. Iványi Béla A Tüzérség története Magyarországon kezdetektől 1711 -ig. 1-536 oldal. 1-16. oldal.
16. Generál Tibor Az Oszmán – Török Hadművészet Keletkezése És Fejlődése A XVI. Századig. Hadtörténelmi Közlemények 33. évf. 1. sz. (1986) 1-225. oldal. 3-46. oldal.
17. Domonkos György Várépítészeti És Várharcászati Európában A XVI – XVII. Században. Hadtörténelmi Közlemények 33. évf. 1. sz. (1986.) 1-225. oldal. 47-110. oldal. 48-49. oldal.
18. Kelenik József: A hadügyi forradalom és hatása Magyarországon a tizenöt éves háború időszakában. HK 1990/3., 81-95. oldal.; uő.: A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában. A császári-királyi hadsereg fegyverzetének jellege Magyarországon a tizenöt éves háború éveiben. HK 1991/3., 80-122. oldal.

19. A színai „villámháború” tervére 1. pl. Tóth Sándor László: Török stratégia a tizenöt éves háborúban, 1593-1606. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta historica (a továbbiakban - AUSZ) 69 (1981) 29. oldal.; uő.: Színán nagyvezér terve 1593-94-ben. HK 1982. 171-172. oldal.
20. Hadtörténelmi Közlemények, 32. évf. 4. sz. (1985.) Tóth Sándor László A török haditevékenység. i.m. 773-774,777—778. 781. oldal.
21. Tóth Sándor László A Kászim – nap és a tizenöt éves háború. HK. 1995 június. 108. évfolyam 2.szám. 27-35. oldal.
22. Tóth Sándor László A török haditevékenység akciórádusza a tizenöt éves háború. (1593- 1606) Tanulmány, HK 1985.108. 777. oldal.
23. A Borsodi tájház közleményei 25-26. sz. /2009 Béres Gyula. Lazarus von Schwendi császári fővezér 42-49. oldal 1. oldal.
24. A Borsodi Tájház közleményei 21. évf. 41-42. (1-2.) sz. (2017.) 20-73. oldal.
25. Káli Gábor Csaba, Bebek Ferenc és György. Két 16. századi főúr rövid életrajza. A Borsodi Tájház közleményei 21. évf. 41-42. (1-2.) sz. (2017.) 20-73. oldal.
26. Szöllősi István Rövid Históriaja (Kolozsvár, 1636., 5. 1.) Római Horvát Jenő Hadtörténelmi közlemények 1894. Hetedik évfolyam, VII. kötet. Budapest 1894.1-366. oldal.24. oldal.
27. Magyar Hadtörténelmi Könyvtár Negyedik Kötet. A magyar nemzet ezeréves küzdelmeinek katonai története. Rónai Horváth Jenő Magyar Királyi Honvéd Ezredes. A mohácsi vésztől a legújabb korig. Budapest 1897, Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottság. 1-674. 82. oldal
28. Sinkovics István, A török elleni védelem fő kérdései. Hadtörténelmi Közlemények, 1966. 4. sz. 778—779. oldal.
29. Tóth Sándor László Az 1593.Évi Felvidéki Hadjárat És a Füleki – Romhányi Csata. _Hadtörténelmi Közlemények. 112 évf. 1.sz. (1999). 1-212 oldal. 53 – 73. oldal.
30. N. Kiss István: Katonaparasztság (Földesúri hadszervezet a Zrínyiek és a Zágrábi püspökség birtokain – XVII. század.) HK 1973/2. (a továbbiakban N.Kiss 1973.) 319 – 330. o; N. Kiss István: Nemes katonák és katonaparasztok a Zrínyiek muraközi uradalmában, 1638 -1720. (Adatok a magyarországi uradalmi hadszervezetkérdéseiről), HK 1983/3. Hadtörténelmi Közlemények, 117. évf. 4. sz. (2004.) Czigány István: Katonai szolgálat és a társadalom militarizációja Felső-Magyarországon és a Tiszántúlon, 1600-1660 1212-1233. oldal.
31. Hadtörténelmi Közlemények, Kéthavonként megjelenő folyóirat, A magyar hadi történetírás fejlesztésére. Hetedik évfolyam, VII.kötet, Budapest 1894. 1-737. oldal. 3-11. oldal. Dr. Komáromi András, Rhédey Ferenc.
32. Hadtörténelmi Közlemények, 117. évf. 4. sz. (2004.) Czigány István: Katonai szolgálat és a társadalom militarizációja Felső-Magyarországon és a Tiszántúlon, 1600-1660 1212-1233. oldal.
33. Borsodi Tájház Közlöny 25-26. 42- 49. oldal. 3. oldal.
34. Rónai Horváth Jenő Magyar Király Honvéd Ezredes Magyar Hadtörténelmi Könyvtár Hetedik Kötet. A magyar nemzet ezeréves küzdelmeinek katonai története, Budapest 1894, Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottság. 1-737. 1-26 oldal.
35. Hadtörténelmi Közlemények 123. évfolyam. Budapest, 2010. 4. szám. Az eddig ismert lekorábbi magyar nyelvű hadbíróági ítéletével. A kora újkori magyarországi hadi bíráskodás kutatásáról. 1-299. oldal 18-30. oldal.
36. Czigány István Katonai Szolgálat És A Társadalom Militarizációja Felső – Magyarországon és a Tiszántúlon. (1600 – 1660). HK. 117. (2004) 1212 -1233. oldal. 1214. oldal.
37. Hadtörténelmi Közlemények 118.évf.3.sz. /2005. Tanulmányok B. Szabó János A mohácsi csata és a „hadügyi forradalom”. II. rész. A magyar hadsereg a mohácsi csatában. 573-632. oldal. 581-582. oldal.

SZEMLE

1. Történelmi Szemle A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetek Értesítője XXXIV. Évfolyam,1992. 1-2 szám (Szultán, Birodalmi Tanács, Nagyvezír. Változások az oszmán hatalmi elitben, és a nagyvezír előterjesztés kialakulása. 1-151. oldal. 19-37 oldal.
2. Honvédségi Szemle 150. Évfolyam 2022/5.SZÁM Alagútháború – a múlt árnyai kísértének (1.) 34-50. oldal.
3. Történelmi Szemle 37. évf. 4. sz. /1995. 465-487. oldal. 468. oldal.
4. Történelmi Szemle 1961. 4. évfolyam. 1. szám Faller Jenő, Adatok a bányabeli robbantások fejlődéstörténetéhez. 56. oldal.
5. Lukács László, Ágoston Gábor Történelmi Szemle 37. évf. 4. sz. /1995. 465-487. 469. oldal.
6. Nemzetbiztonsági Szemle 9. évfolyam (2021) 3. szám. 65-82. 69. oldal.

KIADVÁNY

1. Medzibrodsky Endre 1962. „A XVI – XVII. Századi török – Perzsa háborúk történetének kérdéséhez”. Acta Historica (Szeged) 10 (január):19-35. Évf. 10. 1962.
2. Studia Agriensia 14 Végvárok és Régiók a XVI-XVII. Században. Eger. 1993. 10 oldal.
3. Szántó Imre A Végvári Rendszer Kiépítése Magyarországon. Acta Historica Tomus XXXVIII. Szeged 1971. 1-44. oldal. 3. oldal.
4. Studia Agriensia 27, 2008. Feld István Ágyúvédőművek a 16. század első felének erődítményépítészetében 190. oldal.
5. Domokos György: Az olasz várépítéset és alkalmazása a magyar végvári rendszer kiépítésében In: Hagyomány és korszerűség a XVI-XVII. században. Studia Agriensia 17. Eger, 1997. 179-202. 181. oldal.
6. Studia Agriensia 22. Végvár és Ellátás. Eger 2001. 1-237. oldal. 26. oldal.

KÜLÖNLNYOMAT

1. Medzibrodsky Endre. A XVI. XVII. századi török – perzsa háborúk történetének kérdéseiről. Különlenyomat. Szeged 1962. 19-35 oldal. 19-28 oldalig.

NEMZETKÖZI SZAKIRODALOM SZLOVÁK NYELVŰ

1. Encyklopedie Slovenskych Hradu. Martin Bóna Miroslav Placek 2007. 115 -119. oldal.

NEMZETKÖZI SZAKIRODALOM NÉMET NYELVŰ

1. Julius Theodore Zenker Türkisch-Arbisch -Persisches- Handwörterbuch. Leipzig, Wilhelm Engelmann 1866. 681. oldal.
2. Totius Regni Hungariae ... descriptio. Das ist: Richtige Beschreibung deß gantzen Königreichs Hungarn Georg Krekwit. 1686.

- 3 Reserve Historia Turciae - Geschichte, Geographie, Politik und Staatsrecht des Osmanischen Reiches beziehungsweise der Türkei. 1593.

NEMZETKÖZI SZAKIRODALOM ANGOL NYELVŰ

1. Shaw, Stanford J.: History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Vol. I. Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280 – 1808. Cambridge. 1976.: 129- 130. oldal.

TANULMÁNYOK

1. A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény. Zrínyi Kiadó Budapest. 1995. 1-139 oldal. 4. oldal.
2. FONS (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok) IV. évfolyam 1997. 1. szám. Pállfy Géza A Rabkereskedelem és Rabtartás Gyakorlata és Szokásai a XVI – XVII. Századi Török -Magyar Határ Mentén (Az oszmán – magyar szokásjog történetéhez) 1-126.oldal. 7-9.oldal.
3. Mikulik József Magyar Kisvárosi élet (1526 – 1715) Történelmi Tanulmány. Rozsnyó, 1885. 19.oldal

ALBUMOK/ METSZETEK

1. Rimay János (1573-1631) Magyar Történeti Életrajzok Budapest, 1911. 167.oldal. (metszet)

KATALÓGUS

2. Szalai Béla A Tizenöt éves Háború Metszeteken. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Budapest, 2021.
3. Szalai Béla Ad jobbat az Isten - A magyar történelem kortás metszeteken 1604 – 1660. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Budapest, 2022.
4. Kirsai Balla György War maps and plans from the Turkish period in the Karlsruhe collections / Karlsruhei Térképek a Török Háborúk Korából Kiadó: Saját kiadás, Budapest, 2000.

LEXIKON

1. Szabó József (szerk.): Hadtudományi lexikon. M-Zs, Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 1995. 1076 -1077. oldal.

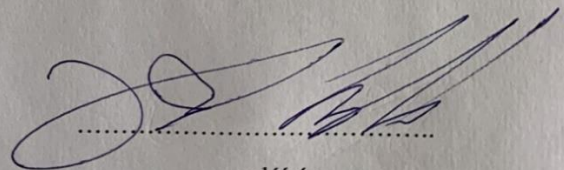
INTERNET HIVATKOZÁS

1. Ezer év törvényei 1514.évi LX. törvénycikk. net.jogtar.hu (2024.02.25) 12:50.
2. 1595. évi XXX, XXXI törvénycikk. net.jogtar.hu (2024.02.25) 12:50.
3. <https://pilisisenbanyak.lapunk.hu/banyasz-himnusz-imak-1150418> (2024.02.26) 23:00.

NYILATKOZAT

Alulírott VÁRI LÁSZLÓ büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy az általam benyújtott, A VÁRHÁBORÚK KORA, A FÜLEKI VÁR OSTROMÁNAK RÉZMETSZETŰ LÁTKÉPÉN KERESZTŰL! önálló szellemi termékem. Amennyiben mások munkáját felhasználtam, azokra megfelelően hivatkozom, beleértve a nyomtatott és az internetes forrásokat is. Tudomásul veszem, hogy a szakdolgozat elektronikus példánya a védés után az Eszterházy Károly Egyetem könyvtárába kerül elhelyezésre, ahol a könyvtár olvasói hozzájuthatnak.

Budapest, 2024. március 26.

aláírás